

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HUDEYBİYE SEFERİ (6/628)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ATMACA

**Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : İslam Tarihi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Levent ÖZTÜRK

MAYIS-2007

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

HUDEYBİYE SEFERİ (6/628)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Esra ATMACA

**Enstitü Anabilim Dalı : İslam Tarihi ve Sanatları
Enstitü Bilim Dalı : İslam Tarihi**

Bu tez 04/05/2007 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri Üyesi

Jüri Üyesi

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Esra ATMACA

04.05.2007

ÖNSÖZ

İlk dönem İslâm Tarihi'nin dönüm noktalarından biri sayılan Hudeybiye Seferi'ni konu alan çalışmamız, söz konusu seferin her anını kronoloji de göz önünde bulundurularak detaylı bir şekilde ele almıştır.

Yüksek Lisans eğitimimi en iyi şekilde tamamlamamı sağlayan ve çalışmamın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen sayın hocam Doç. Dr. Levent Öztürk'e, çalışmamı okuyarak önemli katkılar sağlayan değerli hocalarım Yrd. Doç Dr. Mehmet Memiş ve Yrd. Doç. Dr. Hayati Yılmaz'a, yine araştırmalarım sırasında tavsiyeleriyle çalışmama katkı sağlayan Arş. Gör. Dr. Saim Yılmaz'a ve bu süreçte her zaman yanımda olarak beni destekleyen annem, babam ve eşime teşekkür ederim.

Esra ATMACA

04.05.2007

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
SUMMARY	iv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAYNAK TARAMASI VE HUDEYBİYE SEFERİ ÖNCESİNDE	
MEKKE VE MEDİNE’DE YAŞANAN SİYASÎ GELİŞMELER	4
1.1. Kaynak Taraması	4
1.2. Hudeybiye Seferi Öncesinde Mekke Ve Medine’de Yaşanan Siyasî Gelişmeler	9
BÖLÜM 2: HUDEYBİYE SEFERİ’NİN SEBEPLERİ VE YAPILAN	
HAZIRLIKLAR	15
2.1. Hudeybiye Seferi’nin Sebepleri.....	15
2.2. Yapılan Hazırlıklar	17
BÖLÜM 3:SEFERE ÇIKIŞ VE YOLCULUK ESNASINDA YAŞANANLAR	21
3.1. Sefere Çıkış	21
3.1.1. Yola Çıkış Tarihi	21
3.1.2. Sefere Katılanların Sayısı	22
3.1.3. Sefer Sırasında Davet Edilen Kabileler	26
3.1.4. Güzergâh.....	27
3.2. Yolculuk Esnasında Yaşananlar	28
BÖLÜM 4: HUDEYBİYE’YE VARİŞ VE TARAFLAR ARASINDA	
ANLAŞMA SAĞLANMASI	40
4.1. Hudeybiye’ye Varış	40
4.2. Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler	47
4.2.1. Mikrez b. Hafs el-Ahyâf’ın Elçi Olarak Gelmesi.....	47

4.2.2. Huleys b. Alkame el-Kinânî'nin Elçi Olarak Gelmesi	48
4.2.3. Urve b. Mes'ûd es-Sekaffî'nin Elçi Olarak Gelmesi	49
4.2.4. Hırâş b. Ümeyye el-Ka'bi'nin Elçi Olarak Mekke'ye Gönderilmesi.....	51
4.2.5. Osman b. Affân'ın Elçi Olarak Mekke'ye Gönderilmesi	51
4.2.6. Kureyş Tarafından Gerçekleştirilen Saldırıları	54
4.2.7. Rıdvân Biatı	54
4.2.8. Süheyl b. Amr'ın Elçi Olarak Gelmesi.....	60
4.3. Taraflar Arasında Anlaşma İmzalanması.....	62
4.3.1. Anlaşma Maddeleri.....	62
4.3.2. Anlaşma Maddelerine Müslümanların Gösterdiği Tepki	66
4.3.3. Anlaşmanın Yazıya Geçirilmesi.....	69
4.4. Medine'ye Dönüş	74
SONUÇ	82
KAYNAKLAR	85
EKLER	96
ÖZGEÇMİŞ	111

Tezin Başlığı: HUDEYBİYE SEFERİ (6/628)	
Tezin Yazarı : Esra ATMACA	Danışman : Doç. Dr. Levent ÖZTÜRK
Kabul Tarihi : 04 Mayıs 2007	Sayfa Sayısı: IV(ön kısım)+95(tez)+16(ekler)
Anabilim Dalı: İslam Tarihi ve Sanatları	Bilim Dalı : İslam Tarihi
<p>İslam Tarihi'nin ilk dönemini oluşturan Hz. Peygamber dönemi, Mekke ve Medine dönemi diye ikiye ayrılmaktadır. Medine Dönemi içerisinde Müslümanların, daimi düşmanları olan Mekkeliler tarafından kabul edilmesi Hudeybiye Anlaşması ile olmuştur. İşte bu anlaşma ile neticelenen Hudeybiye Seferi'ni konu alan çalışmamız bu süreci tüm detayları ile ele almıştır.</p> <p>Çalışma esnasında öncelikli başvuru kaynakları siyer, meğazi çalışmaları olmuştur. Bunların yanı sıra başta hadis eserleri olmak üzere tabakât, ensâb, tefsir ve coğrafya kitapları çalışmamızın vazgeçilmez müracaat eserleri arasında yer almıştır.</p> <p>Araştırmamız sonucunda Hz. Peygamber'in hicretin altıncı yılı Zilka'de ayında umre niyetiyle 1400-1500 kişilik bir grupla sefere çıktığı, Mekke'ye bir duraklık mesafe kala Hudeybiye denen yerde Mekkeliler'in engellemesi sebebiyle duraklamak zorunda kaldıkları, burada karşılıklı görüşmeler neticesinde tarihte Hudeybiye Anlaşması diye adlandırılan anlaşmanın imzalandığı, tarafların on sene süre ile barış içerisinde kalmaları, Müslümanların o yıl umre yapmamaları ve umrelerinin gelecek yıla ertelenmesi, Mekke'den Medine'ye gelen birinin velisinin istemesi halinde iade edilmesi, Medine'den Mekke'ye gelen birinin iade edilmemesi ve diğer kabilelerin istediği tarafla anlaşabilmesi hususlarında aralarında anlaşmaları, Müslümanların bu anlaşma sonrasında ihramdan çıkarak Medine'ye döndüğü tespit edilmiştir.</p>	
Anahtar kelimeler: Hudeybiye, Sefer, Anlaşma, Rıdvân Biatı	

Title of the Thesis: THE HUDAİBİA VOYAGE (6/628)	
Author : Esra ATMACA	Supervisor: Assoc. Prof. Levent ÖZTÜRK
Date : 04 May 2007	Nu. of Pages: IV(pre text)+95(main body)+16(appendices)
Department: History of Islam and Islamic Arts	Subfield: History of Islam
<p>The Prophet Period which makes Islamic history's first period, leave two period that Mecca and Medina. In Medina period, Muslim's to be known by constant enemies Meccans has been with The Treaty of Hudaibia. Our study including Hudaibia Voyage which ends this agreement discussed this process with all detailed.</p> <p>During the study siyer and megâzi books have been first application working. However hadis, tabakât, ensâb, tefsîr and geography books have been situated between our study's indispensable books.</p> <p>The results of this study show us that The Prophet Muhammed travelled with a group including about 1400-1500 person in Zilka'de month of sixth year of the Hegira for the purpose of umre and they have been obliged to stop by Meccans' obstruct in place named "Hudaibia" near the Mecca and in this place agreement named in history "The Treaty of Hudaibia" has been signed after reciprocal interviews and parties has been compromised about to peace will be continued ten years and Muslims will not visit in this year and they will visit next year and someone who come from Mecca to Medina will be given back but someone who come from Medina to Mecca will not be given back and other tribes can agree with party which they like and finally Muslims left from ehram and returned to Medina.</p>	
Keywords: Hudaibia, Voyage, Agreement, Bay'at al-Ridwan	

GİRİŞ

Konusu

Çalışmanın konusunu, Müslümanlar'ın Mekkeliler'e kendini kabul ettirmiş olması sebebiyle İslâm Tarihi'nin bir dönüm noktası olarak kabul edilen Hudeybiye Anlaşması ile sonuçlanan "Hudeybiye Seferi" oluşturmaktadır.

Önemi

Medine'ye hicret etmiş olan Müslümanların Arap örfünün dinî uygulamalarından birisi olan umreyi gerçekleştirmek üzere Kâbe'yi ziyaret etmek amacıyla çıktığı Hudeybiye Seferi, siyasî ve askerî olarak uzun zamandır çatışma halinde olan iki grubu karşı karşıya getirmiş, yapılan görüşmeler sonucunda Müslümanlar taraf olarak kabul edilmiştir.

Amacı

Hz. Peygamber'in Mekkeliler'e karşı kazandığı siyasî bir başarı olması hasebiyle dönüm noktası olarak kabul edilen bu sefer, tespit edebildiğimiz kadarıyla kapsamlı bir şekilde ele alınıp incelenmemiştir. Hudeybiye süreci kaynakların genelinde anlaşma merkezli ele alınmıştır. Bu çalışmada ise amaç, Medine'den umre niyetiyle yola çıkıştan başlayan, Hudeybiye'de son bulan ve yine buradan Medine'ye dönüşü kapsayan süreci ele almaktır.

Yöntemi

Çalışmamız, tarihte meydana gelen olayları, sadece siyasî boyutuyla ele almaktan ziyâde, yaşanan olayların dönemin sosyal hayatının anlaşılmasına dair sağlayacağı fayda da göz önünde bulundurularak seçilmiştir. Bunun için kaynaklarda Hudeybiye Seferi esnasında yaşanmış olan olayları nakleden her türlü rivayet ayırt edilmeden değerlendirilmiştir. Bu sayede söz konusu süreç akıcı bir şekilde aktarılmaya çalışılmıştır.

İçeriği

Çalışmamız giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde öncelikle çalışmamız esnasında başvurduğumuz kaynaklar ve araştırmalar konusunda bilgi verilmiş, ardından Mekkeliler ve Medine'deki Müslümanlar arasında yaşanan siyasî olaylar ele alınmış, Hudeybiye Seferi öncesinde tarafların ne durumda olduğuna değinilmiştir.

İlk bölümde Hudeybiye Seferi'ni hazırlayan sebepler ve bu sefer için yapılan hazırlıklar üzerinde durulmuştur. Buna göre Rasûlüllah, kuzeydeki Hayber Yahûdileri ve güneydeki Kureyş tehlikesini dikkate alarak bir strateji belirlemiştir. Amacı her iki tarafı da etkisiz hale getirebilmektir. Nitekim Mekkeliler'le uzlaşılması halinde Mekke'den yardım alamayan Hayberliler de etkisiz hale gelecekti. İçerisinde bulunulan siyasî durum ve seferi hazırlayan sebepler zikredildikten sonra sefer hazırlıkları hakkında bilgiler sunulmuştur.

İkinci bölümde sefere çıkılan tarih ve sefere katılanların sayıları hakkındaki rivâyetler değerlendirilmiş, ardından da bu yolculuk esnasında sefere katılmaları için davet edilen kabilelerin durumlarından bahsedilmiştir. Tüm bu bilgilerden sonra ise Medine'den Hudeybiye'ye dek süren bu yolculuk, ulaşılabildiği kadarıyla detaylı bir şekilde sunulmaya çalışılmıştır. Yolculuk güzergâhı, bu sırada yaşanan çeşitli olayların da zikredilmesiyle akıcı bir şekilde tasvir etmeye gayret gösterilmiştir.

Üçüncü ve son bölümde ise Hudeybiye'ye geliş ile başlayan yaklaşık 20 günlük süreç ele alınmıştır. Hudeybiye'de iken gerçekleşmiş, ancak günü veya hangi olayın ardından gerçekleştiği bilinmeyen olaylar Hudeybiye'ye Varış başlığı altında anlatılmıştır. Bundan sonra ise taraflar arasında yaşanan gelişmelere değinilmiştir.

Burada önce iki grup arasında gidip gelen elçiler, ardından bugünlerde gerçekleşen ve İslâm Tarihi'nde Rıdvân Biati diye anılan olay ve son olarak da Hudeybiye mevkiinde imzalanan anlaşma konu edinilmiştir. Çalışmamızın başından beri

gözettiğimiz kronoloji sebebiyle önce Süheyl b. Amr'ın elçiliği konusuna ardından da imzalanan bu anlaşmaya yer verilmiştir.

Taraflar Arasında Anlaşma İmzalanması ana başlığı altında önce anlaşma maddeleri alt başlıklar halinde teker teker ele alınmış, sonra ashabın bu maddelere itirazı konusunda kaynaklara yansıyan rivâyetlere yer verilmiş ve anlaşmanın yazıya geçirilmesi meselesi sunulmuştur.

Son olarak da anlaşmaya bağlı olarak ihramdan çıkan, kurbanlarını kesen Müslümanların Medine'ye dönüş süreci ele alınmıştır.

Tezimizin sonunda ekler kısmında ise önce İbn Abdülber'in *İstiâb* adlı eserine göre Hudeybiye Seferi'ne katılanların isim listelerine yer verilmiştir. Bu bölümde iki ayrı liste yer almaktadır. Birincisinde açıkça Hudeybiye Seferi'ne katıldığı ifade edilenlerin isimleri, ikincisinde ise Bedir veya Uhud savaşından sonraki tüm savaşlara katıldığı belirtilenlerin isimleri zikredilmiştir. İslâm tarihi kaynaklarında Hudeybiye Seferi bir savaş olarak düşünülmemekle birlikte bazı müelliflerin sahabenin katıldığı savaşlar arasında onu da zikretmesi göz önünde bulundurulmuş ve bu yüzden bu isimler ayrı bir liste halinde verilmiştir.

Ekler bölümünün ikinci kısmında çeşitli kaynaklardan elde ettiğimiz ve Hudeybiye Seferi'nin güzergâhını belirten haritaları, üçüncü bölümünde ise Hudeybiye mevkiinin bugünkü halini gösteren resimler sunulmuştur.

BÖLÜM 1: KAYNAK TARAMASI VE HUDEYBİYE SEFERİ ÖNCESİNDE MEKKE VE MEDİNE'DE YAŞANAN SİYASÎ GELİŞMELER

1.1. Kaynak Taraması

Bilindiği üzere ilk dönem İslâm Tarihi çalışmalarında Medine dönemi siyasî, askerî, hukukî, sosyal, iktisâdî ve dînî gelişmeler açısından Mekke dönemine göre daha büyük önem taşımaktadır. İşte bu dönemin 6. yılında gerçekleşmiş olan Hudeybiye Seferi ve buna bağlı olarak Hudeybiye Anlaşması'nın imzalanması, İslâm Tarihi'nde önemli bir dönüm noktası olarak durmaktadır.

Hudeybiye Seferi adlı konumuzun araştırılmasında, bir çok tarih çalışmasında olduğu gibi çok yönlü bir kaynak incelemesi yapılmıştır. Bu literatür başta siyer, megâzî olmak üzere ensâb, tabakât, tarih, hadis, tefsîr ve coğrafya eserlerinden oluşmaktadır.

Megâzî eserlerinin başında en erken döneme ait olan Mûsâ b. Ukbe'nin (ö. 141/758) *el-Megâzî* adlı eseri yer almaktadır.¹ Bu eserde diğer megâzî kaynaklarından ciddî farklar olmamakla beraber zaman zaman, diğer kaynaklarda da karşılaşılan ihtilâflara rastlanmaktadır. Meselâ Müslümanlar Hudeybiye'de iken Mekke'deki Kureyşliler'le aralarında yaşanan birbirlerine elçi göndermeleri meselesinde Kureyş tarafından gönderilen elçilerin sırası konusunda kaynaklarda çok farklı bilgiler mevcuttur. Biz burada Mûsâ b. Ukbe'nin sunduğu sırayı dikkate aldık. Ancak rivâyet farklılıklarını dile getirmeyi ihmâl etmedik.

Bir diğer önemli megâzî kaynağımız, araştırmamız boyunca her noktada müracaatı eksik etmediğimiz Vâkîdî'nin (ö. 207/822) *Kitâbu'l-Megâzî* adlı eseridir.² Konumuzla ilgili en fazla bilgi sunan eserlerin başında bu çalışma gelmektedir. Bu

¹ Ebû Muhammed Mûsâ b. Ukbe b. Ebû Ayyâş Esedî (ö. 141/758), *el-Megâzî* (nşr. Muhammed Bâkşîş Ebû Mâlik), Rabat 1994.

² Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer el-Vâkîdî (ö. 207/822), *el-Megâzî* (nşr. Marsden Jones), I-III, London 1966.

eserin sonraki dönemlerde telif edilmiş bir çok esere kaynaklık teşkil etmesi de onun ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Siyer kaynakları arasında en erken döneme ait olan eser İbn İshâk'ın (ö. 151/768) asıl adı *Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî* olan ve *Kitâbu'l-Megâzî* veya *Sîretü İbn İshâk* diye de anılan eseridir.³ Bu eserin orijinal metni tam olarak günümüze ulaşmamıştır. Elimizdeki neşir ise eksik bir nüshaya dayanmaktadır ve konumuzla ilgili bölümler bu nüshada yer almamaktadır. Bu eserin büyük bir kısmına İbn Hişâm vasıtasıyla ulaşabilmekteyiz.

İbn İshâk'ın kitabını esas alan ve eserdeki rivâyetleri yeniden tertip ederek bazı ilâvelerde bulunan İbn Hişâm'ın (ö. 218/833) *Sîretü İbn Hişâm* diye de anılan *es-Sîretü'n-Nebeviyye* adlı eseri çalışmamızda önemli yer tutan başvuru kaynaklarından bir diğeridir.⁴

İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eserinin ilk iki cildini oluşturan megâzî kısmı hocası Vâkîdî'nin kitabında yer almayan bazı rivâyetlere yer vermesi bakımından önem taşımaktadır.⁵

İbn Kuteybe'nin (ö. 276/889) *el-Meârîf* adlı eseri Hudeybiye Seferi'ne ve Rıdvân Biati'na katılanlar konusunda bize bilgiler sunmuştur.⁶

Esas olarak Hz. Adem'in yaratılışından başlayıp müellifin yaşadığı döneme kadar meydana gelen olayları içeren genel tarih kitapları arasında çalışmamızda sıkça müracaat ettiğimiz kaynaklardan olan Taberî'nin (ö. 310/922) *Târîhu't-Taberî*,

³ Muhammed b. Yesâr b. İshâk (ö. 151/768), *Kitâbu'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî: Sîretü İbn İshâk* (thk. Muhammed Hamidullah), Konya 1981.

⁴ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî (ö. 218/833), *es-Sîretü'n-Nebeviyye* (nşr. Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), I-II, Kâhire 1956.

⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut 1985.

⁶ Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî (ö. 276/889), *el-Meârîf* (nşr. Servet Ukkâşe), Kâhire 1992.

İbnü'l-Esîr'in (ö. 630/1232) *el-Kâmil fi't-Târîh* ve İbn Kesîr'in (ö. 774/1373) *el-Bidâye ve'n-Nihâye* adlı eserleri yer almaktadır.⁷

Taberî'nin söz konusu eseri temel olarak İbn İshâk ve Vâkıdî rivâyetlerine dayanmakta, ancak bunların dışında farklı râvîlerden aldığı bilgilere de yer vermektedir.

Siyer, megâzî ve tarih kitaplarının yanı sıra hadis literatürü içerisinde yaptığımız taramalar bize Hz. Peygamber döneminin sosyal ve kültürel hayatını tanıma noktasında büyük katkı sağlamıştır.

Hadis kaynakları arasında özellikle Buhârî'nin (ö. 256/870) *Sahîhu'l-Buhârî* adlı eseri Hudeybiye Seferi esnasında yaşanan olaylarla ilgili detaylı bilgiler sunması bakımından önem taşımaktadır.⁸ Söz konusu eserin çeşitli bölümleri altında konumuzla doğrudan veya dolaylı olarak sunulmuş bilgilere ulaşmak mümkün olmuştur. Bu eserde karşılaştığımız bilgi zenginliği de bize Hadis kitaplarının yalnızca Siyer, Megâzî, Cihâd gibi bölümlerinde değil, her bölümde tarih çalışmalarına kaynaklık edebilecek önemli bilgilere ulaşmamızın mümkün olduğunu göstermektedir. Buhârî'nin bu eserinin şu bölümlerinde konumuzla ilgili bilgilere ulaştık: Sulh, Cizye ve'l-Muvâdea Maa Ehli'z-Zimme ve'l-Harb, Tefsîr ,el-Î'tisâm bi'l-Kitâbi ve's-Sünne, Megâzî, Şurût, Cihâd ve's-Siyer, Hacc, Ebvâbu'l-Muhsar ve Cezâü's-Sayd, Zebâih ve's-Sayd, Tıbb, Menâkıb, Eşribe, Ebvâbu Sıfâtı's-Salât, İstiskaa, Ahkâm, Fadâilü'l-Kur'ân.

Yine Müslim'in (ö. 261/875) *Sahîh'inde* İmâre, Hac, Cihâd ve's-Siyer; Nesâî'nin (ö. 303/915) *Sünen'inde* Menâsik, Menâsikü'l-Hac, Havf, Biat gibi bölümlerinde

⁷ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd et-Taberî (ö. 310/922), *Târîhu't-Taberî: Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm), I-XI, Kâhire 1967; İzzeddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdolvâhid b. Esîr eş-Şeybânî (ö. 630/1232), *el-Kâmil fi't-Târîh* (nşr. Carolus Johannes Tornberg), I-XIII, Beyrut 1979-1982; Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr b. el-Kaysî el-Kureşî el-Busravî ed-Dimeşkî eş-Şâfiî (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut 1966.

⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî (ö. 256/870), *Sahîhu'l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul 1979.

olduğu gibi diğer hadis kaynaklarının Cihad, Siyer, Hac gibi bölümlerinde konumuzla ilgili bilgiler mevcuttur.⁹

Başvuru kaynaklarımız arasında yer alan bir diğer tür, tabakât kitaplarıdır. Özellikle ilk iki cildi siyer ve megâzî, sonraki ciltleri tabakât bilgilerini içeren İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ* adlı eseri şahıslarla ilgili verdiği bilgiler açısından önem arz etmektedir.¹⁰

İbn Sa'd'ın (ö. 230/845) *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*'sının yanı sıra el-Belâzürî'nin (ö. 279/892) *Ensâbü'l-Eşraf*, İbn Abdülber'in (ö. 463/1071) *el-İstiâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, İbn Hacer'in (ö. 852/1449) *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* isimli eserleri Hudeybiye Seferi'ne katılanlarla ilgili bilgiler vermektedir.¹¹ Ancak bu eserlerin incelenmesinde yaşadığımız sıkıntı Bedir, Uhud ve Hendek savaşına katılanlarla ilgili açık bilgiler verilmesine rağmen Hudeybiye Seferi'ne katılanların her zaman açık bir şekilde ifade edilmemesi olmuştur. Bir şahsın bunlara katılıp katılmadığı bazen açık bir ifade ile teker teker zikredilmekte, bazen Bedir'den sonrakilere veya Uhud'dan sonrakilere katıldığı şeklinde genel bir ifade ile belirtilmektedir. Hudeybiye Seferi başlı başına bir savaş olmadığı için biz bu tarz ifadelere temkinli yaklaşmak zorunda kaldık. Bu bilgileri yok saymanın da yanlış olacağı düşüncesiyle bu bilgilere diğer kaynaklarla teyit edildiği ölçüde yer verdik.

Coğrafya kitaplarından Yâkût el-Hamevî'nin (ö. 626/1229) *Mu'cemü'l-Büldân* adlı kitabı Hudeybiye Seferi'nin Medine'den çıkış ve geri dönüşüne kadar geçen

⁹ Ebü'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (ö. 261/875), *Sahîhu Müslim*, I-IV, İstanbul, ts.; Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö. 303/915), *Sünenü Nesâî (el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ)*, XV-XVI, İstanbul 1992.

¹⁰ Ebü Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut 1985.

¹¹ Ebü'l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî (ö. 279/892), *Ensâbü'l-Eşraf* (nşr. Süheyl Zekkâr ve Riyâz Zerkeşî) I-XIII, Beyrut 1996; Ebü Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdülber en-Nemerî (ö. 463/1071), *ed-Dürer fî İhtisârî'l-Megâzî ve's-Siyer* (nşr. Mustafa Dîb el-Buğâ), Beyrut 1984; Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Becavî), I-VIII, Kâhire 1972.

sürecinde güzergâhı oluşturan yerler hakkında bilgiler vermesi bakımından ilmî bir önemi hâizdir.¹²

Çalışmamız esnasında başvurduğumuz kaynakların bir kısmını da tefsîr kitapları oluşturmaktadır.¹³ Çünkü bu sefer esnasında nâzil olan Fetih Sûresi ve yine bu sefer sonrasında imzalanan anlaşma maddeleriyle alâkalı olan Mümtehine Sûresi'nin 10. âyeti konumuzu doğrudan ilgilendirmektedir.

Fetih Sûresi Hudeybiye mevkiinde yapılan anlaşma neticesinde ihramdan çıkılıp Medine'ye dönmek üzere yolda bulunduğu esnada, Mümtehine Sûresi'nin 10. âyeti ise bundan daha sonra ve Mekke'den Medine'ye hicret eden Müslüman kadınların ailelerine iâde edilmemesi gerektiği hakkında nâzil olmuştur.

Araştırmaların değerlendirilmesine gelince, konumuzla ilgili ciddî bir tarih çalışmasına ulaşamamış bulunmaktayız. Ancak çok özet bilgiler sunmasına rağmen kronoloji konusundaki hassasiyeti açısından Ebû Halîl'in eseri bizim için önem arz etmiştir.¹⁴

Temel eserleri bir araya getiren bununla beraber genellikle Vâkıdî'yi esas alan ve her bir konuyu ayrı ayrı başlıklandırarak rivâyetleri daha kolay görmemizi sağlayan Âsım Köksal'ın çalışması da Türkçe eserler arasında faydalandığımız önemli kitaplardandır.¹⁵

Çağımız araştırmacılarından Muhammed Hamidullah'ın *İslâm Peygamberi* adlı çalışması konumuza çok detaylı bir şekilde eğilmemektedir.¹⁶ Ancak Hamidullah'ın özellikle dikkatimizi çeken bir tespiti kaynakların genelinin aksine, Rasûlüllah'ın Hudeybiye Seferi esnasında yolda iken, Medine'den silâhsız çıkmış olması sebebiyle herhangi bir savaş ihtimaline hazırlık olması için ashabdan bazılarına

¹² Şihâbüddîn Ebî Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî (ö. 626/1229), *Mu'cemü'l-Büldân*, I-V, Beyrut 1957.

¹³ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbüddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr b. el-Kaysî el-Kureşî el-Busravî ed-Dımeşkî eş-Şâfiî, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri* (çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner), I-XVI, İstanbul 1983-1992.

¹⁴ Şevkî Ebû Halîl, *Silsiletü Gazavâtü'r-Rasûli'l-A'zam: Sulhü'l-Hudeybiye*, Dımaşk 1986.

¹⁵ Mustafa Âsım Köksal, *İslâm Tarihi*, I-XVIII, İstanbul 1987.

¹⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* (çev. Salih Tuğ), I-II, Ankara 2003.

Medine'den savaş araç-gereçlerini getirttiği rivâyetidir. Fakat biz bu tesbitin aksine, başta Mûsâ b. Ukbe, Vâkîdî ve İbn Hişâm olmak üzere bir çok kaynakta rivâyet edildiği üzere Rasûlullah'ın, bu yolculuğa umre niyetiyle çıktığı için yanına savaş aletlerini almadığı ve sonra da getirtmediği bilgisini kabul etmeyi uygun gördük.

Yine Elşad Mahmudov'un hazırlamış olduğu *Sebep ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları* adlı doktora tezi de çalışmamıza ciddî katkılar sağlamıştır.¹⁷ Bu tez, Hudeybiye Seferi'nin sebeplerini ve bu esnada gerçekleşen anlaşmanın sonuçlarını kısmen tartışmalı bir şekilde aktarmaktadır. Bu çalışmadan sağladığımız faydalardan en önemlisi anlaşma sonuçlarını değerlendirirken anlaşma maddelerini tek tek ele alarak her bir maddenin doğurduğu sonuçları ayrıca ele almış olmasıdır.

el-Hakemî'nin 1990 yılında basılan eseri *Merviyât Gazvetü'l-Hudeybiyye*, konumuzla ilgili rivâyetleri bir araya getirmiş olması bakımından çok büyük bir öneme sahiptir.¹⁸ Rivâyetler hadis kaynaklarından araştırılıp büyük oranda kronolojiye uyulmaya çalışılarak okuyucuya sunulmaktadır. Biz bu eser sayesinde ulaşamadığımız bilgileri görme şansını elde ettik.

1.2. Hudeybiye Seferi Öncesinde Mekke Ve Medine'de Yaşanan Siyasî Gelişmeler

Mekkeliler'in karşı koyuşları sebebiyle Medine'ye göç etmek zorunda kalan Müslümanlar ile Mekkeliler arasında bu göç olayından sonra yıllarca sürecektir olan bir savaş hâli başlamıştı. Müslümanların lideri olan Rasûlullah, Allah'ın emirlerini yayarak İslâm hâkimiyetini kurmak için çabalarken, karşı taraftaki Kureyşliler onun gücünü kırmak ve menfaatlerine ters düşen bu durumdan kurtulmak istiyorlardı. İşte bu hedefler çerçevesinde iki taraf arasında ilki hicretin 2. yılı, ikincisi 3. yılı ve üçüncüsü de 5. yılı gerçekleşen üç büyük savaş gerçekleşmişti. Bu savaşlar Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarıdır. Tarafların münasebetleri elbette sadece bu üç savaş ile sınırlı değildi. Ancak tarihte en çok öneme sahip olan olaylar bunlar olmuştur.

¹⁷ Elşad Mahmudov, *Sebep ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2005.

¹⁸ Hâfız Muhammed el-Hakemî, *Merviyât Gazvetü'l-Hudeybiyye*, Medine 1990.

Söz konusu savaşlar sonrasında Medine'deki Müslümanların durumu pek de parlak değildi. Güneyde dâimî düşmanları Mekkeliler, kuzeyde ise Hayber Yahudileri vardı. Gatafân ve Fezâre gibi kabileler bunları her an destekleyebilecek vaziyetteydiler.

Fezâreliler hem Medine hem de Suriye yolunu rahatlıkla tehdit edebilecek stratejik bir mevkide bulunuyorlardı. Nitekim Zeyd b. Hârise bir ticaret yolculuğu esnâsında bunların baskınına uğramış, kervandakiler dövülmüş ve malları yağmalanmıştı. İşte bunun üzerine Rasûlullah, 6. yılın Ramazan ayında bunlar üzerine Zeyd b. Hârise kumandasında bir seriyye göndermişti. Müslümanlara karşı kışkırtıcı hareketlerde bulunan Ümmü Kırfe esir alınmış, Fezâre'nin önemli şahsiyetleri öldürülmüştü. Bazı rivâyetlerde Ümmü Kırfe'nin öldürüldüğü kaydedilmekle beraber bunun doğru olmadığı; zîrâ Rasûlullah'ın; çocukların, kadınların ve yaşlıların öldürülmesini tasvip etmediğini bilen Zeyd b. Hârise'nin böyle bir emir vermesinin mümkün olmayacağı ifade edilmiştir.¹⁹

Ayrıca Medine'den çıkarılan Benî Nadîr Yahûdîleri de Hayber'e yerleşmişlerdi. Bunlar Suriye ve Irak bölgelerinden gelen, ticaret yolu Dûmetülcendel'den geçip Hayber yoluyla Medine'ye ulaşan kervanlar için bir tehdit unsuru idiler. Bunlar Mekkeliler'le birlikte Müslümanlara karşı Gatafân, Fezâre ve Benû Süleym'in de desteğini alarak büyük bir saldırı hazırlığı yapmış, neticede Hendek savaşı vukû bulmuştu.²⁰

İşte bu sebeplerle kalıcı bir tehdit haline gelen Yahûdîler ve güneydeki Mekkelileri etkili bir yöntemle etkisiz hale getirmek gerekiyordu.

Hamidullah'ın tespitine göre Müslümanlar, önce kuzey cephesine yönelecek olurlarsa Gatafân ve Fezâre'nin buradaki Hayberliler'i desteklemesi ve Mekkeliler'in de kışkırtılması sonucu bu cephe ciddî bir güç haline gelebilirdi. Nitekim Hamidullah, o sıralarda Mekkeliler ile Hayberliler arasında bir anlaşma

¹⁹ Kapar, “Fezâre”, *DİA*, XII, 538.

²⁰ Hamidullah, “Hayber”, *DİA*, XVII, 21; Geniş bilgi için bk. Yasemin Sarı, *Hendek Savaşı*, Sakarya 2006, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

yapıldığını zikretmektedir. Bu anlaşmaya göre Rasûlullah iki taraftan herhangi biri üzerine yürüyecek olursa diğeri hemen Medine’yi işgal edecekti.²¹

Mekke’ye baktığımız zaman ise burası Müslümanların kiblesini oluşturan Kâbe’nin içerisinde bulunduğu, ayrıca kültürel anlamda diğeri Arap şehirlerine göre gelişmiş, ticaret konusunda da canlı bir şehirdi. Bu topraklara savaşmak için gitmek yerine buradakilerle bir uzlaşma sağlamak daha uygun olurdu. Zaten son zamanlarda yaşadıkları kıtlık, kervan yollarının kendileri için tehlikeli hale gelmesi ve üst üste yapılan savaşlar sonrasında Mekkeliler de uzlaşma konusuna sıcak bakabilirlerdi.²²

Rasûlullah’ın Medine’de kurduğu hâkimiyet askerî yönden gündün güne ilerleme gösteriyordu. Onun özellikle önem verdiği mesele düşmanlarıyla yaptığı savaş veya çatışmalarda en az ölümle sonuca ulaşmaktı. Nitekim yapılan savaşların sonucuna baktığımızda her bir savaşın bir öncekine göre daha kalabalık gruplar arasında gerçekleşmiş olmasına rağmen daha az ölümle sonuçlandığı oldukça açıktır.²³

Kureyş kabilesi gerek antlaşmalar gerekse Kâbe hizmetlerini yürütüyor olmanın vermiş olduğu itibar sayesinde emniyet ve güven içerisinde kış aylarında Yemen ve Habeşistan’a, yaz aylarında da Suriye ve Anadolu’ya kadar ticârî yolculuklar yapabiliyordu.²⁴

Medineli Sa’d b. Muâz bir keresinde Mekkeli dostu Safvân b. Ümeyye’nin emânı altında Kâbe’yi tavaf ederken Ebû Cehil çıkagelmiş ve Sa’d’a hitâben “Dikkat et, ben görüyorum ki sen Mekke’de emniyet içinde Kâbe’yi tavaf ediyorsun. Halbuki siz o dinlerini değiştirenleri barındırdınız ve onlara yardım etmekte olduğunuzu söylüyorsunuz. Şunu iyi bil ki, vallâhi sen eğer Ebû Safvân’ın beraberinde bulunmasaydın ailene sağ sâlim dönemezdin” diyerek onu tehdit etmişti. Bunun üzerine Sa’d da Ebû Cehil’e karşı yüksek bir sesle “Dikkat et, Allah’a yemin

²¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 250.

²² Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 251.

²³ Hamidullah, *Hiz. Peygamber’in Savaşları*, s. 13.

²⁴ Kureyş’in bu güvenli durumu yani serbest dolaşımı “îlâf” kelimesiyle ifade edilmekte ve bu husus Kur’an-ı Kerim’de Kureyş veya İlâf adı verilen sûrenin konusunu teşkil etmektedir. “Kureyş’e kolaylaştırıldığı, evet, kış ve yaz seyahatleri onlara kolaylaştırıldığı için onlar, kendilerini açlıktan doyuran ve her çeşit korkudan emin kılan şu evin Rabbine kulluk etsinler” (Kureyş 106/1-4); bkz. Hamidullah, “İlâf”, *DİA*, XXII, 63; Yaşaroğlu, “Kureyş Sûresi”, *DİA*, XVI, 33.

ederim ki eğer sen beni bu tavaftan men edersen, ben de sana karşı bundan daha şiddetlisini yapar, senin Medine üzerinden geçen ticaret yolunu keser ve seni ondan men ederim” şeklinde karşılık vermişti.²⁵

Bu rivâyet Medine üzerinden geçen Mekke-Suriye ticaret yolunun Kureyş’in ticaret kervanları açısından ne kadar önemli olduğunu ve Müslümanlar tarafından Kureyş’in aleyhine ambargo maksadıyla kullanılabilir bir vasıta olduğunu da göstermektedir. Rasûlüllah’ın tüccar bir soydan gelişi, yirmi yıla yakın bir süre fiilen aktif bir ticaret hayatı içinde bulunarak Kureyşliler’in ticaret yolları ve güzergâhlarını çok iyi bilmesi ve ticaret kervanlarının Kureyş için ne denli önemli olduğunu anlaması, onun Kureyş’e yönelik siyasetinde önemli bir etken olmuştur. Mekkeliler’e karşı en etkili darbenin bu yönden yapılabileceğinin farkında olan ve güzergâhlardaki kabilelerin durumlarına da vâkıf olan Rasûlüllah, Medine’ye hicret ettikten sonra düşman konumunda olan taraflar arasında mevcut savaş halinin gerektirdiği durumları da göz önünde bulundurarak Kureyş’in ticaret kervanlarını tehdit etmeye ve kervan yollarını ablukaya almak sûretiyle ambargo uygulamasını başarılı bir şekilde yürütmeye başladı. Böylece İslâm’da ilk askerî operasyonlar düzenlendi.²⁶

Hicretin 2. yılında gerçekleşen Bedir Savaşı ve onu takip eden seferlerin sonuçlarından biri de Cüheyne ve Kızıl Deniz’deki diğer komşu kabilelerin Medine’ye müttefik olmasıydı. Bu da Mekke kervanlarının Suriye’ye giden sahil yolunun kesilmesi anlamına geliyordu. Bu gizli tehlike önceleri Kureyşliler’in gözünden kaçmıştı. Bununla beraber Kureyşliler kuzeydoğuda bulunan, Basra körfezinde Irak’a giden yol üzerindeki Süleym ve Gatafân kabileleri ile var olan ittifaklarını güçlendirmişlerdi. Bu kabileler Mekke ve Medine’nin doğusundaki Necd ovasında yaşıyorlardı.²⁷

Bedir yenilgisinden sonra Kureyşliler ticaret yollarının tehlikeye girdiğini anlamaya başlamışlardı. Bunun sonucu olarak Suriye’ye gitmek için yeni kervan yolları

²⁵ Vâkıdî, I, 35.

²⁶ Mahmudov, s. 35.

²⁷ Lings, s. 237.

arayışına girmişler, Irak yolunu takip ederek Suriye'ye ulaşmayı denemişlerdi. Fakat burada da Müslümanların silahlı birlikleriyle karşılaşmışlardı.²⁸

Gelişen olaylarla beraber Hendek Savaşı'ndan beş ay sonra Zeyd'in doğudaki kervan yolunda yaptığı başarılı baskın Kureyşliler'in düşüncelerinin bu kez batıya çevrilmesine yol açmıştı. Kızıl Deniz sahillerindeki müttefikleri olan Huzâa kabilesinin Benî Mustalik kolunu Medine'ye karşı ayaklandırmışlardı. Kureyşliler bu kabileye sahildeki diğer kabilelerin de iştirak edeceğini ümit ederek, batı yolunun tekrar kendileri için güvenli hale geleceğini düşünüyorlardı. Fakat Huzâa'nın diğer kolları Rasûlüllah'a karşı Mekke'nin tahmin ettiği kadar düşmanlık beslemiyorlardı. Rasûlüllah, olayı haber aldıktan sekiz gün sonra Benî Mustalik henüz yola çıkmadan onların yerleşim bölgesine yakın ve sulak bir yere konuşlanmıştı. Kabilenin obasını kuşatmış ve kabile üyeleri fazla karşı koymadan teslim olmuşlardı. Neticede de 200 aile esir alınmıştı.²⁹

Hicretin 6. yılında Mekke'ye uygulanan buğday ambargosu da siyasî ve iktisadî ambargoya yönelik tedbirlerden biriydi. Söz konusu dönemde Arabistan'ın buğday deposu olan Yemâme'nin idarecisi Sümâme b. Usâl el-Hanefî'nin İslâm'ı kabul etmesi, Mekke'ye her çeşit tahıl ürününün ihracının yasaklanmasıyla sonuçlanmıştı. Yine Rasûlüllah'ın gıda maddeleri ve kumaş gibi ürünlerde Medine'den ihracatı sınırlaması da bu tedbirlerin bir parçası olarak görülmektedir.

Ancak Mekkeliler'e uygulanan bu ambargodan etkilenmesinler diye Rasûlüllah açlık tehlikesiyle karşı karşıya kalan Mekkeli fakirlere harcanmak üzere 500 dinar para yardımında bulunmuştu.³⁰ Bu durum karşısında Ebû Süfyân, Rasûlüllah'ın bununla gençleri aldatıp saptırmak istediğini iddiâ etmişti.³¹

Uygulanan tahıl ambargosundan iyice bunalan Mekkeliler'in Rasûlüllah'a başvurmaları neticesinde ise Sümâme b. Usâl ambargoyu kaldırmıştı.³²

²⁸ Mahmudov, s. 78.

²⁹ Lings, s. 239.

³⁰ Mahmudov, s. 31.

³¹ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 252.

³² Mahmudov, s. 31.

Yine Rasûlullah, Ebû Süfyân'a Medine mahsulünden olan bol miktarda hurma göndererek deri mukabilinde bunları değiş tokuş etmeyi kendisine teklif etmişti.³³ Mâruz kalınmış olan kıtlık dönemi içerisinde bu teklif hiç şüphesiz Ebû Süfyân için büyük bir lütuftu.

Muhtemelen bir yumuşama ihtimâlini denemek maksadıyla Rasûlullah, Ebû Süfyân'ın bir ticaret kervanının başında olduğu halde Suriye-Filistin yönüne doğru gidebilmesi için İslâm ülkesi topraklarından geçip gitmesine izin vermiştir.

Uzlaşma gayreti içinde olan Rasûlullah, bu sıralarda, Ebû Süfyân'ın Habeşistan'a hicret etmiş ve buradayken kocasının ölümü üzerine dul yaşamakta olan kızı Ümmü Habîbe ile nikâhlanmıştı. Kısa zaman içinde de Ümmü Habîbe, Medine'ye ulaşmıştı.³⁴

³³ Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 252.

³⁴ İbn Habîb, *el-Muhabber*, s. 88-89; Hamidullah, *İslâm Peygamberi*, I, 253.

BÖLÜM 2: HUDEYBİYE SEFERİ'NİN SEBEPLERİ VE YAPILAN HAZIRLIKLAR

2.1. Hudeybiye Seferi'nin Sebepleri

Rasûlüllah'ın Hudeybiye Seferi'ne çıkış sebebi olarak rüyasında Mekke'ye girdiğini ve Kâbe'nin anahtarlarını eline aldığını görmesi gözükmekle beraber işin temelinde birden çok sebep bulunmaktadır.

Öncelikle ele almamız gereken sebep Hendek Savaşı sonrasında Müslümanlar'ın siyasî anlamda güçlenmesi ve Mekke'ye doğru hareket etme cesaretinin doğmasıdır. Nitekim Hendek Savaşı'na kadar Müslümanlar, Kureyş'e kendini kabul ettirecek hale gelememiş, onları bir sulh anlaşması imzalamaya mecbur edecek kuvvet ve kudreti gösterememiş olduklarından henüz bu tarz bir muvaffakiyet elde edilememişti. Söz konusu savaş sonrasında Arap kabilelerinin dağılıp perişan olmalarından beri Müslümanların elde ettiği kuvvet ve kudret artık Kureyş'e kendini kabul ettirecek dereceye gelmişti.³⁵

Bir diğer sebep de o sıralarda Müslümanlar'ın kuzey ve güney cephelerinde düşmanlarının bulunması ve uygun bir yöntemle bunların etkisiz hale getirilmesinin gerekliliğiydi. Çünkü hâlihazırda bu iki cephe, Müslümanlar için ciddî bir tehdit oluşturmaktaydılar. Bunların ilki güney cephesi idi ki burada Müslümanların ilk düşmanı olan Kureyşliler vardı. Bunlar sinsî bir şekilde Medine'ye saldırabilirlerdi. İkincisi ise kuzey cephesi idi. Bu cephede de Hayber Yahudileri vardı. Ancak bunlar tek başlarına herhangi bir saldırıda bulunabilecek halde değillerdi. Bununla beraber bu Yahudiler çeşitli güçleri Müslümanların aleyhinde kışkırtarak onları bir araya getirip büyük bir kuvvet oluşturabilirlerdi. Zaten bu, onların çokça uyguladığı bir yöntemdi.

İşte Müslümanlar bu bakımdan söz konusu cephelere karşı hazırlanmalı ve bu iki düşmandan da kurtulabilmek için önce birini halledip sonra da ikincisine dönebilecek şekilde hazırlık yapmalıydılar. Kuzey cephesi kendi başına

³⁵ Es'ad, s. 645.

kımlıdayacak imkâna sahip olmadığı için önce güneye yönelmekle işe başlamak doğru gözükmekteydi. Çünkü önce kuzey cephesi üzerine yürünecek olursa güneyden Kureyşliler hücumla geçebilirlerdi.³⁶

Bir diğer mesele de Mekke'nin Müslümanların eski ve çok sevdikleri vatanları olması ve muhâcir Müslümanların çoğunun canlarını kurtararak Mekke'den gelmiş olmalarının yanı sıra aile ve çoluk çocuklarının hâlâ orada bulunmasıydı.³⁷

Rasûlüllah ve Müslümanlar Mekke'den Medine'ye göç ettiklerinden beri Kureyşliler onları Mekke'yi ziyaretten men ediyorlardı. Müslümanlar vatanları ve ailelerinden uzak olmalarının da üstünde edâ edemedikleri bir ibâdeti yerine getirememekten mahzundular.³⁸ Nitekim Müslümanlar, hanîfliğin atası ve Kâbe'nin kurucusu olan İbrahim'in torunları olarak "Emniyetli Harem"e girme konusunda daha ehil ve buna daha lâıyk olduklarını düşünüyor, orada gerekli ibadetleri yerine getirmeleri gerektiğine inanıyorlardı.³⁹ Halbuki yalnızca Müslümanlar için değil, diğer inanç mensuplarının da kutsal saydığı Kâbe'yi ziyaret niyetiyle yola çıkan kimseler emân altında kabul edilirdi. Bu konumda olan kimselere savaş açmak Arap geleneklerine aykırıydı.⁴⁰ Bu da Müslümanları cesaretlendiren unsurlardan biri olmalıydı.

Bir görüşe göre de Mekkeliler'in Müslümanlarla dâimî harp halinde olmaları İslâm dinini yakından tanımalarına mâni oluyordu. Diğer taraftan da yarımadanın diğer kabileleri, bu iki grubun mücadelesinin sonucunu bekliyorlardı. Eğer bu sıralarda Mekkelilerle Müslümanlar arasında bir anlaşma yapılırsa İslâm dininin daha büyük bir süratle yayılacağı kesin görünüyordu. Rasûlüllah'ın bütün düşüncesi de işte bu noktada toplanıyordu.⁴¹ Rasûlüllah'ın Müşrikler'le yapmak istediği anlaşmanın, sosyal bünyeyi ileriki zamanda gerçekleşecek olan fethi hazırlamak ve ortaya atılan

³⁶ Şâkir, II, 47-48.

³⁷ Şibli Nu'mânî, s. 283.

³⁸ Ferec, s. 513.

³⁹ Halil, s. 227.

⁴⁰ Büşra Sıdika Kaya, *İslâm Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları*, Sakarya 2007, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 32.

⁴¹ Ülkü, s. 172.

her türlü ihtilâfı sayılı maddelerle sınırlamak açısından fayda sağlayacağı ümidiyle dilediği de söylenmektedir.⁴²

Lammens'e göre ise Rasûlüllah, Hendek muhasarasına bir nevi cevap olmak üzere, bir gösteriş yapmak zamanının geldiğine hükmederek böyle bir girişimde bulunmuştu.⁴³

Müslümanlar hicretin altıncı yılı içerisindeyken bir gece Rasûlüllah rüyasında ashabıyla birlikte başını tıraş ederek Mekke'ye girdiğini ve Kâbe'nin anahtarlarını eline aldığı görmüştü. Rüyasını ashaba anlattığında Müslümanlar heyecanlanmışlar ve rüyanın gerçekleşeceği inancıyla çok sevinmişlerdi.

Bu rüya üzerine Rasûlüllah, ashabını, umre yapma amacını da dile getirerek, daha sonra Hudeybiye Seferi diye adlandırılacak olan sefere çıkmak üzere çağırış ve hemen hazırlıklara başlanmasını istemişti. Ashab da tüm bu olanlar üzerine rüyanın o yıl gerçekleşeceğine kesin gözüyle bakmaya başlamışlardı.⁴⁴

el-Hakemî, Rasûlüllah'ın, bu rüyayı Hudeybiye'de iken gördüğünü, bu sebeple bu rüyanın Medine'den çıkış sebebi olamayacağını ileri sürmekte ise de,⁴⁵ hem tarih hem de hadis kaynaklarının bildirdiği üzere bu rüyanın Medine'de iken görülmüş olması daha güçlü bir rivâyet olarak kaynaklarda yer almaktadır.

Kaynaklarda ve araştırmalarda seferin sebepleri bu şekilde gösterilmekle birlikte asıl sebebin farklı olduğu ve Hz. Peygamber'in Kureyş kabilesini Arap toplumunun ve kültürünün kurallarına uymaya zorlama gayretinde gizli olduğu anlaşılmaktadır.

2.2. Yapılan Hazırlıklar

Rasûlüllah'ın gördüğü rüya üzerine ashabın yaptığı hazırlıkların başında kurbanlıkların hazırlanması geliyordu. Nitekim Mekke yönüne yola çıkan kimselerin yanlarında kurbanlıklar götürmesi onların umre niyetiyle yola çıktığının

⁴² Daryal, s. 118.

⁴³ Lammens, s. 578.

⁴⁴ Vâkıdî, II, 572; Makdisî, s. 224.

⁴⁵ el-Hakemî, s. 25.

göstergesi sayılırdı.⁴⁶ Müslümanların yanlarına aldıkları bu kurbanlıklar 70 adet idi. Bunların her birinin on kişinin kurbanlığı olduğu bildirilmektedir.⁴⁷ Bu mümkün olmakla beraber bu bilgidен yola çıkarak Hudeybiye Seferi'ne katılanların sayısının 700 olduğu sonucuna varmak doğru görünmemektedir. Çünkü bu sefere katılanların sayısının 1000'i aşkın olduğu rivâyetlerden anlaşılmaktadır. Zaten başka kaynaklarda da bunun aksine her bir kurbanlığın yedi kişi için kesildiğine dair bilgiler mevcuttur. Bununla beraber Câbir'den gelen bir rivâyet Rasûlüllah'ın ashabına her birinin bir kurbanlığa ortak olmasını söylediğini nakletmektedir.⁴⁸ Bu durumda ortaya çıkan rakam kurbanlıkların yedi kişi arasında paylaşılmasına göre 490, on kişi arasında paylaşılmasına göre ise 700 olmaktadır. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki kurbanlıkların sayısına göre grubun sayısını belirlemek bizi kesin bir sonuca ulaştıramamaktadır.

Caetânî'nin yer verdiği bir bilgiye göre Rasûlüllah bütün bu kurbanlık hayvanları Nâciye b. Cündüb el-Eslemî'nin koruması altında Zü'l-Cedr denen merada toplatmıştı. Kafile yola çıkar çıkmaz hayvanları meradan alıp doğruca Zülhuleyfe'ye getirmesini ona emretmişti.⁴⁹

Bu kurbanlıklar arasında başında gümüşten bir halka bulunan Ebû Cehil'in devesi de vardı.⁵⁰ Bu deve Bedir ganimetlerinden idi.

Vâkıdî'nin bildirdiğine göre ashabdan maddi açıdan güçlü kişilerden oluşan bir grup da sefere çıkarken kurbanlık yola çıkarmıştı. Bu grup içinde Ebû Bekir, Abdurrahman b. Avf, Osman b. Affân, Talhâ b. Ubeydullah, Sa'd b. Ubâde'nin varlığını görmekteyiz.

Bu yolculuğa çıkarken ashabdan bazıları yanlarında silah ve benzeri askerî teçhizat da bulundurmaları gerektiğinin önemine değinmişti. Özellikle Ömer b. Hattâb'ın bu konuda ısrarlı davrandığı görülmektedir. Ömer b. Hattâb bu konuda Rasûlüllah'a: "Yâ Rasûlüllah! Bizim için Ebû Süfyan b. Harb ve askerlerinden korkmuyor

⁴⁶ Kaya, s. 32.

⁴⁷ İbn Hişâm, II, 308-309; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 56; Taberî, I, 620.

⁴⁸ İbn Sa'd, II, 103.

⁴⁹ Caetânî, IV, 375.

⁵⁰ İbn Sa'd, II, 103; Ebû Dâvud, Menâsik, 12.

musun? Savaş için hiçbir hazırlığımız yok” deyince Rasûlullah, ihramlı iken silah taşımayı hoş karşılamadığını dile getirmişti. Sa’d b. Ubâde de: “Yâ Rasûlullah! Eğer silahlarımız olursa şüpheli birini gördüğümüz takdirde onlara karşı hazırlıklı olurduk” demiş ancak o da Ömer b. Hattâb gibi aynı cevabı almıştı.⁵¹

Kaynakların genelini aksine Hamidullah, Rasûlullah’ın Medine’den çıkışından itibaren her fırsatta umre niyetiyle yola çıktığını dile getirdiğini söyledikten sonra yine de Ömer b. Hattâb’ın teklifi üzerine Medine’den savaş araç ve gereçleri getirtmeyi de ihmal etmediğini söylemektedir.⁵² Hamidullah’la beraber Ya’kûbî’nin eserinde de Müslümanların silâhla yola çıktıkları bildirilmektedir.⁵³ Ancak bu takdirde ileride bahsedileceği üzere Rasûlullah’ın elçiler vasıtasıyla Mekkeliler’e defalarca gönderdiği umre niyetiyle geldikleri haberi, var olan durumla uygunluk arz etmemiş olurdu. Çünkü savaş araç gereçleriyle gelmiş bir grubun bu iddiası kabul edilebilir değildir.

Müslümanlar yola çıkarken yanlarına sadece bir yolcunun avlanmak veya yol tehlikelerinden korunmak amacıyla yanında bulundurması gereken kınları içerisinde birer kılıç almışlardı.⁵⁴

Rasûlullah Medine’den ayrılmadan önce şehrin düzeninin bozulmaması ve işlerin yolunda gitmesi için bazı görevlendirmeler yapmıştı. Bu konuda karşımıza üç isim çıkmaktadır. Bunlardan biri Abdullah b. Ümmü Mektûm, diğeri Nümeyle b. Abdullah el-Leysî ve üçüncüsü de Ebû Rühm Külsüm b. Husayn’dır.

Bir kısım kaynaklar sadece Abdullah b. Ümmü Mektûm’un Medine’ye görevlendirildiğini belirtmektedirler.⁵⁵ Ancak İbn Hişâm, Nümeyle b. Abdullah’ın Medine’ye görevlendirildiğini nakletmektedir.⁵⁶ Sonuç olarak daha detaylı bilgi veren rivâyette Abdullah b. Ümmü Mektûm’un namaz, Ebû Rühm’ün ise Medine’yi

⁵¹ Vâkıdî, II, 572-573.

⁵² Hamidullah, “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, XVIII, 298.

⁵³ Ya’kûbî, II, 54.

⁵⁴ Vâkıdî, II, 572-573; Lings, s. 343.

⁵⁵ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa’d, II, 95; İbn Hibbân, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, s. 280; Hudarî, *Nûru’l-Yakîn*, s. 175.

⁵⁶ İbn Hişâm, II, 308; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 56.

korumak için görevlendirildiğini görmekteyiz.⁵⁷ Bu durumda gözleri kör olan Abdullah b. Ümmü Mektûm'un namaz için görevlendirildiği anlaşılacakla beraber Medine'yi koruma konusunda Ebû Rühm'ün mü yoksa Nümeyle b. Abdullah'ın mı görevlendirildiği tam olarak açık değildir.

Zürkânî'nin bildirdiğine göre ise, Rasûlüllah Nümeyle'yi ve Ebû Rühm'ü düzeni korumaları için, İbn Ümmü Mektûm'u ise namaz kıldırmak üzere görevlendirmiştir.⁵⁸

⁵⁷ Seâlibî, II, 139.

⁵⁸ el-Hakemî, s. 25.

BÖLÜM 3: SEFERE ÇIKIŞ VE YOLCULUK ESNASINDA YAŞANANLAR

3.1. Sefere Çıkış

3.1.1. Yola Çıkış Tarihi

Müslümanların Hudeybiye Seferi'ne çıktıkları yıl hususunda kaynaklarda ve araştırmalarda herhangi bir ihtilâf görülmemektedir. Kaynakların hepsi seferin, hicretin 6. yılı milâdî 628 yılında gerçekleştiği konusunda hemfikirdir.⁵⁹

Sefere hicrî altıncı yılın hangi ayında çıkıldığı hususunda ise farklı görüşler bulunmaktadır. Kaynakların çoğunun bildirdiğine göre Hudeybiye Seferi'ne Zilka'de⁶⁰ ayında çıkılmıştır. Taberî'de yer alan Seleme b. Ekva' rivâyetine göre Zilhicce,⁶¹ Hişâm b. Urve'nin babasından naklettiği bilgiye göre ise Ramazan⁶² ayı Hudeybiye Seferi için verilen diğer zaman dilimleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Günü ile ilgili olarak ise Zilka'de ayının başında pazartesi günü,⁶³ yine aynı görüşü destekleyen Zilka'de ayının ikinci gününe denk gelen pazartesi,⁶⁴ bir rivâyete göre de Zilka'de ayının başında Perşembe günü⁶⁵ yola çıkıldığı şeklinde rivâyetlere tesadüf olunmaktadır. Vâkıdî ise gün adı vermeden Zilka'de ayının ikinci günü yola çıkıldığını nakletmektedir.⁶⁶

Yukarıda yer alan rivâyetlerden Hudeybiye Seferi'ne, hicretin 6. yılı Zilka'de ayının ikinci günü yani 14 Mart 628 pazartesi günü çıkıldığı ağırlık kazanmaktadır.

⁵⁹ Mûsâ b. Ukbe, s. 223; İbn Sa'd, II, 95; İbn Habîb, s. 115; İbn Kuteybe, s. 162; Taberî, I, 596; Mes'ûdî, s. 296; Zehebî, s. 363; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 56; Âl-i Âbid, II, 495-496; Watt, "Hz. Muhammed", s. 65; Sofuoğlu, VII, 3357-3358; Zakzûk, s. 881; Sönmez, s. 206.

⁶⁰ Vâkıdî, II, 573; İbn Hişâm, II, 308; İbn Sa'd, II, 95; İbn Habîb, s. 115; Taberî, I, 620; İbnü'l-Esîr, II, 200; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 56; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 163; Âl-i Âbid, II, 495-496; Watt, "Hz. Muhammed", s. 65; Sofuoğlu, VII, 3357-3358; Zakzûk, s. 881; Sönmez, s. 206; Es'ad, s. 646.

⁶¹ Taberî, I, 596.

⁶² Zehebî, s. 363; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 56; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 163.

⁶³ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95; Es'ad, s. 646.

⁶⁴ Sofuoğlu, VII, 3357-3358; İbn Sa'd, II, 95.

⁶⁵ İbn Habîb, s. 115; Âl-i Âbid, II, 495-496.

⁶⁶ Vâkıdî, II, 573.

3.1.2. Sefere Katılanların Sayısı

Hudeybiye Seferi'ne katılanların sayısı ile ilgili birbirinden farklı bir çok bilgi verilmektedir. Bunların en azı 300, en fazlası ise 1800 kişi olduklarıdır.

Câbir b. Abdullah'dan rivâyet edilen bir bilgiye göre Müslümanlar Hudeybiye'de 1500 kişiydiler.⁶⁷ Ondan bu haberi Sâlim b. Ebi'l-Ca'd,⁶⁸ Katâde ve Said b. Müseyyeb⁶⁹ nakletmişlerdir. Bunun dışında 1500 sayısını nakleden başka kaynaklar da vardır.⁷⁰

Bu konuda kaynaklarda en fazla karşılaştığımız sayı 1400'dür. Bu da Berâ b. Âzib,⁷¹ Câbir kanalıyla Katâde⁷² (ancak bu rivâyetin Câbir'den alınan asıl rivâyet olmadığı onun 1500 kişi olduklarını söylediği rivâyetlerin devamında yer almaktadır), Amr b. Dinâr,⁷³ A'meş,⁷⁴ Ebû Zübeyr⁷⁵ ve Ebû Süfyan,⁷⁶ babasından nakleden İyâs b. Seleme,⁷⁷ Ma'kıl b. Yesâr⁷⁸ rivâyetleri ile bize ulaşmaktadır. Vâkîdî de verdiği 1600 rakamından sonra 1400 kişi olarak söylendiğini de aktarmıştır.⁷⁹

1400 rakamını nakleden râvîlerin bir kısmının Hayber ganimetlerinin taksiminden yola çıkarak bu rakama ulaştıkları anlaşılmaktadır. Onlara göre Hayber ganimetleri 1800 sehme ayrılmış ve bunlar Hudeybiye'ye katılanlara dağıtılmıştı. Hudeybiye'de

⁶⁷ İbn Sa'd, II, 97; Buhârî, Menâkıb, 25; Megâzî, 35; Müslim, İmâre, 8; İbn Kuteybe, s. 162; Zehebî, s. 365; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 62; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 171.

⁶⁸ Buhârî, Menâkıb, 25; Megâzî, 35; Zehebî, s. 364-365.

⁶⁹ İbn Kuteybe, s. 162; Zehebî, s. 365; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 62; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 171.

⁷⁰ İbnü'l-Esîr, II, 200; Davutoğlu, II, 540; Watt, "Hz. Muhammed", s. 65; Es'ad, s. 646.

⁷¹ İbn Sa'd, II, 97; Buhârî, Menâkıb, 25; Megâzî, 35; Zehebî, s. 375; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 62; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 170-171.

⁷² Buhârî, Megâzî, 35; İbn Kuteybe, s. 162; Zehebî, s. 365; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 62; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 171.

⁷³ Buhârî, Tefsir, Sûretü'l-Feth, 5; Zehebî, s. 365.

⁷⁴ Zehebî, s. 364-365.

⁷⁵ Müslim, İmâre 18; Zehebî, s. 365.

⁷⁶ İbn Sa'd, II, 102; Zehebî, s. 365.

⁷⁷ İbn Sa'd, II, 98-99; Taberî, I, 621; Zehebî, s. 375.

⁷⁸ İbn Sa'd, II, 99-100; el-Ali, s. 308.

⁷⁹ Vâkîdî, II, 574.

200 at olduğu için 400 sehm at sahiplerine verilmişti. Geriye kalan 1400 sehm de Hudeybiye'ye katılan yayalara dağıtılmıştı.⁸⁰

Kaynakların bize ulaştırdığı bir diğer rivâyet de 1600 kişi olduklarıdır.⁸¹ Vâkîdî bu bilgiyi daha doğru bulduğunu söylemektedir.

Abdullah b. Ebî Evfâ ise Hudeybiye'de gerçekleşen Rıdvân Biatı esnasında 1300 kişi olduklarını söylemektedir.⁸²

el-Belâzürî'de yer alan İbn Abbâs rivâyetine göre Müslümanların sayısı 1540 idi. Burada da yine Hayber ganimetlerinin taksiminden yararlanılarak bir çıkarım yapılmaktadır. İbn Abbâs Hayber ganimetlerinin 1580 sehme ayrıldığını, bunların 1540'ının Hudeybiye'ye katılanlara, 40'ının ise henüz Habeşistan'dan yeni gelmiş olan Ca'fer b. Ebî Tâlib ile beraber olan 40 kişiye dağıtıldığını nakletmektedir.⁸³ Aynı rivâyete İbn Seyyidünnâs da yer vermiş, ancak rivâyetin zayıf olmakla beraber atlarla ilgili bilgi içermediğini ve burada 40 olarak bahsedilen Habeşistan'a katılanların sayısının İbn İshâk'a göre 16 olduğunu eklemiştir.⁸⁴

Vâkîdî'nin de içlerinde bulunduğu bazı kaynakların naklettiği bir diğer rivâyet de 1525 kişi olduklarıdır.⁸⁵ İbn Abbâs'tan gelen bir haber de onların 1525 kişi olduklarını bildirmektedir.⁸⁶

İbn Ebî Şeybe'nin Seleme b. Ekvâ'dan naklettiği habere göre 1700,⁸⁷ Urve b. Zübeyr'den yaptığı nakle göre ise 1800⁸⁸ kişi oldukları söylenmektedir.

Aktaracağımız bir diğer bilgi onların 700 kişi olduklarının da nakledilmiş olduğudur.⁸⁹ İbn Kuteybe'nin Rıdvân Biatı esnasında katılanların 700 kişi olduğunu

⁸⁰ İbn Seyyidünnâs, II, 139; İbn Kesîr, *el-Bidaye ve'n-Nihâye*, IV, 202.

⁸¹ Mûsâ b. Ukbe, s. 234; Vâkîdî, II, 574; İbn Sa'd, II, 95.

⁸² İbn Sa'd, II, 97; Buhârî, Megâzî, 35; Müslim, İmâre, 18; Taberî, I, 621; Zehebî, s. 364; el-Ali, s. 300.

⁸³ el-Belâzürî, *Fütûhu'l-Büldân*, 40-41.

⁸⁴ İbn Seyyidünnâs, II, 140.

⁸⁵ Vâkîdî, II, 574; İbn Sa'd, II, 95.

⁸⁶ Taberî, I, 621.

⁸⁷ Kastallânî, I, 490; el-Hâkemî, s. 49.

⁸⁸ el-Hakemî, s. 49.

söylemesi doğrudan doğruya Hudeybiye'ye gidenlerin sayısının da 700 olduğunu nakletmesi anlamına gelmektedir.⁹⁰

İyâs b. Seleme'nin babasından naklettiği ve isnâdının zayıf olduğu belirtilen bir hadiste Hudeybiye'de 100 hayvanın kurban edildiği ve oradakilerin sayısının da 700 olduğu aktarılmaktadır.⁹¹

Râvilerî 700 rakamına ulaştıran en önemli dayanaklardan biri Hudeybiye'de kesilen kurbanların sayısıdır. Öyle ki Medine'den götürülen kurbanlıkların 70 adet olduğunu biliyoruz. Bunların her biri 10 kişi için olduğundan sahabenin 700 kişi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır.⁹² Vâkıdî bu rivâyeti naklettikten sonra 1600 rakamının kendileri katında daha kesin olduğunu da dile getirmektedir. İbn Kesîr, herkesin kurban kesmesi ve yine herkesin ihrama girmesi gerekmediği, nitekim Rasûlullah'ın ihrama girmemiş olan Ebû Katâde'nin de içlerinde bulunduğu bir grubu önden gönderdiğinin bilindiğini öne sürerek bu rivâyeti reddetmiştir.⁹³ Bu yaklaşım tamamıyla yanlış olmamakla birlikte yalnızca bu sebebe dayanarak rivâyeti reddetmek doğru olmaz. Çünkü Vâkıdî'nin verdiği bilgiye göre Zülhuleyfe'de ihrama girmemiş olan Müslümanlar Cuhfe'de ihrama girmişlerdi.⁹⁴ Ancak ana kaynakların müelliflerinin dahi bu rivâyete yer vermekle beraber kabul etmediklerini dile getirmeleri ve 1000'i aşkın olduklarıyla ilgili haberlerin daha çok olması sebebiyle 700 rakamının kabul edilmesi mümkün gözükmemektedir. Bu konuda bizi destekleyen bir bilgi de Câbir'den gelen bir rivâyettir. Buna göre Müslümanların Hudeybiye'de 1400 kişi oldukları, kurban kesmeyenlerin kesenlerden daha çok oldukları nakledilmektedir.⁹⁵ Eğer kurban kesenlerin sayısı 700 ise, kesmeyenlerin sayısının daha fazla olması için 1400'den fazla olmaları gerekmektedir.

⁸⁹ Vâkıdî, II, 614; Müslim, İmâre, 18; İbn Kuteybe, s. 162; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 63; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 171; Makdisî, s. 224; Ömer Ferrûh, s. 67; el-Ali, s. 300; Kastallânî, I, 489.

⁹⁰ İbn Kuteybe, s. 162.

⁹¹ el-Mekkî, s. 80.

⁹² Vâkıdî, II, 614; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 63; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 171; el-Ali, s. 300; Kastallânî, I, 489.

⁹³ İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 63; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 171.

⁹⁴ Vâkıdî, II, 578-579; Es'ad, s. 646.

⁹⁵ İbn Sa'd, II, 102.

Yalnızca Sahîh-i Müslim’de gördüğümüz bir rivâyette Rasûlüllah ashabına İslâm kelimesini söyleyenlerin yani Müslümanların sayısının kaç olduğunu sormuş ve ashabından bunları saymalarını istemiştir. Ashab da “Yâ Rasûlüllah, sayımız altı yüzle yedi yüz arasında olduğu halde bize bir kötülük etmelerinden mi korkuyorsun?” diye cevap vermişti. Rasûlüllah ise onların bilmediğini belki yakında ibtilâ olunacaklarını söylemişti. Huzeyfe, az sonra ibtilâ olduklarını hattâ öyle ki kendilerinin namazlarını bile gizli kılmaya başladıklarını bildirmektedir.⁹⁶ Davutoğlu, bu hadisin Buhârî’deki metninde 1500 kişi olduklarının yer aldığını söylemekte ve hadisin konusunun harbe iştirak için asker yazmak olduğunu, bu konuşmanın nerede geçtiğinin ihtilâflı olduğunu ve bir takım kimselerin bunun Hudeybiye’de cereyan ettiğini söylediklerini kaydetmektedir.⁹⁷ Bununla birlikte bu rivâyetin Mekke dönemiyle ilgili olduğu hususu daha kabul edilebilir bir görüştür.

Yalnızca İbnü’l-Esîr’in diğer bir rivâyet olarak naklettiğine göre 300 kişiydiler.⁹⁸ Ancak bu rivâyeti de kabul etmemiz mümkün görünmemektedir.

Bu seferde Müslümanların beraberinde kaç kadın olduğu hakkında farklı bilgiler olmakla beraber yaptığımız araştırmada dokuz kadın müslümanın bu sefere katıldığını öğrenmiş bulunmaktayız. Vâkıdî de dâhil olmak üzere bir çok tarihçi dört kadın olduğundan bahsetmektedir.⁹⁹ Bu kaynakların hemfikir oldukları isimler Ümmü Seleme, Ümmü Umâre, Ümmü Meni‘ (Esmâ bint Amr) ve Ümmü Âmir el-Esheliyye’dir. Bizim araştırmalarımız sonucu ulaştığımız diğer isimler, Rübeyyi‘ bint Muavviz b. Afrâ,¹⁰⁰ Ümmü’l-Münzir (Selmâ) bint Kays b. Amr el-Ensâriyye,¹⁰¹ Füreyya‘a bint Mâlik b. Sinân,¹⁰² Ümmü Kürz el-Ka‘biyye¹⁰³ ve Ümmü Hâşim (Hişâm) bint Hârise¹⁰⁴, den oluşan beş kişidir. Bunlarla beraber sefere katılan kadınların toplam sayısı dokuza çıkmaktadır.

⁹⁶ Müslim, İmâre, 18.

⁹⁷ Davutoğlu, II, 540.

⁹⁸ İbnü’l-Esîr, II, 200.

⁹⁹ Vâkıdî, II, 574; Seâlibî, *Mu‘cizu Muhammed Rasûlüllah*, II, 139; Şâmî, V, 56.

¹⁰⁰ İbn Abdülber, *el-İstiab*, IV, 1837; Öztürk, s. 109.

¹⁰¹ İbn Abdülber, *el-İstiab*, IV, 1861.

¹⁰² İbn Abdülber, *el-İstiab*, IV, 1903; Öztürk, s. 163.

¹⁰³ Öztürk, s. 165.

¹⁰⁴ İbn Abdülber, *el-İstiab*, IV, 1963; Öztürk, s. 164.

Sonuç olarak 1400-1500 kişilik bir grupla yola çıkan Rasûlullah'ın önceki yıl Hendek Gazvesi'nde Müslümanların 3000 kişi oldukları bilgisi sebebiyle savaşılabir nüfusun yaklaşık yarısını Medine'de bırakarak Hudeybiye Seferi'ne çıktığını görmekteyiz.¹⁰⁵

3.1.3. Sefer Sırasında Davet Edilen Kabileler

Medine'den Mekke'ye umre niyetiyle yola çıkan Rasûlullah, yolda iken uğradığı çeşitli kabileleri kendileriyle beraber gelmesi için davet etmişti. Bazı kaynaklar, onun savaş olabileceği veya Kâbe'ye girmekten men edilebileceği endişesiyle bu teşebbüslerde bulunduğunu kaydetmektedir.¹⁰⁶ Ancak Rasûlullah'ın savaş endişesi taşımışsa, hattâ bunun için insana da ihtiyaç duymuş ise yanına hiçbir savaş aleti almadan yola çıkmış olması ihtiyatla yaklaşılacak bir bilgi haline gelir. Öyle ki ahabın özellikle de Ömer'in ısrarlarına rağmen Rasûlullah, yola çıkarken herhangi bir yolcunun yanına alması gereken kını içerisindeki kılıçlar dışında yanlarına bir şey almamalarını istemişti.

Bu şekilde yolda davet edilen kabileler Benû Bekr, Müzeyne ve Cüheyne kabileleridir.¹⁰⁷ Ancak bunlar daveti kabul etmemişlerdi. Böyle davranmalarının sebebi Müslümanların böylesine riskli bir seferde üstelik hiçbir silah ve hazırlıkları olmadan yol almalarıydı. Bu durum onlara güven vermemişti. Hattâ bu kabileler, Müslümanların sağ sâlim bu seferden dönemeyeceklerini düşünüyorlardı.¹⁰⁸

Cüheyne kabilesi mensuplarının İslâm'ın daha ilk zamanlarında Müslüman oldukları, öyle ki Bedir Savaşı'nda İslâm ordusunda yer aldıkları bildirilmektedir. Buna rağmen bu daveti kabul etmemiş olmaları dikkat çekicidir.¹⁰⁹

Davet edilen kabileler konusunda bu üç ismi zikreden kaynaklar onların sefere katılmadığını söylerken, bunlara Eslem kabilesini de ekleyen rivâyette¹¹⁰ bu

¹⁰⁵ Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, XVIII, 298.

¹⁰⁶ İbn Hişâm, II, 308; Taberî, I, 620; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 56.

¹⁰⁷ Vâkıdî, II, 574-575; Şâmî, V, 55; ed-Diyârbekrî, II, 16.

¹⁰⁸ Vâkıdî, II, 574-575; İbn Hişâm, II, 308; Taberî, I, 620; İbn Kesîr, *Es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 56.

¹⁰⁹ Önkâl, "Cüheyne", *DİA*, VIII, 107.

¹¹⁰ Seâlibî, II, 139.

kabilelerin çoğunun katılmadığının yer alması sebebiyle Eslem kabilesinin daveti kabul ettiğini anlayabiliriz. Nitekim Vâkıdî de Eslem kabilesinden 70 veya 100 kişinin sefere katıldığını ileri sürmektedir.¹¹¹ Buna ilave olarak bazı kaynaklar, tam sayı vermemekle beraber Eslem kabilesinin sefere katıldığını¹¹² ve bunların bu yolculuğa çıkan muhacirlerin sekizde birini oluşturduğunu da zikretmektedirler.¹¹³

Bunlara ek olarak Gıfâr, Eşca¹¹⁴ ve Di'1 kabilelerinin de davet edildiklerini ancak bunların da katılmadıklarını öğrenmiş bulunmaktayız.¹¹⁵

Gıfâr kabilesinin Rasûlüllah ve ashabı bölgelerinden geçerken İslâm ordusuna yiyecek verdikleri kaydedilmiştir.¹¹⁶

3.1.4. Güzergâh

Medine'den yola çıkan Müslümanlar, ilk olarak Zülhuleyfe'de konaklamışlardı. Rasûlüllah ve ashabın büyük bir kısmı burada ihrama girmişlerdi. Ayrıca Abbâd b. Bısr'ın önderliğindeki 20 kişilik öncü birliği de buradan gönderilmişti.¹¹⁷ Salı günü sabahı Melel'e ulaşılmış, aynı günün akşamı Seyyâle mevkiine gelindikten sonra o geceyi bir sonraki durak yerleri olan Ravhâ'da geçirmişlerdi.¹¹⁸ Buradan da hareket edilerek Rasûlüllah'ın annesinin kabrinin yer aldığı Ebvâ'ya varılmış, Rasûlüllah da kabri ziyaret etmişti.¹¹⁹ Ebvâ'dan da ayrıldıktan sonra ashabın Zülhuleyfe'de ihrama girmemiş olanlarının ihrama girdiği yer olan Cuhfe'ye ulaşılmıştı.¹²⁰ Burada bir su sıkıntısı baş göstermiş, Rasûlüllah'ın emriyle Harrâr'dan su getirilmişti.¹²¹ Usfân civarlarında iken Hâlid b. Velîd önderliğindeki Kureyş topluluğunun yol üzerinde olduğu öğrenilince güzergâhta bir değişiklik yapılmış, Zâtu'l-Hanzâl tepesi hedeflenerek sağ taraftaki yoldan gidilmişti.¹²² Neticede varılan Zerâ

¹¹¹ Vâkıdî, II, 574.

¹¹² Vâkıdî, II, 574; İbn Sa'd, II, 97; Buhârî, Megâzî, 35; Müslim, İmâre, 18; Zehebî, s. 364.

¹¹³ İbn Sa'd, II, 98; Buhârî, Megâzî, 35; Müslim, İmâre, 18; Zehebî, s. 364.

¹¹⁴ Gatafan Kabilelerindedir. Bk. Kehhâle, I, 29.

¹¹⁵ Es'ad, s. 646; Canan, s. 326.

¹¹⁶ Kapar, "Gıfâr", *DİA*, XIV, 49.

¹¹⁷ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95; Buhârî, Hac, 107; Zehebî, s. 366; Kastallânî, I, 490.

¹¹⁸ Vâkıdî, II, 575-576.

¹¹⁹ Fayda, "Ebvâ", *DİA*, X, 379.

¹²⁰ Vâkıdî, II, 578-579; Es'ad, s. 646.

¹²¹ Vâkıdî, II, 578-579.

¹²² Vâkıdî, II, 583-584; İbn Sa'd, II, 95-96.

nahiyesinden sonra Seniyyetü'l-Mürâr'da konaklanmış, ardından Mekke'ye bir duraklık mesafe kala Hudeybiye denen mevkiye gelinmiş ve buradan daha ileri gidilememişti.¹²³

3.2. Yolculuk Esnasında Yaşananlar

Rasûlüllah yol için hazırlıklarını yaptıktan sonra evinde gusletmiş, Suhâr¹²⁴ dokuması olan elbiselerini giymiş ve o sırada kapısında hazır bulunan Kasvâ adlı devesine binip¹²⁵ kendisine katılan Müslümanlarla beraber yola çıkmıştı.

Kafiledelikler öğle namazını Medine'ye 4,¹²⁶6¹²⁷ veya 7,¹²⁸ Mekke'ye 198-200 millik mesafede olan Zülhuleyfe'de¹²⁹ kılmışlardı.¹³⁰ Rasûlüllah buradayken Nâciye b. Cündüb'ün gözetimi altında Zülhuleyfe'ye ulaşmış olan kurbanlık develeri getirtip sol taraflarından nişanlamıştı.¹³¹ Yalnızca bir deveyi getirtip onu nişanladıktan sonra geri kalanları nişanlaması için Nâciye b. Cündüb'e emir verdiği de söylenir.¹³² Ardından Bişr b. Süfyân el-Atekî'yi çağırıp, onu özel habercisi olarak göndermiş¹³³ ve Kureyş'e gidip kendisinin umre niyetinde olduğunu bildirmesini emretmişti.¹³⁴ Akabinde de Abbâd b. Bişr'i çağırmış ve onun komutasındaki 20 kişilik bir grubu da keşif birliği olarak önden göndermişti.¹³⁵ Vâkıdî bu gruba komuta edenin Sa'd b. Zeyd el-Eşhelî olduğuna dair bir rivâyete de yer vermektedir. Bu gruptaki süvariler arasında Mikdâd b. Amr, Ebû Ayyâş ez-Zürakî, Hubâb b. Münzir, Âmir b. Rabîa, Saîd b. Zeyd, Ebû Katâde, Muhammed b.

¹²³ Vâkıdî, II, 585-586.

¹²⁴ Yemen'in bir köyüdür.

¹²⁵ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95; Bozkurt, s. 3.

¹²⁶ Sofuoğlu, III, 1444.

¹²⁷ Ferec, 515; Hammâş, s. 101.

¹²⁸ Hammâş, s. 101.

¹²⁹ Rasûlüllah (Medine'den çıkarken Zu'l-Huleyfe Mescidi yanındaki Şecere yolunu izleyerek çıkardı. Medine'ye de (Zu'l-Huleyfe Mescidi'nden daha aşağıda ve Medine'ye daha yakın bulunan) Muarres yoluyla girerdi. Ve yine Rasûlüllah Mekke'ye giderken Şecere Mescidi'nde namaz kıları. Mekke'den dönüşünde de Vadi'nin ortasındaki Zu'l-Huleyfe'de namaz kıları ve sabaha kadar burada geceleme adeti idi Bk. Buhârî, Hac, 15.

¹³⁰ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95.

¹³¹ Vâkıdî, II, 573; İbn Sa'd, II, 95; Buhârî, Hac, 107; Zehebî, s. 366; Kastallânî, I, 490.

¹³² Vâkıdî, II, 573.

¹³³ Vâkıdî, II, 573; Buhârî, Megâzî, 35; Zehebî, s. 366; Bûtî, s. 315.

¹³⁴ Vâkıdî, II, 573-574.

¹³⁵ Vâkıdî, II, 574; İbn Sa'd, II, 95; Küçük, s. 12.

Mesleme de vardı.¹³⁶ Bu grubun gönderiliş amacı muhtemelen Kureyşliler'in tutum ve davranışlarını gözetlemek, olası saldırı veya herhangi bir tehlikeli durumda tedbir alabilmektir. Ancak bu grup olağandışı herhangi bir durumla karşılaşmamış olacak ki kaynaklarda grubun dönüşüyle ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Yine burada kurbanlıklar, başlarına Nâciye b. Cündüb görevlendirilerek önden gönderildiler.¹³⁷ Nâciye'nin yanında Eslem'li bir gencin olduğu da elde ettiğimiz bilgilerdendir.¹³⁸ 70 adet olan bu kurbanlıklar arasında Bedir Gazvesi'nde ganimet olarak ele geçirilen Ebû Cehil'in devesi de vardı.¹³⁹

Rasûlüllah Abbâd b. Bişr'i gönderdikten sonra mescide girip iki rekat namaz kılmış ve mescidin kapısından devesine binip telbiye getirerek ihrama girmişti. Onunla birlikte ashabın büyük bir kısmı da burada ihrama girmişti.¹⁴⁰

Zülhuleyfe'den ayrıldıktan sonra Beydâ yolunu tutan Müslümanlar Salı günü Mekke yolu üzerinde bulunan ve Medine'ye uzaklığı yirmi sekiz mil olan Melel'de¹⁴¹ sabahlamışlardı. Yedi mil¹⁴² daha yol aldıktan sonra Seyyâle'ye¹⁴³ ulaşmış ve akşam yemeklerini burada yedikten sonra Çarşamba günü Ravhâ'da¹⁴⁴ sabahlamışlardı.¹⁴⁵ Müslümanlar burada Nehdoğulları'ndan bir gruba rastlamış, Rasûlüllah onları İslâm'a davet etmiş; fakat onlar bu daveti kabul etmemişlerdi. Bunların yanlarında develeri ve davarları da vardı. Bu hayvanlardan sağdıkları sütlerden hediye olarak Rasûlüllah'a göndermişler, fakat O, müşriklerden hediye kabul edemeyeceğini söyleyerek bu ikramı reddetmiş, bununla birlikte sütün onlardan satın alınmasını emretmişti.¹⁴⁶ Bu insanlardan ayrıca üç tane keler satın

¹³⁶ Vâkıdî, II, 574.

¹³⁷ Vâkıdî, II, 575.

¹³⁸ Şâmî, V, 57.

¹³⁹ İbn Sa'd, II, 95.

¹⁴⁰ İbn Sa'd, II, 95; Buhârî, Megâzî, 35; Hacc, 107; Ebvâbu'l-Muhsar ve Cezâi's-Sayd, 1; İbn Hibbân, s. 280; Şâmî, V, 57.

¹⁴¹ Yâkût, V, 194.

¹⁴² el-Bekrî, IV, 1256.

¹⁴³ Seyyâle, hac yolu üzerinde bir yerdir. Mekke'ye gitmek isteyen Medine halkının ilk konak yeri olduğu da söylenir. İbn Kelbî, orada akan bir sudan dolayı vadinin bu adı aldığını söylemiştir. Yâkût, III, 292.

¹⁴⁴ Ravhâ, Medine'den iki gecelik bir mesafededir. Ve aralarında 41 mil vardır. el-Bekrî, II, 681.

¹⁴⁵ Vâkıdî, II, 575-576.

¹⁴⁶ Vâkıdî, II, 575-576; Şâmî, V, 57-58.

alındığı da bildirilmiştir. İhramlı olmayanlar bundan yemiş, ihramlı olanlar ise Rasûlüllah'a sormadan bu yemekten yemeyi uygun görmemişler ve yemekten kaçınmışlardı. Rasûlüllah da kendilerinin avlamadığı ve kendileri için de avlanmamış olan her avın onlara helal olacağını söyleyerek yemelerine izin vermiştir.¹⁴⁷ Bu, Nehdoğulları'nın çok hoşuna gitmişti. Bu insanlar bulutları gözleyerek farklı farklı yerlerde yaşayan göçebe kimselerdi. Rasûlüllah gruptan birini yanına çağırarak nereye gitmek istediklerini sormuş, adam da bir aydır kendilerine Melel'de yağmur olduğuyla ilgili bilgi geldiğini, bunun üzerine oraya adamlarından birini gönderdiklerini, gönderdikleri adamın kendilerine verdiği bilgilerden orada davarların karınlarını doyurabildiklerinin, yağmur sebebiyle oluşan su gölcükleri sebebiyle develerin yürümekte güçlük çektiklerinin öğrenildiği ve bu sebepler dolayısıyla söz konusu yere ulaşmak amacıyla olduklarını aktarmıştı.¹⁴⁸ Yani bunların kasdı yağmur sebebiyle mera haline gelmiş olan yere ulaşip burada hayvanlarını otlatabilmektir.

Ravhâ'da buldukları sırada Mekkeliler'den bir grubun kendilerine saldıracağı, hattâ bunların Gaykâ'da oldukları¹⁴⁹ haberi verilince içlerinde Ebû Katâde'nin de bulunduğu bir müfreze Rasûlüllah tarafından görevlendirilerek sahil yolundan gitmek üzere gönderilmişti. Bunlar gruptan ayrılırken Ebû Katâde hariç hepsi ihramlıydılar.¹⁵⁰ Bu grup Ebvâ'ya ulaştığında¹⁵¹ vahşi bir eşekle karşılaşmıştı.¹⁵² Bu sırada Ebû Katâde'nin nalınlarını dikmekle meşgul olduğu söylenmiştir.¹⁵³ Gruptakiler eşiği görmüş ancak hiçbir uyarıda bulunmamışlardı. Ebû Katâde onu fark edince hemen kendine ait olan¹⁵⁴ ve 'Cerâde' denilen atına¹⁵⁵ binip eşiğin üzerine yürümüştü. Bu arada arkadaşlarından kamçısını ve mızrağını istemiş, ancak

¹⁴⁷ Şâmî, V, 57-58.

¹⁴⁸ Vâkıdî, II, 575-576.

¹⁴⁹ Buhârî, Cezâü's-Sayd, 1.

¹⁵⁰ Buhârî, Cezâü's-Sayd, 5.

¹⁵¹ Vâkıdî, II, 576.

¹⁵² Vâkıdî, II, 576; Buhârî, Cezâü's-Sayd, 3; Cihad ve's-Siyer, 88; Zebâih ve's-Sayd, 11; Et'ime, 19; Ebû Dâvud, Menâsik, 40; Müslim, Hac 57; Tirmizî, Hac 25; Nesâî, Menâsik, 78; Menâsikü'l-Hac, 80; Dârimî, Ferâiz 21; Ahmed b. Hanbel, V, 301; Şâmî, V, 58.

¹⁵³ Buhârî, Et'ime, 19; Şâmî, V, 58.

¹⁵⁴ Vâkıdî, II, 576; Ahmed b. Hanbel, V, 30; Buhârî, Cezâü's-Sayd, 3; Cihad ve's-Siyer, 88; Zebâih ve's-Sayd, 11; Et'ime, 19; Ebû Dâvud, Menâsik, 40; Müslim, Hac 57; Tirmizî, Hac 25; Nesâî, Menâsik, 78; Menâsikü'l-Hac, 80; Dârimî, Ferâiz 21; Şâmî, V, 58.

¹⁵⁵ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 46.

onlar Ebû Katâde'nin bu isteğini yerine getirmemişlerdi. Ebû Katâde inip bunları kendisi almış ve nihayetinde eşeği avlamıştı. Bunun etinden kimi yemiş kimi de yememişti.¹⁵⁶ Hepsinin yediğine dair bir bilgi de ulaşmıştır.¹⁵⁷ Ancak kısa bir süre sonra ihramlı oldukları halde av etinden yiyenler şüpheye düşmüşlerdi. Bir müddet sonra Rasûlüllah'a ulaşınca ona bu meseleyi aktarmış, o da bundan yiyebileceklerini söylemişti. Hattâ yanlarında o eşekten bir parça olup olmadığını sorunca kendisine eşeğin bacağından bir parça sunulmuş ve Rasûlüllah da ondan yemiştir.¹⁵⁸ İbn Mâce'de yer alan Ebû Katâde'nin oğlu vasıtasıyla ulaşan bilgiye göre ise Ebû Katâde, bu eşeği Rasûlüllah için avladığını söyleyince Rasûlüllah kendisi yememiş, fakat ashabın yemesine müsâade etmiştir.¹⁵⁹

Rasûlüllah Ravhâ'dan sonra annesinin öldüğü yer olan Ebvâ'da¹⁶⁰ konaklamış ve “Allah, annesinin kabrini ziyaret etmesi için Muhammed'e izin vermiştir” diyerek annesinin kabrine gitmişti. Kabre gittiğinde kabri düzeltmiş ve ağlamıştı. Onun ağladığını gören sahabiler de ağlamışlardı. Bu esnada Rasûlüllah'a niçin ağladığı sorulunca “Annemin şefkat ve merhameti gözümün önüne geldi de onun için ağladım” cevabını vermişti.¹⁶¹

Buradayken İmâ b. Rahdâ iki deveye süt yükleyip bir miktar deveyi ve yüz kadar da davarı oğlu Hufâf b. İmâ ile Rasûlüllah'a göndermişti. Hufâf, Rasûlüllah'a bunları babasının kendisine gönderdiğini söylemiş, Rasûlüllah da ona buralara ne zaman geldiklerini sormuştu. Hufâf, yakında geldiklerini, buldukları yerde su olduğunu, hayvanlarını oraya götürüp suladıklarını söyleyince de Rasûlüllah oradaki yerlerin nasıl olduğunu sormuştu. Hufâf: “Develeri besliyor, ancak davarlara gelince anmağa değmez” diye cevap vermişti. Rasûlüllah, Hufâf'ın getirdiği hediyeleri kabul edip, davarların ashabına dağıtılmasını emretmişti. Sütleri de tükeninceye

¹⁵⁶ Vâkıdî, Megâzî, II, 576; Ahmed b. Hanbel, V, 301; Buhârî, Cezâü's-Sayd, 3; a.mlf., Cihad ve's-Siyer, 88; Zebâih ve's-Sayd, 11; a.mlf., Et'ime, 19; Ebû Dâvud, Menâsik, 40; Müslim, Hac, 57; Tirmizî, Hac, 25; Nesâî, Menâsik 78; a.mlf., Menâsikü'l-Hac, 80; Dârimî, Ferâiz, 21; Şâmî, V, 58.

¹⁵⁷ Buhârî, Cezâü's-Sayd, 3; Nesâî, Menâsikü'l-Hac, 80; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 63; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 172.

¹⁵⁸ Buhârî, Cihad ve's-Siyer, 46; Et'ime, 19; Şâmî, V, 58.

¹⁵⁹ İbn Mâce, Menâsik, 93.

¹⁶⁰ el-Bekrî, I, 102.

¹⁶¹ Fayda, “Ebvâ”, *DİA*, X, 379.

kadar tas tas içmişlerdi. Hufâf'a da: "Allah mallarınızı size mübarek ve hayırlı kılsın" diyerek dua etmişti.¹⁶²

Ebvâ'da buldukları sırada kulak memelerine kadar uzun saçları bulunan ve o sırada bir rivâyete göre başındaki bitleri üfleyen¹⁶³ bir rivâyete göre de taştan düzölmüş bir çömleğin altına ateş yakmakla meşgul iken başından bitler düşen¹⁶⁴ Ka'b b. Ucre'nin yanına gelen Rasûlüllah ona başındaki haşerelerin kendisine sıkıntı verip vermediğini sorduğunda evet demesi üzerine : "Öyleyse başını tıraş et" demiş ve ona ya bir koyun kurban etmesini ya üç gün oruç tutmasını ya da altı fakiri doyurmasını emretmiştir.¹⁶⁵ Ka'b b. Ucre Bakara Sûresi'nin 196. âyetinin kendisi hakkında indiğini söylemiştir. Bu âyette "Artık içinizden kim hasta olur, yahut başından bir eziyeti bulunursa, ona oruçtan yahut sadakadan, yahut da kurbandan fidye vardır" denmektedir. Ka'b b. Ucre kendisinin koyun kurban ettiğini söylemiştir.¹⁶⁶

Bu sıralarda Nâciye b. Cündüb'ün kurbanlık bir devesi telef olmuştu. Ebvâ'da iken Rasûlüllah'a gelip durumu bildirmiş, o da onu kesmesini, kolyesini kanıyla boyamasını ve ondan kendisinin ve ailesinin yememesini emretmişti.¹⁶⁷

Müslümanlar Ebvâ'dan sonra da Veddân'a gelip burada konaklamışlardı. Rasûlüllah Veddân'da iken kendisine üç şey hediye edilmişti. Bunlar: Ekmek, kökünden süte benzer sıvı çıkan bir bitki olan itr ve dagâbîs yani acurdur. Itr ve acurdan yemiş, bunlardan hoşlanmış ve zevcesi Ümmü Seleme'ye de götürülmesini emretmişti. Çünkü hoşuna giden bu hediyeyi ona da tattırmak istemişti.¹⁶⁸ Caetâni bu hediyelerin keçi ve kavun olduğunu söyler. Hattâ bu bilgiyi Vâkıdî'den aldığını

¹⁶² Vâkıdî, II, 577; Şâmî, V, 59.

¹⁶³ Vâkıdî, II, 578; Buhârî, Ebvâ'u'l-Muhsar ve Cezâü's-Sayd, 5-6; Megâzî, 35.

¹⁶⁴ Buhârî, Tıbb, 16.

¹⁶⁵ Vâkıdî, II, 578; Buhârî, Ebvâ'u'l-Muhsar ve Cezâü's-Sayd, 5-6; a.mlf., Megazi, 35; a.mlf., Tıbb, 16; İbn Mâce, Menâsik, 76; İbn Hibbân, s. 287.

¹⁶⁶ İbn Mâce, Menâsik, 76.

¹⁶⁷ Vâkıdî, II, 578; Şâmî, V, 58.

¹⁶⁸ Vâkıdî, II, 577; Şâmî, V, 59.

da açıklar. Ancak bu farklılığın tercüme hatasından kaynaklanmış olabileceği muhtemeldir.¹⁶⁹

Sa'd b. Cesâme'nin rivâyet ettiğine göre kendisi Ebvâ veya Veddân'da iken Rasûlüllah'a yabânî bir eşek hediye etmiş, ancak Rasûlüllah bunu kabul etmeyip kendisine iâde etmişti. Daha sonra Sa'd'ın yüzündeki kırgınlık ifadesini gören Rasûlüllah, aslında hediye iade etmenin kendilerinin bir adeti olmadığını ancak ihramlı olmaları sebebiyle verilen hediye kendilerine haram olmasından dolayı iade ettiğini açıklamıştır.¹⁷⁰

Bir sonraki durak yerleri Mekke'den Medine'ye doğru üç veya dört duraklık mesafedeki Cuhfe¹⁷¹ idi. Ayrıca Cuhfe ihrama girilen yerlerden de biriydi. Müslümanlardan Zülhuleyfe'de ihrama girmemiş olanlar burada ihrama girmişlerdi.¹⁷² Rasûlüllah Cuhfe'de su bulamayınca, su kırbaşı ile Harrâr'a¹⁷³ bir adam göndermiş, adam gittikten biraz sonra boş kırba ile geri dönmüştü. "Yâ Rasûlüllah! Yürüyerek gitmeye dayanamadım, korktum!" deyince Rasûlüllah ona oturmasını söyleyip başka bir adamı göndermişti. O adam da su kırbaşı ile gitmiş, ilk adamın ulaşip korkuya düştüğü yere varınca, o da, geri dönmüştü. Rasûlüllah ne olduğunu sorunca adam: "Seni hak din ve kitapla gönderen Allah'a yemin ederim ki korktum da gidemedim!" demişti. Rasûlüllah ona da oturmasını söyleyip bir başka adam göndermiş, o adam da, kendisinden önceki kişilerin erişip döndükleri yerde onlar gibi korkuya düşerek geri dönmüştü. Bunun üzerine Rasûlüllah ashabından bir adamı çağırarak onu su kırbaşı ile göndermiş ve bazı sucular da o sahâbî ile birlikte gitmişlerdi. Çünkü bunlar daha önceki kişilerin gidip geri döndüklerini görmüşlerdi. Bunun da onlar gibi döneceğinden şüphe etmiyorlardı. Bunlar Harrâr'a varmış, su çekmiş, kırbalarını doldurup gelmişlerdi.¹⁷⁴ Sonra Rasûlüllah bir ağacın altını süpürmelerini emretmişti. Oradan insanlara, kendilerine bıraktığı şeyleri aldıkları

¹⁶⁹ Caetânî, IV, 378.

¹⁷⁰ İbn Mâce, Menâsik, 92; İbn Hibbân, s. 287.

¹⁷¹ Yâkût, II, 111; a.mlf., IV, 122. Cuhfe'nin asıl adının Mehya olduğu söylenir. Bilge, "Cuhfe", *DİA*, VIII, 82.

¹⁷² Vâkıdî, II, 578-579; Es'ad, s. 646.

¹⁷³ Harrâr, Cuhfe'ye yakın bir vadidir. Bk. Yâkût, II, 350.

¹⁷⁴ Vâkıdî, II, 578-579.

takdirde yoldan sapmayacaklarını ve bu iki şeyin Allah'ın kitabıyla peygamberinin sünneti olduğunu bildirmişti.¹⁷⁵

Cuhfe'den sonra yollarına devam eden Müslümanlar, Usfân'ın arka tarafındaki Gadîru'l-Eştât denen yere ulaşmışlardı ki Zülhuleyfe'de iken Mekke'ye gözcü olarak gönderilen Bişr¹⁷⁶ b. Süfyân ile karşılaştılar. Rasûlüllah ona Mekke'de olan biteni sorunca Bişr, Kureyşlilerin Müslümanların gelişini duyduğunu, zorla Mekke'ye girmeleri ihtimaline karşılık Ehâbîş ile kendilerine bağlı diğer kabilelerle anlaştıklarını, hattâ bunlara develer keserek yüksek binalarda ve evlerinde ziyafetler çektiklerini söylemiş,¹⁷⁷ yanlarına kadınları ve çocuklarını da alarak kaplan derileri giyinmiş halde Zû Tuvâ'ya geldiklerini bildirmiştir. Asla onların yanına girmeyecekleri konusunda Allah adına yemin ettiklerini, ayrıca Hâlid b. Velîd'in de içlerinde olduğu bir grubu gönderdiklerini¹⁷⁸ -ki onlar o sırada Gamîm'de idiler¹⁷⁹-, bununla beraber dağ başlarına da gözcüler ve gözetleyiciler diktiklerini¹⁸⁰ söylemiştir.

Mekkeliler, Rasûlüllah'ın Mekke'ye gelmek üzere olduğunu işitince, önde gelenleri toplayıp durumu aralarında konuşmuşlardı.¹⁸¹ Bu sırada Ehâbîş'ten kendilerine tâbi olanları ve Sakîf kabilesini yanlarına almış ve Ehâbîş'ten kendilerine tâbi olanları bir anlamda onore etmek ve daha da etkilemek için yedirip içirmek üzere iâne toplamışlardı. Bu amaçla beş yerde ziyafet vermişlerdi. Ziyafetler; 1. Dâru'n-Nedve'de, 2. Safvân b. Ümeyye'nin evinde, 3. Süheyl b. Amr'ın evinde, 4. İkrime b. Ebî Cehl'in evinde, 5. Huveytub b. Abduluzzâ'nın evinde gerçekleşmişti.¹⁸² Bu mesele ile ilgili de aralarında şöyle konuşmuşlardı: “Araplardan işitildiğine göre O, herhalde, umre yapmak bahanesiyle askerlerini Mekke'ye sokmak istiyordu. Mekke'ye barış içinde girse de, onunla aramızda çarpışmaktan başka bir şey

¹⁷⁵ Vâkıdî, II, 578-579; Şâmî, V, 59.

¹⁷⁶ İbn Hişâm Büsr de dendiğini söylemektedir. Mûsâ b. Ukbe'de de Büsr diye geçer.

¹⁷⁷ Vâkıdî, II, 579.

¹⁷⁸ Mûsâ b. Ukbe, s. 234-235; İbn Hişâm, II, 309-310; İbn Hibbân, s. 280; Taberî, I, 621-624;

İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 56-57; *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 165; Makdisî, s. 224.

¹⁷⁹ Vâkıdî, II, 579; İbn Hibbân, s. 280; İbnü'l-Esîr, II, 200; Zehebî, s. 366; Makdisî, s. 224.

¹⁸⁰ Vâkıdî, II, 579.

¹⁸¹ Vâkıdî, II, 579.

¹⁸² Vâkıdî, II, 581-582.

olmayacaktır! Vallâhi kimıldayan gözlerimiz buldukça, buna izin ve imkan verilmeyecektir! Haydi görüşlerinizi ortaya koyunuz!” demiş ve nihayetinde aralarında görüş birliğine varmışlardı. Bu işi yönetmeyi de, önde gelen adamlarından Safvân b. Ümeyye, Süheyl b. Amr ve İkrime b. Ebî Cehl’e havale etmişlerdi. Safvân: “Size danışmadıkça, biz hiçbir işi sonuçlandırmayacağız. Biz, iki yüz atlıyı hemen Kürâu’l-Gamîm’e göndermeyi ve üzerlerine de, yavuz bir kişiyi kumandan tayin etmeyi uygun görüyoruz” demişti. Kureyşliler “Ne güzel görüşün var” deyip görüşünü tasdik etmişlerdi. Bu atlıların başında Hâlid b. Velîd veya İkrime b. Ebû Cehil vardı.¹⁸³ Bundan sonra Kureyşliler Mekke dağlarından Vezir ve Vez’ dağlarına varıncaya kadar dağ başlarına gözcüler dikmişlerdi. Bunlar on kişiydiler ve başlarında da Hakem b. Abdimenâf vardı. Gözcüler: “Muhammed, şöyle şöyle yapıyor!” diye gördüklerini birbirlerine fısıldıyorlardı. Kureyşliler, Beldah’a kadar bu şekilde ilerlemişlerdi. Beldah’a gelince orada çadırlarını ve odugâhlarını kurarak kadınlarını ve çocuklarını da oraya götürmüşlerdi.¹⁸⁴

Bişr’den bunları duyan Rasûlullah da ne olursa olsun onlarla mücâhede edeceğini¹⁸⁵ söyleyerek ne yapılması gerektiğiyle ilgili ashabin görüşünü almayı uygun görerek cemaate dönmüştü. Karşılaştıkları durumu ashabına bildirmiş, ya doğruca ilerleyerek Mekke’ye gideceklerini, karşı çıkan olursa onlarla savaşacaklarını ya da Kureyş’e yardımcı olanları gerilerinde bırakarak onların çoluk çocuklarının üzerlerine yürüyeceklerini söylemiştir.¹⁸⁶ Ashabdan bu iki ihtimalden birini tercih etmelerini beklemiştir. Ebû Bekir kalkıp Kâbe’ye doğru gitmelerini ve eğer karşı çıkan olursa onlarla savaşmalarını uygun gördüğünü dile getirmişti.¹⁸⁷ Mikdâd b. Amr da kalkarak kendilerinin asla İsrâiloğulları’nın yaptığı gibi “Sen ve Rabbin gidip savaşın, biz yerimizden ayrılmayız” demeyeceklerini belirterek “Sen ve Rabbin gidip savaşın, biz de sizinle savaşırız” demiş ve Rasûlullah nereye giderse

¹⁸³ Vâkıdî, II, 579; Şibli Nu‘mânî, s. 284.

¹⁸⁴ Vâkıdî, II, 579.

¹⁸⁵ Mûsâ b. Ukbe, s. 234-235; İbn Hişâm, II, 309-310; İbn Hibbân, s. 280; Taberî, I, 621-624; İbnü’l-Esîr, II, 200; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 56-57; *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 165.

¹⁸⁶ Ashabdan bazıları Kureyş’e yardıma gelen Ehâbîş’in evleri ve aileleri yalnız kaldığı için önce onların evlerine baskın yapmayı teklif etmişti. Bu şekilde bu baskını duyan Ehâbîş memleketlerine geri döner, onlar da Kureyş’le karşı karşıya kalırlardı. Canan, s. 327.

¹⁸⁷ Vâkıdî, II, 579-581; Buhârî, Megâzî, 35; Zehebî, s. 366.

gitsin ashabın tek kişi kalıncaya dek savaşıcağımı söylemişti. Üseyd b. Hudayr da söz alarak alıkonuldukları şeye yönelmelerini ve kendilerini ondan men edenlerle savaşmalarını uygun gördüklerini açıklamıştı. Rasûlüllah ise amaçlarının savaş olmadığını umre niyetiyle yola çıktıklarını onlara hatırlatarak¹⁸⁸ farklı bir yoldan gitme kararı almıştı.

Mekke'ye iki duraklık mesafede olan Uşfân'da¹⁸⁹ oldukları sırada Hâlid b. Velîd, 200 kişilik süvari birliğinin başında Müslümanların karargâhına yaklaşp Rasûlüllah'ın ashabına bakmış, süvarilerini Rasûlüllah'la kıblesi arasına sıralamıştı. Rasûlüllah da onun karşısına süvarileri yerleştirmesi için Abbâd b. Bîşr'e emir vermişti. Öğle vakti girince, Bilâl ezan okuyup kamet getirmiş, Rasûlüllah ve ashabı da kıbleye dönerek namazlarını kılmışlardı. Hâlid b. Velîd: "Onlar, namazda gâfil iken, üzerlerine saldırmış olsaydık, onların bir çoğunu öldürürdük. Fakat merak etmeyiniz. Onlara, canlarından ve evlatlarından daha sevgili bir namaz vakti daha gelecektir" diyerek saldırmak için bir sonraki namaz vaktini beklemeye başlamıştı.¹⁹⁰ Vahiy meleği Cebrâil, öğle ile ikindi arasında gelip Rasûlüllah'a bir sonraki kılacakları namazın şekliyle ilgili bilgi veren âyeti¹⁹¹ bildirmişti. İkinci namazı vakti girince, yine Bilâl ezan okuyup kamet getirdiğinde Rasûlüllah kalkıp kıbleye dönmüştü. Bu sırada düşmanlar önlerinde bulunuyordu. Rasûlüllah tekbir almış, ardında yer alan her iki saftakiler de tekbir almışlardı. Rasûlüllah rükû'a varmış, her iki saftakiler de rükû'a varmışlardı. Rasûlüllah secdeye gitmiş, birinci saftakiler Rasûlüllah'la birlikte secdeye varmış, ikinci safta olanlar, düşmandan korunmak için ayakta durmuşlardı. Rasûlüllah, ilk saftakilerle birlikte secdeleri yaptıktan sonra ayağa kalkmış, bunun üzerine, ikinci saftakiler, hemen secdeye

¹⁸⁸ Vâkıdî, II, 579-581.

¹⁸⁹ Yâkût, IV, 121-122.

¹⁹⁰ Vâkıdî, II, 582-583; Ebû Dâvûd, Salâtu's-Sefer, 12; Nesâî, Havf, 22; Ahmed b. Hanbel, IV, 59-60. Ayrıca bk. Fayda, *Halid b. Velid*, s. 115.

¹⁹¹ "Sen de, içlerinde bulunup da, kendilerine namaz kıldırдыңın vakit, onlardan bir kısmı seninle birlikte dursun, silahlarını yanlarına alsınlar. Bu sûretle secde ettikleri zaman da arka tarafta bulunup düşmana karşı dursunlar. Bundan sonra, henüz namazını kılmamış olan diğer kısmı gelip seninle birlikte namazlarını kılsınlar. Onlar da ihtiyat tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O küfr edenler, isterler ki: sizler silahlarınızdan ve eşyanızdan gâfil olsanız da, kendileri üzerinize hemen bir baskın yapıversinler. Eğer size, yağmurdan bir eziyet olursa, yahut hasta bulunursanız, silahlarınızı yere koymanızda size bir vebal ve sakınca yoktur. Fakat bütün ihtiyat tedbirlerini alınız. Şüphe yok ki; Allah kâfirlere, hor ve hakir edici bir azap hazırlamıştır" Nisâ 4/102.

varmışlardı. Sonra ön saftakiler, geri saftakilerin yerine geçmiş, geri saftakiler de ön saftakilerin yerlerine geçmişlerdi. Rasûlüllah rükû'a varmış, yine her iki saftakiler de Rasûlüllah'la beraber rükû'a varmışlardı. Rasûlüllah secde etmiş, ileri geçmiş olan saftakiler de, Rasûlüllah'la birlikte secde etmişlerdi. Geride kalmış olanlar ise, koruma ve bekleme vazifesiyle düşmana karşı ayakta kalmışlardı. Rasûlüllah başını secdeden kaldırıp öndekilerle beraber oturunca bu sefer arka saftakiler, secdelerini yapmışlar ve onlar da oturmuşlardı. Sonra da her iki saftakiler, Rasûlüllah'la birlikte selam vermişlerdi. O gün Rasûlüllah'la birlikte olan İbn Ayyâş ez-Zürakî, Rasûlüllah'ın böyle namaz kıldığını anlatmış, Ebû Ayyâş da onun Rasûlüllah'ın kıldığı ilk korku namazı olduğunu söylemiştir. Câbir b. Abdillâh ise: "Rasûlüllah ilk korku namazını Zâtü'r-Rika' gazvesinde, sonra ise Usfân'da kılmıştır" demiştir.¹⁹²

Hâlid b. Velîd Rasûlüllah'ın ikinci namazında korku namazı kıldırıldığını görünce "Bu adam korunmuştur" diye söylenmişti.¹⁹³

Akşam olunca Kureyş'in, dağlara yerleştirdiği gözcülerin Merruzzahrân veya Dacnân'da olduğunu söyleyen Rasûlüllah,¹⁹⁴ "Zâtu'l-Hanzal tepesini hanginiz biliyor?" diye ashabına sorunca Büreyde b. Husayb el-Eslemî kalkarak yolu bildiğini söylemişti. Rasûlüllah da onu öne geçirmişti. Bu arada Hâlid, Peygamber ile beraberindekilerin hareketini sezememiş, nihayet Peygamber ordusunun kaldırdığı kara tozu görmüş ve hayvanını ayağı ile vurup koşturarak (Peygamber'in geldiğini) Kureyş'e bildirmek üzere sür'atle gitmişti.¹⁹⁵

Büreyde akşamdan önce Sürâvi' dağlarının önündeki Asal yolunu tutmuş, biraz daha gidince, ayakları taştan yarılmış ve yaralanmış, kendisi de çalılara çırpılara takılıp kalmış, harareten hiçbir şeyi anlayamaz hâle gelmişti. Onun bu hâlini gören Rasûlüllah, ondan devesine binmesini istemiş ve yolu bilen başka birinin olup olmadığını sorması üzerine Hamza b. Amr el-Eslemî, hayvanından inip yolu gösterebileceğini söylemişti. Hamza b. Amr, ağaç, yapı vs. ile örtülmüş bir yere

¹⁹² Vâkıdî, II, 582-583; Ebû Dâvûd, Salâtu's-Sefer, 12; Nesâî, Havf, 22; Ahmed b. Hanbel, IV, 59-60.

¹⁹³ Vâkıdî, II, 746. Ayrıca bk. Fayda, "Hâlid b. Velîd", *DİA*, XV, 289.

¹⁹⁴ Vâkıdî, II, 583-584; İbn Sa'd, II, 95-96.

¹⁹⁵ Buhârî, Şurût, 15.

vardıklarında yolunu şaşırmış, nereye gideceğini bilememişti. Rasûlüllah ona da hayvanına binmesini emrederek tekrar ashabdan yolu gösterebilecek birini istemişti. Amr b. Abdünnühm el-Eslemî, hayvanından inip öne geçmiş ve tepeye varıncaya kadar onlara öncülük etmişti. Zâtu'l-Hanzal tepesi görüldükten sonra onu aşmak üzere bir müddet durup dinlenmişlerdi.¹⁹⁶

Rasûlüllah “Varlığım kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki Yüce Allah’ın, İsrailoğulları’na: ‘Kapıdan secde ederek giriniz ve: dileğimiz günahlarımızın dökülüp düşmesidir deyiniz (Bakara 2/58)’ diye haber verdiği kapı müstesnâ olmak üzere, bu tepedeki gecenin bir benzeri daha yoktur. Bu gece tepeyi aşacak olan kimseyi Allah muhakkak yarlıgıyacaktır” demişti. Ebû Saîd el-Hudrî, tepenin üzerine dikilip “Rasûlüllah, ‘hiçbir kimse yarlığanmadıkça bu tepeyi geçemeyecektir’ buyuruyor” diyerek halka seslenince yorgunluktan halsiz düşen halk seğirterek tepeden inmeye başlamışlardı. Tepeyi halkın en sonunda geçeni Ebu Saîd el-Hudrî’nin ana bir kardeşi olan Katâde b. Nu‘mân idi. Tepeden inince, Rasûlüllah “kimin yanında yol azığı varsa onu pişirsin” demişti. Neredeyse herkesin yol azığı hurma idi. Rasûlüllah’ın azıktan maksadı ise undu. Ashab, ateş yaktıkları takdirde Kureyş tarafından görülmekten korktuklarını dile getirince Rasûlüllah: “Onlar, sizi göremezler. Yüce Allah, onlara karşı size yardım edecektir” buyurmuş, bunun üzerine ateşleri yakmışlardı. Ekmek, yemek yapmak isteyenler, istediklerini yapmışlardı. O gün orada 500’den fazla ateş yakılmıştı. Sabah olunca Rasûlüllah sabah namazını kıldıktan sonra “Varlığım kudret elinde bulunan Allah’a yemin ederim ki: Yüce Allah kızıl develi tek kişi müstesnâ olmak üzere, bütün binitlileri bağışlamıştır” buyurmuştu. İslâm cemaatı arasında ve karargâhta böyle bir kimse arandı ise de, bulunamamıştı.¹⁹⁷

Buradan Zerâ nahiyesine varılmıştı. Buraya varıldığında Sîfü'l-Bahr halkından Saîd b. Zeyd adında bir adama rastlanmış, Ona “ Rasûlüllah, şöyle şöyle buyurdu” denildiğinde Saîd, bunu söyleyen kişiye, Rasûlüllah’a gidip bağışlanma dilemesini, kendisi için devesinin bağışlanma dilemekten daha önemli olduğunu söylemiştir.

¹⁹⁶ Vâkıdî, II, 583-584.

¹⁹⁷ Vâkıdî, II, 584-585.

Adam devesini yitirmiş ve onu oralara kadar aramaya gitmişti. Devesinin Müslümanların karargâhında bulunduğunu söyleyip onu bulup kendisine vermelerini istemişti. Sonra da karargâhta hâcetini giderip tekrar devesini aramaya gitmişti. Saîd isimli bu kişinin Sürâvi‘ dağlarında bulunduğu sırada ayakkabısının kayması sebebiyle düşüp öldüğü ve cesedinin vahşi ve yırtıcı hayvanlar tarafından parçalanıp yenilinceye kadar kendisi hakkında bilgi alınmadığı bildirilmiştir.¹⁹⁸

Müslümanlar Seniyyetü'l-Mürâr'a girdiğinde Rasûlüllah'ın devesi çökmüştü. Bunun üzerine oradakiler “deve çöktü, deve çöktü” demişlerdi. Rasûlüllah: “Ne çöktü, ne de bu durum, onun bir huyudur. Fakat fili Mekke'den durduran onu da durdurdu. Bugün Kureyş beni neye çağırırsa eğer bu çağırıldıklarında bir akrabalık hukukuna riâyet (sıla-i rahim) varsa mutlaka onların istediklerini yerine getiririm” diye karşılık vermiş, sonra da orada konaklanılmasını söylemişti.¹⁹⁹ Devenin çöküşünden sonra Rasûlüllah'ın ona seslendiği ve devenin kalkıp ilerledikten sonra ters dönüp yine aynı yerde durduğu da rivâyet edilir.²⁰⁰

¹⁹⁸ Vâkıdî, II, 585-586.

¹⁹⁹ Mûsâ b. Ukbe, s. 235; Vâkıdî, II, 586-587; İbn Hişâm, II, 310-311; İbn Hibbân, s. 281; İbn Abdülber, *ed-Dürer*, s. 192; Taberî, I, 624-625; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 57; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 165-166.

²⁰⁰ İbn Sa'd, II, 95, 96. Sönmez, s. 231.

BÖLÜM 4: HUDEYBİYE'YE VARİŞ VE TARAFLAR ARASINDA ANLAŞMA SAĞLANMASI

4.1. Hudeybiye'ye Varış

Kutsal Kâbe'yi ziyaret etmek amacıyla çıkılan bu yolculuktan sonra Mekke'nin 17 kilometre²⁰¹ kuzeybatısında yer alan Hudeybiye mevkiine varılarak burada konaklanılmış ve burada geçirilen süre içerisinde Müslümanlar, Mekkeli düşmanlarıyla çeşitli ilişkiler içerisine girmiştir.

Hudeybiye, Müslümanların Rasûlüllah'a biat ettikleri Şecere Mescidi'nin yanındaki kuyunun adı sebebiyle bu isimle anılır olmuştur. Hattâbî ise Hudeybiye'nin bu mevkide bulunan hadbâ ağacı ile isimlendirildiğini, Hudeybiye ile Mekke arasında bir, Medine arasında ise dokuz merhale olduğunu söylemektedir. Hadislerden anlaşıldığına göre Hudeybiye'nin bir kısmı hill, bir kısmı ise haremde sayılmaktadır ve o, Beyt'ten en uzak hill alanıdır. Hudeybiye ile Kâbe arası bir günlük mesafeden biraz daha fazladır.²⁰²

Günümüzde burada, Cidde'den gelen gayrimüslimleri kontrol ederek Harem bölgesine sokmamakla görevli bir polis karakolu, altında Rıdvân Biatı'nın yapılmış olduğu ve Hz. Ömer zamanında kesilen ağacın yerine yapılmış Hudeybiye Mescidi denilen mescid ve Harem sınırını belirleyen alemin dışında, üzerinde Osmanlı dönemine âit kitâbelerin yer aldığı bir hamam bulunmaktadır.²⁰³

Müslümanlar Hudeybiye'de iken ciddî bir su sıkıntısı çekmişlerdi. Bu olayla ilgili birbirine yakın fakat farklı bazı bilgiler mevcuttur. İbn Hişâm ve bir çok kaynağa göre Rasûlüllah Hudeybiye vadisine gelince ashabına orada yerleşmelerini emretmiş, ashab ise vadide su olmadığını söyleyerek oranın uygun bir yer

²⁰¹ Sarıçam, s. 198; Lammens, s. 578; Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, XVIII, 297. Bu mesafeye ilgili farklı bilgiler de bulunmaktadır: 9 mil (Nebhânî, s.43), 15 km (Yeniél, VI, 470), 22 km (Âl-i Âbid, II, 495), bir günlük mesafe (Sofuoğlu, VIII, 3887).

²⁰² Yâkût, II, 229-230.

²⁰³ Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, XVIII, 297.

olmadığını dile getirmişlerdi. Ancak birazdan detaylarına da yer vereceğimiz üzere Rasûlüllah hemen o esnada bu sıkıntıyı çözüme kavuşturmuştu.²⁰⁴

Ancak Berâ'dan nakledilen bilgiye göre ise Müslümanlar Hudeybiye'ye geldiklerinde -ki Hudeybiye bir kuyunun adıdır- kuyunun suyunu tamamen çekip bitirmişlerdi. Bunun neticesinde susuzluk baş göstermişti.²⁰⁵ Müslümanların burada durmak zorunda kalmalarının sebebi Kureyş'in, onlardan önce Beldah denen vadiye ve suya varıp oraya konuşlanmış olmalarıydı.²⁰⁶

Mevcut sıkıntıya Rasûlüllah'ın müdahalesi de yine farklı farklı anlatılmaktadır. Bunlardan biri Rasûlüllah'a susuzluktan şikâyet edilince ashabdan birini kuyuya indirmesidir. Öyle ki durum kendisine arz edilince Rasûlüllah sadağından bir ok çıkarıp ashabından birine vererek onu kuyuya batırmasını veya onunla kuyuyu hafifçe kazımasını emretmişti. Kuyuya inen kişinin Nâciye b. Cündüb,²⁰⁷ Nâciye b. A'cem,²⁰⁸ Hâlid veya Hallâd b. Abbâd (Ubâde²⁰⁹) el-Gıfârî²¹⁰ ve Berâ b. Âzib²¹¹ olduğu hakkında çeşitli rivâyetlere ulaşılmış bulunuyoruz. Ancak rivâyetlerin çoğu Nâciye b. Cündüb olduğu üzerinde ittifâk etmiş görünmektedir. Yine bir cariyenin ve Nâciye'nin İbn Hişâm'da yer alan şiirleri de bunu doğrulamaktadır.

Eslemliler'in iddiâ ettiği üzere ensârdan bir cariyeye su kovasıyla gelmişti ki Nâciye de o sırada su kuyusunda insanların kovalarını su ile dolduruyordu. Cariye şöyle demişti:

“Ey kovalara su dolduran kimse, benim kovamı da al, çünkü ben insanları gördüm ki seni medhediyorlar.

Seni hayırla senâ ediyorlar ve senin şerefli olduğunu belirtiyorlar”

²⁰⁴ Mûsâ b. Ukbe, s. 235; Vâkıdî, II, 587; İbn Hişâm, II, 310-311; Taberî, I, 624-625; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 57; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 165-166; Kastallânî, I, 491.

²⁰⁵ Buhârî, Menâkıb, 25; Megâzî, 35; Zehebî, s. 378; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 62; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 170; Ahmad, s. 101-102; İbn Hüseyin, s. 132.

²⁰⁶ Zehebî, s. 376-377.

²⁰⁷ Mûsâ b. Ukbe, 235-236. Vâkıdî, II, 587-589. İbn Abdülberr, *el-İstiab*, II, 433-434.

²⁰⁸ Vâkıdî, II, 588-589; Seâlibî, II, 142-143.

²⁰⁹ İbn Abdülber, *el-İstiab*, II, 433-434.

²¹⁰ Mûsâ b. Ukbe, 235-236. Vâkıdî, II, 587-589.

²¹¹ Vâkıdî, II, 587-589. İbn Abdülber, *El-İstiab*, II, 433-434.

İbn İshâk'ın naklettiğine göre de Nâciye su kovalarını doldururken şöyle demişti:

“Yemenli bir câriye bildi ki:

Kuyudan suyu kovalara koyan benim ve benim ismim Nâciye'dir.

Sür'atli yürüyen bir kavmin çıkışı esnasında geniş bir yarık meydana getiren bir sarkıtma ile dürttüğüm dürtme ile.”²¹²

İşte nakledilen bu şiirler de kuyuya inen kişinin Nâciye olduğunu göstermektedir.

Bir diğer olay Rasûlüllah'a rahrâh,²¹³ mihdab²¹⁴ veya deri bir kabın içerisinde su getirilmesi ve insanların bu sudan abdest v.s. işleri için yararlanmalarındır.²¹⁵

Rivâyetlerden bazıları ise Rasûlüllah'ın suyu azalan kuyunun başında dua ettiği şeklindedir. Bir müddet sonra insanlar bu kuyunun suyundan rahatça faydalanmışlar, hayvanlarına dahi içirmişlerdi.²¹⁶

Necdî'nin eserinde rastladığımızı göre Rasûlüllah, susuzluktan şikâyet edilince Kinâne kabilesinden biraz su almalarını ve onu kuyuya koymalarını emretmişti. Bu şekilde kuyudan sular fışkırmaya başlamıştı.²¹⁷

Caetâni'nin iddiasına göre kuyunun suyunun artması ile ilgili rivâyetlerin de farklılık göstermesi sebebiyle bu olayın bir mucize eseri değil, Nâciye b. Cündüb'ün kuyuya indiğinde elindeki okla kuyuyu eşeleyip toprağın altında kalıp üstü kapanan suyu ortaya çıkarması şeklinde vukû bulunduğu anlaşılmaktadır.²¹⁸

Ebû Katâde'nin naklettiğine göre kendisi, Hudeybiye'ye inip su sıkıntısı ile karşılaştıkları sırada Cedd b. Kays'ın “Biz şu kavmin yanına boşuna gidiyoruz. Son ferdimize kadar susuzluktan öleceğiz” dediğini duymuştu. Ebû Katâde de ona: “Ey

²¹² İbn Hişâm, II, 311.

²¹³ Rahrâh, geniş, çevresi alçak bir kaptır.

²¹⁴ Mihdab, içerisinde elbise yıkanan iccâneye benzer bir kap.

²¹⁵ Buhârî, Menâkıb, 25; Megâzî, 35; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 62; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 170-171; Şâmî, V, 69.

²¹⁶ Buhârî, Menâkıb, 25; Megâzî, 35; Zehebî, s. 378; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 62; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 170; Ahmad, s. 101-102.

²¹⁷ Necdî, s. 132.

²¹⁸ Caetâni, IV, 383.

Ebû Abdullah! Böyle söyleme, sen niçin yola çıktın?” diye sormuş Cedd ise kavminin ardına düşüp yola çıktığını söylemişti. Ebû Katâde de: “Demek sen umre yapmak maksadıyla çıkmadın” demişti. Cedd b. Kays: “Hayır, vallâhi ben ihrama girmedim” diyerek umre niyetiyle çıkmadığını vurgulamıştı.

Sonra Ebû Katâde, Rasûlüllah bir adam çağırıp kuyuya okla indirdiği ve kuyunun dibinden su kaynamaya başlayıp herkesi suya kandırdığı sırada, Cedd’in kuyunun başında ayaklarını suya uzattığını görünce: “Ebû Abdullah! Söylediğin söz nerede kaldı?” demiş, Cedd: “Ben sana şaka etmişim. Sakın söylediklerimden hiçbir şeyi Muhammed’e söyleme!” deyince Ebû Katâde bunu daha önce Rasûlüllah’a anlattığını söylemiş ve bunun üzerine de Cedd, Ebû Katâde’ye kızmış: “Kavmimizden oldukları halde, bizim şerefimizi, yaşımızı tanımayan çocuklarla birlikte yaşıyoruz. Bugün bizim için yerin altı üstünden daha hayırlıdır” demişti. Ebû Katâde, Cedd’in bu sözünü de Rasûlüllah’a iletmişti, Rasûlüllah da Cedd’in oğlunun kendisinden daha hayırlı olduğunu söylemişti. Sonra Ebû Katâde kavminden bazı kişilere rastlamış, bu kimseler Cedd’in sözlerini Rasûlüllah’a ulaştırdığı için onu kınamışlardı. Onlara: “Siz ne kötü kavimsiniz, yazıklar olsun sizlere! Cedd b. Kays, Allah tarafından kovulmuş ve yerilmişlerden değil midir?” deyince “Evet, ama o bizim büyüğümüz ve başkanımızdır” demişlerdi. Ebû Katâde de: “Rasûlüllah onu Benî Seleme’nin başkanlığından düşürdü ve üzerimize Bişr b. Berâ b. Ma’rûr’u başkan yaptı. Bunun üzerine biz de Cedd’in kapısının önündeki döşekleri alarak Bişr b. Berâ’nın evinin önüne yaptık. Kıyamet gününe kadar bizim başkanımız Berâ’dır” demişti.²¹⁹

Yine Nâciye b. A’cem’in rivâyet ettiğine göre de kuyunun dibindeki su kaynayıp her yanından avuçlanıp içilir hale geldiğinde susuzlar, son ferdine kadar suya kanmışlardı ki o sırada Cedd b. Kays ve Abdullah b. Übeyy gibi bazı münafıklar da kuyunun başına oturmuşlar suya bakıyorlar, kuyu ise, susuzları suya kandırmak için kaynayıp duruyorken Evs b. Havlî, Abdullah b. Übeyy’e: “Allah iyiliğini versin ey Ebû Hubâb! Şimdiye kadar, şu rastladığın şeyden daha şaşılacak bir şey gördün mü? Kuyudan su kaynamaya başladı” demiş, Abdullah b. Übeyy de: “Ben bunun

²¹⁹ Vâkıdî, II, 590-591.

gibisini görmüşümdür” diye cevap vermişti. Evs b. Havlî: “Allah senin belanı versin, senin görüşünün de belasını versin” demişti. Abdullah b. Übeyy görüşmek isteyerek Rasûlullah’ın yanına gelmişti. Rasûlullah: “Ey Ebû Hubâb, bugün görmüş olduğun şeyin benzerini nerede görmüştün?” diye ona sorunca Abdullah b. Übeyy: “Hiçbir zaman bunun gibisini görmedim” demiş, Rasûlullah da: “Öyleyse, o söylediğin sözü niçin söyledin?” diye sormuştu. Bunun üzerine Abdullah b. Übeyy: “Allah’tan bağışlanma dilerim” demişti. Abdullah b. Übeyy’in oğlu Abdullah da: “Yâ Rasûlullah! Bu babam için Allah’tan bağışlanma dile” diye rica edince Rasûlullah, Abdullah b. Übeyy’i bağışlamasını Allah’tan dilemişti.²²⁰

Yine Rasûlullah Hudeybiye’de karargâhını kurduğu sıralarda, Huzâalılardan Amr b. Sâlim ile Büsr b. Süfyân, davar ve develer getirip Rasûlullah’a hediye etmişlerdi. Amr b. Sâlim, ayrıca dostu Sa’d b. Ubâde’ye de develer hediye etmişti. Sa’d b. Ubâde, davarları Rasûlullah’a getirip, Amr’ın bunları hediye ettiğini haber verince Rasûlullah: “Allah Amr’a hediyesini mübarek kılsın” diyerek dua etmiş, sonra da develerin boğazlanıp ahabına bölüştürülmesini emretmişti. Davarları da sahabilerin tümüne bölüştürmüştü.²²¹

Burada buldukları sırada Kureyşliler Abdullah b. Übeyy’e dilerse Mekke’ye girip tavaf edebileceği yönünde bir haber göndermişlerdi. Haberin geldiği sırada Abdullah b. Übeyy’in oğlu Abdullah onun yanında oturuyordu. Babasına Allah’ı hatırlatıp yemin ederek Rasûlullah tavaf etmeden tavaf ettiği takdirde kendilerinin rezil olacağını söylemiş, Abdullah b. Übeyy de tavaf etmekten vazgeçmişti. Mekke’ye de Rasûlullah tavaf etmedikçe kendisinin tavaf etmeyeceği haberini göndermişti. Rasûlullah onun bu sözünü işitince çok memnun olmuştu.²²²

Sofuoğlu’nun naklettiği bir bilgiye göre Ebu’l-Yusr Amr b. Mâlik el-Ensârî Hudeybiye’de umre niyetiyle ihramlı iken bir yaban eşiği öldürmüş, bunun üzerine “İhramlı iken av öldürmeyiniz” (Mâide 5/95-96) âyeti inmiştir. Ancak İbn İshâk, Mûsâ b. Ukbe, Vâkîdî ve diğer kaynaklar bu âyetin Ka’b b. Amr hakkında indiğini;

²²⁰ Vâkîdî, II, 588-589; Seâlibî, II, 142-143.

²²¹ Vâkîdî, II, 591-592; Şâmî, V, 70.

²²² Vâkîdî, II, 605.

Ka'b'ın Hudeybiye'de bir yaban eŖeđi avlamıŖ olması neticesinde bunun gerekleŖtiđini sylemiŖlerdir.²²³

Rasûlüllah Hudeybiye'de iken Huzalı Büdeyl b. Verkâ kavmi olan Huzâalılar'dan birkaç kiŖi ile ıkagelmiŖti. Büdeyl, Mekke'de evi bulunduğu için KureyŖliler'in Müslümanlar aleyhindeki faaliyetlerini biliyordu.²²⁴ Ayrıca Huzâalılar Rasûlüllah için Tihme bölgesinden casusluk yapıyorlardı. Yani Müslüman olsun veya olmasınlar elde ettikleri bilgileri Rasûlüllah'a iletiyorlardı. Büdeyl ve arkadaŖları develerini ktrp Rasûlüllah'a gelip selam verdikten sonra Büdeyl Ŗyle sylemiŖti: "Biz sana, Ka'b b. Leyy ile mir b. Leyy'i ve EhbŖ ile kendilerine bağlı bulunan bir çok kabileleri sana karŖı toplamıŖ, sütlü ve yavrulu develeri, kadınları ve çocukları da yanlarında bulunarak Hudeybiye'nin hiç kesilmeyen sularının yanında konaklamıŖ halde bırakarak geldik. Cemaatleri dağılıncaya kadar Beyt ile senin arana girmeye and imiŖlerdir." Rasûlüllah da: "Biz, kimseyle savaŖmak için buraya gelmedik. Biz umre yapmak üzere gelmiŖ bulunuyoruz. Kim, Beyt'i ziyaretten bizi men etmeye kalkıŖırsa onunla arpıŖırız. Eğer onlar dilerlerse kendilerine bir mütareke müddeti tayin edeyim. Bu müddet içinde kendileri benden emniyet ve selamet içinde bulunsunlar. Kendileri benimle sir halk arasına girmesinler. Beni onlarla baŖ baŖa bıraksınlar. Yahut benimle arpıŖırlar. Zaten de arpıŖmak için toplanmıŖlardır. O zaman Allah da bana yardım edeceği hakkındaki vdini muhakkak yerine getirecektir" demiŖti.

Büdeyl Rasûlüllah'ın söylediklerini ezberleyip hayvanına bindikten sonra arkadaŖlarıyla birlikte KureyŖliler'e doğru yola ıkmıŖtı. Amr b. Sâlim de yanlarında bulunuyordu. Amr b. Sâlim kendi kendine "Vallâhi bu ztın üzerine yürüyecek olanlar, hiçbir zaman yardım göremezler ve baŖarıya eremezler" diye söyleniyordu. Nihayet KureyŖliler'e varmıŖlardı. KureyŖliler'den bazıları "Bu gelenler Büdeyl ile adamlarıdır. Onlar, ancak sizden haber toplamak maksadıyla gelmiŖlerdir. Onlardan tek harf bile sormayınız" demiŖlerdi. Büdeyl ile arkadaŖları, KureyŖliler'in kendilerinden bir Ŗey sormak istemediklerini görünce Büdeyl: "Biz,

²²³ Sofuoğlu, IV, 1715.

²²⁴ Kandemir, s. 482.

Muhammed'in yanından geldik. Size O'ndan haber vermemizi istemiyor musunuz?" diye sormuştu. İkrime b. Ebî Cehl ile Hakem b. Âs "Hayır, vallâhi haber vermenizi istemeyiz. O'ndan bize herhangi bir şey haber verilmesine ihtiyacımız yoktur. Fakat, bizden O'na haber ver ki: O ne bu yıl, hattâ ne de hiçbir zaman, bizden tek kişi sağ kalmayınca kadar, sakın yanımıza uğramasın, Mekke'ye girmesin!" demişlerdi. Urve b. Mes'ûd: "Vallâhi, ben bugünkü kadar şaşılacak bir görüş görmedim! Siz, ne diye Büdeyl ve arkadaşlarını dinlemeyi istemiyorsunuz? Eğer söyleyeceği şey hoşunuza gider, işinize gelirse kabul edersiniz. Hoşunuza gitmez, işinize gelmezse, bırakırsınız. Böyle dik kafalılık eden kavim, hiçbir zaman felâh bulmaz" diye karşı gelmişti. İçlerindeki önde gelen adamlardan Safvân b. Ümeyye ve Hâris b. Hişâm: "Haydi, O'ndan gördüklerini, işittiklerini söyle bakalım" demişlerdi. Büdeyl de Kureyş'e Rasûlullah ile aralarında geçen konuşmaları anlatmıştı.²²⁵

Ebû Melîh'in babasından naklettiği bir hadise göre babası Hudeybiye'de Rasûlullah'la beraber bulunmuş ve burada geçirilen süre içinde bir Cuma günü yağmur yağdığını, ancak öyle ki ayakkabılarının altının bile ıslanmadığını ve bu sebeple Rasûlullah'ın ashaba namazlarını çadırları içerisinde kılmalarını emrettiğini nakletmiştir.²²⁶

Bir rivâyete göre Kureyşliler'in kölelerinden iki tanesi kaçıp Hudeybiye'deki Rasûlullah'a sığınmışlardı. Bu kölelerin efendileri olan Kureyş mensupları Rasûlullah'a bir yazı yazmış ve bu yazıda kölelerin Müslüman olmaları sebebiyle değil kölelikten kurtulmak amacıyla onun yanına sığındıklarını iddia ederek kölelerin iadesini talep etmişlerdi. Müslümanlar da onların bu sözlerini onaylamış ve Rasûlullah'tan köleleri efendilerine teslim etmesini istemişlerdi. Ancak Rasûlullah bu teklifi kabul etmemiş ve onları îade etmeye yanaşmamıştı.²²⁷

²²⁵ Vâkıdî, II, 593-594. Taberî, I, 625-626; Abdürrezzâk, s. 333.

²²⁶ Ebû Dâvud, Salât, 206-207; İbn Mâce, İkâmetü's-Salât, 35.

²²⁷ Köksal, XIII, 190.

4.2. Taraflar Arasında Yaşanan Gelişmeler

Hudeybiye'den Mekke'ye girişleri engellenen Müslümanlar ile karşı taraftaki Kureyşliler arasındaki karşılıklı görüşmeler elçiler vasıtasıyla yapılmıştı. Elçilerin geliş sıraları konusunda kaynaklarda bir birliktelik görülmemektedir. Burada, ulaşılabilen en eski tarih kaynağı olan Mûsâ b. Ukbe'nin vermiş olduğu sıralama esas alınacaktır. Ancak bu, Mûsâ b. Ukbe'nin sıralamasının diğerlerine göre daha kabul edilebilir olduğu anlamına gelmemelidir. Bu uygulamanın sebebi, konunun bir tek sıraya göre verilmesinin zorunluluğudur. Burada, her bir elçiden bahsederken bu konudaki rivâyet farkları da belirtilecektir.

4.2.1. Mikrez b. Hafs el-Ahyâf'ın Elçi Olarak Gelmesi

Büdeyl b. Verkâ'nın Müslümanlar hakkında verdiği haberlerden sonra Mekkeliler, Âmir b. Lüeyyoğulları'ndan Mikrez b. Hafs'ı Rasûlüllah'a göndermişlerdi.²²⁸ Rasûlüllah onu görünce ashabına Mikrez'in gaddar, vefasız biri olduğunu söylemiştir. Mikrez'le aralarında geçen konuşmada Rasûlüllah ona, Büdeyl ve arkadaşlarına söylediği şeylerin aynısını, niyetlerinin sadece umre yapmak olduğunu, savaşmak niyetinde olmadıklarını söylemiş, sonra da Mikrez, Mekke'ye dönüp olanları Kureyş'e anlatmıştı.²²⁹

Vâkıdî'nin de içlerinde bulunduğu tarih kaynaklarından bir kısmı Mikrez b. Hafs'ın, Urve b. Mes'ûd'dan sonra elçi olarak geldiğini kaydetmişlerdir.²³⁰ Bununla birlikte Buhârî'de yer alan rivâyete ve bazı târih kayıtlarına göre de Mikrez, Huleys b. Alkame'den sonra Rasûlüllah'ın yanına gelmiştir.²³¹ Mûsâ b. Ukbe'de ise ilk elçi olarak Mikrez yer almaktadır.

²²⁸ Mûsâ b. Ukbe, s. 236; İbn Hişâm, II, 312; İbn Hibbân, s. 281; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, IV, 58; a.mlf, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 166.

²²⁹ Mûsâ b. Ukbe, s. 236; Vâkıdî, II, 599; İbn Hişâm, II, 312; İbn Sa'd, II, 96; Taberî, I, 628; İbn Hibbân, s. 281; İbnü'l-Esîr, II, 203; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, IV, 58; a.mlf, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 166; Seâlibî, II, 148.

²³⁰ Vâkıdî, II, 599; İbn Sa'd, II, 96.

²³¹ Buhârî, Şurût, 15; Taberî, I, 628; Zehebî, s. 370.

4.2.2. Huleys b. Alkame el-Kinânî'nin Elçi Olarak Gelmesi

Mekkeliler, Mikrez b. Hafs'ın dönüşünden sonra o sıralar Ehâbîş'in reisi olan Huleys b. Alkame'yi Rasûlüllah'ın yanına göndermişlerdi. Benî Hâris b. Abdimenât b. Kinâne'den olan Huleys b. Alkame hakkında Mûsâ b. Ukbe "İbn Zebbân" ismine yer vermiştir.²³² Rasûlüllah onu görünce Huleys'in çokça ibadet eden ve Allah'ın emrini ta'zîm eden biri olduğunu söyleyerek ashabına kurbanlıkları onun önüne doğru göndermelerini emretmişti. Müslümanlar da kurbanlıkları boyunlarında kurbanlık olduklarını gösteren gerdanlık gibi şeyler takılı olduğu halde Huleys'in geldiği tarafa doğru göndermişlerdi. Huleys kurbanlıkları görünce gözleri yaşarmış ve Rasûlüllah'ın yanına varmadan Mekke'ye geri dönmüştü. Oradakilere kurbanlıkları gördüğünü ve bu insanların asla geri çevrilmemesi gerektiğini söylemişti. Onun bu tavrına kızan Kureyşliler Huleys'i çöl bedevisi olduğu gerekçesiyle küçümseyerek onun bir şey bilmediğini söylemişlerdi. Mekkeliler'in kendisine karşı olan davranışlarından hoşlanmayan ve daha da önemlisi Kâbe'yi ziyarete gelen kimselerin geri çevrilmesini hoş karşılamayan Huleys, Kureyş'e, kendileriyle Beytullah'ı ta'zîm için gelenleri geri çevirmek üzere anlaşmadıklarını ve Muhammed'e izin vermedikleri takdirde kendisi ve tüm Ehâbîş'in onlardan ayrılacaklarını söylemiştir. Mekkeliler bu uyarıları dikkate almayarak Huleys'e nasıl isterse öyle yapmasını, ancak kendilerini rahat bırakmasını istemişlerdir.²³³ Nihayetinde Huleys askerleriyle birlikte Kureyş'i terk edip gitmiştir.²³⁴

Hendek Savaşı'nda ve daha önceleri Kureyş'in yanında yer alan Ehâbîş, Hudeybiye günlerinde onlara karşı tavrı almış hattâ Huleys b. Alkame'nin elçiliği sonrasında onun görüşlerinin dikkate alınmaması üzerine aralarındaki ittifâkı bozduklarını açıklamışlardı. Ancak bu günlerde imzalanan Hudeybiye Anlaşması'nın isteyen

²³² Mûsâ b. Ukbe, s. 237.

²³³ Mûsâ b. Ukbe, s. 237; Vâkıdî, II, 599-600; İbn Hişâm, II, 312; Buhârî, Şurût, 15; Taberî, I, 628; İbn Hibbân, s. 281-282; İbnü'l-Esîr, II, 202; Zehebî, 370; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 58; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 166; Kastallânî, I, 495-496; Hudarî, *Muhâdaratu Târihu'l-Ümeme'l-İslâmiyye*, I, 125.

²³⁴ Canan, s. 329.

kabilenin istediği tarafla anlaşabileceği hususundaki maddesi neticesinde yine Kureyş'in yanında yer almışlardı.²³⁵

Bazı tarih kaynaklarına göre Büdeyl b. Verkâ'nın Mekkeliler'e verdiği haberlerden sonra ilk gönderilen elçi Huleys b. Alkame'dir.²³⁶ Taberî'ye göre ise Urve b. Mes'ûd'dan sonra gönderilen Huleys b. Alkame'dir.²³⁷ Mûsâ b. Ukbe'ye göre ise Urve, Huleys'ten sonra gönderilmiştir.²³⁸

4.2.3. Urve b. Mes'ûd es-Sekaff'nin Elçi Olarak Gelmesi

Huleys b. Alkame'nin elçilik yapmadan Mekke'ye dönüşünden sonra uzak görüşlülüğü ve diplomasi kabiliyetiyle tanınan²³⁹ ve Sübey'a bint Abdişems'in oğlu olan Urve b. Mes'ûd, Kureyş'i kendisini Muhammed'e göndermeleri için ikna etmek üzere daha önce gönderdikleri kimselerin başarılı olamadıklarını, kendisinin, kavminden itaatkâr kimseleri toplayarak onlara geldiğini ve bizzat kendilerine yardım ettiğini hatırlatmıştır. Ayrıca Urve, Kureyş'e onların kendisi için bir baba kendisinin de onlar için bir evlât gibi olduklarını tasdik ettirmiştir. Son olarak da kendisini Muhammed'e göndermeleri için izin istemiştir. Kureyş'in buna olumlu cevap vermesi üzerine Urve yola çıkıp Rasûlullah'ın yanına gelip, önünde oturmuştu. Rasûlullah'ın, çeşitli kabilelerden oluşan kimselerle gelerek, kendi ehlini ve kabilesini kırdırmak amacıyla olduğunu, Mekkeliler'in Müslümanların Mekke'ye girmelerine izin vermemek üzerine anlaşıklarını, hattâ kaplan derileri giymiş halde olduklarını ve Rasûlullah'ın ashabının kendisini terk edebileceğini söylemesi üzerine o sırada Rasûlullah'ın arka tarafında oturan Ebû Bekir hiddetlenince Urve onun kim olduğunu sormuş, Rasûlullah da Ebû Kuhâfe'nin oğlu olduğunu söylemiştir. Kaynaklarda açıkça belirtilmemiş olmasına rağmen Urve'nin Ebû Bekir'i tanımamış olmasının sebebi, Ebû Bekir'in o sırada zırh veya benzeri bir

²³⁵ Kapar, "Ehâbîş", *DİA*, X, 497.

²³⁶ Buhârî, Şurût, 15; İbnü'l-Esîr, II, 202; Zehebî, s. 370.

²³⁷ Taberî, I, 627.

²³⁸ Mûsâ b. Ukbe, s. 237.

²³⁹ *Doğuştan Günümüze*, I 489.

şey giymesi olmalıdır. Urve, vaktiyle Ebû Bekir'in kendisine yaptığı iyilik olmasaydı ona cevabını verebileceğini söyleyip susmuştu.²⁴⁰

Urve, Rasûlullah'la konuşurken zaman zaman eliyle onun sakalını tutuyordu. Bunu gören ve o esnada başucunda duran Muğîre b. Şu'be hiddetlenerek Urve'yi uyarıyor ve elini çekmemesi halinde elindeki kılıcın onun boynuna ulaşacağını söylüyordu. Urve onun bu kızgınlığına şaşırmış ve kim olduğunu Rasûlullah'a sormuştu. Rasûlullah da onun, Urve'nin kardeşinin oğlu Muğîre b. Şu'be olduğunu söylemişti. Bunu öğrenen Urve, Muğîre'ye, onun pisliklerini kendisinin henüz temizlediğini hatırlatmıştır.²⁴¹

Rasûlullah Urve'ye de daha önce onun arkadaşlarına söylediği şeylerin benzerini söylemiş ve ona savaş yapmayı dileyerek gelmediğini bildirmiştir. Urve de Rasûlullah'ın ashabının ona karşı olan davranışlarını da görerek oradan kalkıp dönmüştü. Öyle ki Rasûlullah abdest alacağı zaman insanlar onun abdesti için yarışmasına suyunu veriyor, etrafında pervane oluyorlardı. Urve'nin burada şahit olduğu olaylara da bakılırsa onun Müslümanların yanında kaldığı süre çok da kısa olmasa gerektir.

Urve b. Mes'ûd Kureyş'in yanına dönünce onlara gördüğü şeyler hakkındaki hayranlığından uzun uzun bahsetmişti. Urve, Kistrâ'yı, Kayser'i, Necâşî'yi makamlarında gördüğünü, fakat hiçbir melikin kavmi içerisinde Muhammed'in kavmi içinde bulunduğu konumda olmadığını söylemiş, kavminin Muhammed'i hiçbir konuda yardımsız bırakmayacağını belirterek görüşlerini ona göre belirlemeleri konusunda onları uyarmıştır.²⁴²

²⁴⁰ Vâkıdî'de yer alan bilgilerden bu iyiliğin geçmişteki bir hâdiseye dayandığı anlaşılmaktadır. Bir vakit Urve, yüklenmiş olduğu bir diyet için yardım dilemişti. Adamlarından birisi ona iki üç deve, Ebu Bekir ise on deve vermişti. Bahsettiği iyilik buydu. Vâkıdî, II, 596-597.

²⁴¹ Burada kasdettiği olayı İbn Hişâm şu şekilde anlatır: Muğîre b. Şu'be Müslüman olmadan önce Sakîf'ten Benî Mâlik'ten on üç adamı katletti. Böylece Sakîf'ten iki küçük kabile birbirleriyle vuruştular. Bunlar maktullerin kabilesi ile Muğîre'nin kabilesi Ahlâf'tı. Böylece maktuller için Urve on üç diyet ödemiş ve bu iş yatışmıştı. İbn Hişâm, II, 313.

²⁴² Mûsâ b. Ukbe, s. 237; İbn Hişâm, II, 312; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 58; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 166.

Vâkıdî, Buhârî ve diğer bir takım tarih kaynaklarına göre Urve b. Mes'ûd, Büdeyl b. Verkâ'nın Mekke'ye gelip Müslümanlar hakkında haber getirmesinden sonra gönderilen ilk elçidir.²⁴³

4.2.4. Hırâş b. Ümeyye el-Ka'bî el-Huzâî'nin Elçi Olarak Mekke'ye Gönderilmesi

Urve b. Mes'ûd Mekke'ye dönüp Kureyşliler'e Müslümanların umrelerine engel olmamaları gerektiğini söylemişti. Urve'nin dönüşünden sonra Rasûlullah, Hırâş b. Ümeyye'yi, Sa'leb adındaki devesine bindirip Mekke'ye elçi olarak göndermiş ve onlara kendisinin söylediklerini iletmesini emretmişti. Hırâş b. Ümeyye, Mekke'ye gidince Kureyşliler'e umre yapmak maksadıyla ihrama girmiş olarak geldiklerini, yanlarında kurban etmek üzere getirdikleri kurbanlıkları olduğunu, Beytullah'ı tavâf edip geri döneceklerini söylemiş, onlar ise Hırâş'a çok kötü muamelede bulunmuşlardı. Önce Rasûlullah'ın devesi olan Sa'leb'i kesmiş, sonra da Hırâş'ı öldürmek istemişlerdi.²⁴⁴ Deveyi kesen İkrime b. Ebî Cehil idi. Ancak daha önce reisleri Huleys b. Alkame'nin elçiliği sebebiyle Kureyşliler'le araları açılan Ehâbîş, Hırâş b. Ümeyye'yi korumuş ve onu Rasûlullah'ın yanına varmak üzere serbest bırakmıştı.²⁴⁵

4.2.5. Osman b. Affân'ın Elçi Olarak Mekke'ye Gönderilmesi

Hırâş b. Ümeyye canını zor kurtararak Hudeybiye'ye vardıktan sonra Rasûlullah, Mekke'ye göndermek üzere Ömer'i yanına çağırmıştı. O'na Mekke'ye gidip savaş niyetiyle değil, umre yapmak arzusuyla geldiklerini Mekkeliler'e bildirmesini istemişti. Ömer ise, kendisinin Mekke'deki düşmanlarının çokluğundan bahsetmiş, can tehlikesinin olduğu endişesini belirterek ona başkasını önerebileceğini söylemiş ve Osman b. Affân'ı önermişti. Onu önermesinin sebebi ise, Osman b. Affân'ın o esnada Mekke'de yakınlarının bulunması ve onu koruyabilecek olmalarıydı.

²⁴³ Vâkıdî, II, 594-599; İbn Sa'd, II, 96; Buhârî, Şurût, 15; Taberî, I, 626-627; İbnü'l-Esîr, II, 200-201; Zehebî, s. 368-370; Kastallânî, I, 493.

²⁴⁴ Sarıçam, s. 198.

²⁴⁵ Mûsâ b. Ukbe, s. 238; Vâkıdî, II, 600; İbn Hişâm, II, 314; İbn Sa'd, II, 96-97; İbn Hibbân, s. 280; İbnü'l-Esîr, II, 203; İbn Seyyidünnâs, II, 322; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 59; Ferec, s. 522.

Rasûlullah bu teklifi uygun görmüş ve Osman b. Affân'ı Mekke'ye gitmesi için göndermişti.²⁴⁶ Ona geliş amaçlarını bildirmekle beraber Mekkeli ileri gelenleri İslâm'a davet etmesini de emretmişti. Ayrıca Mekke'de bulunan Müslüman kadın ve erkeklerin yanına giderek onlara fetih müjdesini vermesini ve Allah'ın Mekke'de dinini muzaffer kılacağını müjdelemesini istemişti.²⁴⁷

Osman yola çıkınca önce o sıralar Beldah'ta konuşlanmış halde bulunan Kureyşliler'le karşı karşıya gelmişti. Kureyşliler, Osman'a nereye ve ne amaçla gittiğini sorunca Osman, Rasûlullah'ın onları İslâm'a davet ettiğini, Allah'ın dinini yayıp rasûlünü azîz kılacağını, harplerin onlardan çok şey götürdüğünü, bununla beraber Rasûlullah'ın savaşmak için değil, umre yapmak niyetiyle geldiğini onlara bildirmiş ve yanlarındaki kurbanlık develerden bahsetmiştir. Osman'ı dinleyen Kureyşliler, Müslümanlar'ın Mekke'ye asla zorla giremeyeceklerini söylemişlerdi. Bu arada Ebân b. Saîd b. Âs gelip Osman'a ulaşmıştı. Ebân, Osman'ı himayesine alarak Mekke'ye götürmüş ve ona ne amaçla geldiyse onu rahatlıkla yerine getirmesini söylemiştir.

Osman gerek Beldah'ta gerek Mekke'de Ebû Süfyân, Safvân b. Ümeyye ve bunlar gibi diğer Kureyş eşrâfıyla görüşmüş, ancak hepsi de Muhammed'in asla Mekke'ye giremeyeceğini söylemişlerdi. Bununla birlikte Kureyşliler, Osman'a dilerse emniyet içerisinde Kâbe'yi tavâf edebileceğini söylemişler, ancak Osman, Rasûlullah ve ashâbı Hudeybiye'de alıkonulmuş iken kendisinin aslâ tavâf etmeyeceği cevabını vermişti.²⁴⁸

Mekke'de iken Osman, Medine'ye göç edememiş olan ve Mekke'de yaşayan bir takım Müslüman kadın ve erkeklerle görüşmüştü. Onlara Rasûlullah'ın kendilerine Mekke'nin fethedileceğini müjdelediğini, Mekke'de imanın gizlenemeyeceği, açığa vurulacağı günün yaklaşmış olduğunu iletmişti.

Osman'ın anlattığına göre o, Mekke'de iken Müslümanlardan bir kadın ve bir erkeğe Rasûlullah'ın müjdesini ulaştırdığında onlar bir hayli duygulanmışlardı.

²⁴⁶ Hasan, I, 170.

²⁴⁷ Şeybe, II, 1267.

²⁴⁸ Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DiA*, XVIII, 298.

Bunlar Rasûlullah'a selam söylemiş ve onu Hudeybiye'ye kadar getiren Allah'ın Mekke'ye de girdireceğini söylemişlerdi.

Osman Mekke'de iken sahâbîler Osman'ın tavaf etmiş olduğunu düşünerek ona imrenmişlerdi. Rasûlullah ise, Müslümanlar tavaf etmediği için Osman'ın tavâf etmiş olamayacağını belirtmişti. Ancak sahâbîler Mekke'ye kadar giden birinin tavaf etmeyeceğinden emin değillerdi.²⁴⁹

Osman Mekkeliler tarafından hapsedilmişti²⁵⁰ ve Mekke'de toplam üç gün geçirmişti.²⁵¹ Mekkeliler'in Osman'ı hapsedme sebebinin ona yaptıkları tavaf teklifine rağmen onun bu teklifi reddetmesi olduğu da söylenmektedir.²⁵² Bu sıralarda Rasûlullah'a Osman'ın öldürüldüğü haberi ulaşmıştı. Bunun üzerine Rasûlullah, onlarla savaşmadan oradan ayrılmayacaklarını söyleyerek Müslümanları biat etmeye çağırılmıştı.²⁵³

Osman'ın Mekke'de olduğu sırada Müslümanlardan bir grup Rasûlullah'ın izniyle ailelerini görmek amacıyla Mekke'ye girmişti.²⁵⁴ Bu grup Kürz b. Câbir el-Fihrî, Abdullah b. Süheyl b. Amr b. Abdişems, Abdullah b. Huzâfe es-Sehmî, Ebu'r-Rûm b. Umeyr el-Abderî, Ayyâş b. Ebî Rebîa, Hişâm b. Âs b. Vâil, Ebû Hâtub b. Amr Abdişems, Umeyr b. Vehb el-Cumahî, Hâtub b. Ebî Beltea ve Abdullah b. Ebî Ümeyye'den oluşan on kişilik bir gruptu. Bu kişilerin Mekke'ye Osman'ın emânıyla girdikleri ya da gizlice girdikleri söylenir.²⁵⁵ Ancak Mekke'de hapsedilmiş birinin emân verebilmesi pek de mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple gizli girdiklerini söyleyebiliriz.

Osman'ın Mekke'de geçirdiği üç gün sonrasında Müslümanların ondan hiçbir haber alamamış olmaları, Müslümanlar arasında Osman ve onun yanında bulunan on

²⁴⁹ Necdî, s. 132.

²⁵⁰ Vâkıdî, II, 600-602; İbn Hişâm, II, 315; Taberî, I, 631-632 İbnü'l-Esîr, II, 203; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 59; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 167.

²⁵¹ Âkil, 137; Alwaye, s. 1.

²⁵² Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, XVIII, 298.

²⁵³ İbn Hişâm, II, 315; İbn Sa'd, II, 97; İbn Hibbân, s. 280; Taberî, I, 631-632; İbnü'l-Esîr, II, 203; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, IV, 59; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 167.

²⁵⁴ Vâkıdî, II, 602; Şâmî, V, 79-80.

²⁵⁵ Şâmî, V, 79-80.

müslümanın öldürülmüş olduğu haberinin yayılmasına yol açmış, biat hâdisesi de bundan sonra gerçekleşmişti.²⁵⁶

4.2.6. Kureyş Tarafından Gerçekleştirilen Saldırıları

Osman'ın Mekke'de tutulduğu sıralarda bir gece Mikrez b. Hafs komutasındaki 50 kişilik bir grup Kureyşliler'in emriyle Müslüman ordugâhına saldırmak amacıyla gelmişti. Yine o sıralarda Rasûlüllah Evs b. Havlî, Abbâd b. Bişr ve Muhammed b. Mesleme'yi sabaha kadar karargâhın çevresini dolaşarak korumaları için görevlendirmişti. Muhammed b. Mesleme ve arkadaşları bu 50 kişilik grubu yakalayıp Rasûlüllah'a getirmişlerdi.²⁵⁷ İçlerinden yalnızca Mikrez b. Hafs kaçmayı başarabilmişti.²⁵⁸ Adamlarının hapsedildiği haberini alan Kureyşlilerden bir grup da Rasûlüllah ve ashabının üzerine giderek onlara taş ve oklarla saldırıda bulunmuşlardı.²⁵⁹ Bu olayların üzerine de Süheyl b. Amr elçi olarak Mekke'den gönderilmişti.

4.2.7. Rıdvân Biatı

Kureyşliler'e savaş için gelmediklerini bildirmek üzere Mekke'ye gönderilen Osman b. Affân'ın Kureyşliler tarafından alıkonulması ve öldürüldüğü haberinin yayılması üzerine Rasûlüllah, insanları kendisine biat etmeleri için davet etmiş²⁶⁰ ve bu davet üzerine ağaç altında biat gerçekleşmişti. Bu ağacın yeşil,²⁶¹ sakız veya mugaylan cinsi bir çeşit çöl ağacı olan²⁶² bir semûre ağacı olduğu ifade edilmektedir.²⁶³

²⁵⁶ Vâkıdî, II, 602; Hammâş, s. 102.

²⁵⁷ Vâkıdî, II, 602-603; İbn Hibbân, s. 282-283; İbn Abdülber, *el-İstiab*, II, 670; İbnü'l-Esir, II, 203; Şeybe, II, 1268.

²⁵⁸ Köksal, XIII, 189.

²⁵⁹ Vâkıdî, II, 602-603; İbn Hibbân, s. 282-283; İbn Abdülber, *el-İstiab*, II, 670; İbnü'l-Esir, II, 203; Şeybe, II, 1268.

²⁶⁰ Vâkıdî, II, 602; İbn Hişâm, II, 315-316; İbn Sa'd, II, 97; Müslim, *İmâre*, 18; İbn Kuteybe, s. 162; Taberî, I, 632; İbnü'l-Esir, 203-204; Zehebî, s. 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 59-60; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 167-168; Sallâbî, II, 351; Makdisî, s. 224; *Doğuştan Günümüze*, I, 490.

²⁶¹ Vâkıdî, II, 604.

²⁶² Fayda, "Bey'atürırdvân", DİA, VI, 39.

²⁶³ İbn Sa'd, II, 100; Müslim, *İmâre*, 18; Taberî, I, 632; İbnü'l-Esir, II, 203-204; Başümeyl, 208.

İbn Lehîa'nın Urve b. Zübeyr'den nakline göre Kureyşliler Osman'ı da yanlarına katarak Süheyl b. Amr, Huveytub b. Abdiluzzâ ve Mikrez b. Hafs'ı Rasûlüllah'a göndermişlerdi. Onlar Müslümanların yanında iken birden bazı Müslümanlarla müşrikler arasında bir söz atışı başlamış, birbirlerine ok ve taşlarla saldırmışlar ve her iki grup da bağrışarak yanlarında bulunan elçileri rehin almışlardı. Bunun üzerine de Allah biat emrini vermişti. Müslümanların bu biatı müşrikleri korkutmuş ve yanlarında bulunan Müslümanları göndererek mütâreke ve barış istemişlerdi.²⁶⁴ Ancak burada söz konusu edilen elçiler açık değildir. Osman'ın dışında başka bir elçinin gönderilmesi gibi bir durum olmadığına göre bu bilginin doğruluğu kabul edilemez.

Ümmü Umâre'nin rivâyetine göre Müslümanlar bu sırada silahlarını kuşanmışlardı. Ancak yanlarında çok da fazla silah yoktu. Ümmü Umâre'nin kocası Gaziyye b. Amr kılıcını kuşanmış, Ümmü Umâre ise gölgelik için kullandıkları sırığa doğru giderek onu eline almış, ev bıçağını beline bağlamış ve kendi kendine: "Kim, bana yaklaşırsa umarım ki onu bunlarla öldürebilirim" demişti.²⁶⁵

Biat esnasında Ma'kıl b. Yesâr'ın naklettiğine göre kendisi,²⁶⁶ Şâmî'de yer alan Atâ b. Ebî Rebâh rivâyetine göre Nu'man b. Mukarrin el-Mâzinî,²⁶⁷ Abdullah b. Mugaffel'in İbn Abdülber'deki rivâyetine göre kendisi,²⁶⁸ İbn Sa'd'daki rivâyetine göre ise Ebî Râfi',²⁶⁹ Rasûlüllah'ı güneşten korumak için ağacın dallarını başının üzerinde tutmuştu. Hudeybiye'deki Müslümanların sayısının bini aşkın olduğunu göz önünde bulundurursak bu kadar kalabalık bir topluluğun tek tek biat etmesi oldukça uzun bir zaman almış olmalıdır. İşte bu süre içerisinde yukarıda adı geçen kişilerin Rasûlüllah'ı gölgelemiş ve ona çeşitli hizmetlerde bulunmuş olduklarını söyleyebiliriz.

²⁶⁴ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIII, 7341.

²⁶⁵ Vâkıdî, II, 603.

²⁶⁶ İbn Sa'd, II, 99-100; Müslim, *İmâre*, 18; el-Ali, s. 308.

²⁶⁷ Şâmî, V, 82.

²⁶⁸ İbn Abdülber, *el-İstiab*, III, 996-997.

²⁶⁹ İbn Sa'd, II, 99.

Biâtın ne üzerine olduğu hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Müslümanlar Seleme b. Ekvâ'nın da rivâyet ettiğine göre, ölünceye dek savaşmak²⁷⁰ ya da Nâfî, Câbir b. Abdillâh ve Ma'kıl b. Yesâr'ın rivâyet ettiği gibi herhangi bir durumda sabırlı olup kaçmamak üzere²⁷¹ Rasûlüllah'a biât etmişlerdi. Ancak bu iki farklı nakil de aynı sonuca ulaşmaktadır. Sabredip kaçmamak da eğer savaş söz konusu olursa bir anlamda ölümü göze almak demektir.

İlk biât eden Ebû Sinan el-Esedî idi²⁷² ki O, Ukkâşe b. Mihşân'ın kardeşi Vehb b. Mihşân'dır.²⁷³ İbn Kuteybe'de ise, ilk biât edenin Abdullâh b. Ömer olduğu nakledilmektedir.²⁷⁴ Ancak bu rivâyeti, Abdullâh b. Ömer ve babasının biât hadisesine ilk anda katılmadıkları bilgisinden dolayı kabul etmeyi uygun görmüyoruz. Yine İbn Hacer'in İsbâbe'sinde yer alan bir bilgiye göre Ebû Sinân el-Esedî Rasûlüllah'a gelip ona, elini uzatmasını ve kendisine biât edeceğini söylemesi üzerine Rasûlüllah ne üzerine biât edeceğini sorunca Ebû Sinan: "Canımda olan şey üzere" demişti. Bu şekilde Rasûlüllah'a biât etmiş ve diğer insanlar da onun biâtı üzere biât etmişlerdir.²⁷⁵ Ancak İbn Sa'd, hocası Vâkıdî'den naklen ilk biât edenin Ebû Sinan el-Esedî değil, Sinan b. Sinan el-Esedî olduğunu nakletmektedir. Verdiği bu farklı bilginin sebebini açıklarken de Ebû Sinan'ın Benî Kureyza kuşatmasında öldürüldüğünü dile getirmektedir.²⁷⁶

Büreyde el-Eslemî'nin de ilk biât edenlerden olduğu bilinmektedir.²⁷⁷

Seleme b. Ekvâ'nın naklettiğine göre kendisi biât ettikten sonra çekilmiş, ortalık rahatlayınca Rasûlüllah onu tekrar biâte çağırmış ve ikinci kez biât ettirmiştir.²⁷⁸

²⁷⁰ Vâkıdî, II, 603; Buhârî, *Megâzî*, 35; a.mlf., *Ahkâm*, 44; Müslim, *İmâre*, 18 (1860); Nesâî, *Biat* 8; el-Belâziürî, *Ensâb*, I, 351; Zehebî, 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 64; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 172; Davutoğlu, I, 429; Makdisî, s. 224.

²⁷¹ İbn Hişâm, II, 315-316; İbn Sa'd, II, 99-100; Buhârî, *Cihad ve's-Siyer*, 109; Müslim, *İmâre*, 18; Zehebî, s. 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 59-60; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 167-168; Sallâbî, II, 351; Davutoğlu, I, 429; el-Ali, s. 308; Nedvî, s. 237.

²⁷² Vâkıdî, II, 603; İbn Hişâm, II, 316; İbn Sa'd, II, 100; Taberî, I, 632; İbnü'l-Esîr, II, 203-204; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 59, 64; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 168, 172; Ebû Halîl, s. 81; el-Ali, s. 308.

²⁷³ İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 64; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 172.

²⁷⁴ İbn Kuteybe, s. 162, 249.

²⁷⁵ İbn Hacer, VII, 191. Ayrıca bk. el-Ali, s. 308.

²⁷⁶ İbn Sa'd, II, 100.

²⁷⁷ İbn Abdülber, I, 185.

Yine Taberî’de yer alan ve Hasan b. Yahyâ yoluyla gelen bir başka rivâyette ise üç kez biat ettiği de bildirilmiştir.²⁷⁹ Sofuoğlu, Seleme b. Ekvâ’nın sahabenin en yiğit ve harpte en sabırlı olanlarından biri olduğu için Rasûlüllah’ın kendisini daha fazla şereflelendirmek amacıyla ikinci kez biat ettirdiğini söylemektedir.²⁸⁰

Yine hadislerde Seleme b. Ekvâ’nın rivâyeti ile ilgili onun kendisinden naklen Rasûlüllah biate davet ettiğinde kendisinin ilk biat eden kişi olduğunu, daha sonra Rasûlüllah’ın kendisine biat etmesini emredince ilk biat edenin kendisi olduğunu zikretmesine rağmen tekrar biat etmesini emrettiği bildirilmektedir. Bu sırada Rasûlüllah Seleme’yi silâhsız olarak görmüş ve ona deriden bir kalkan vermişti. Biatleşmenin sonunda Rasûlüllah: “Ey Seleme, sen biat etmiyor musun?” diye sormuş Seleme de: “Yâ Rasûlüllah ben sana hem halkın başında, hem ortasında biat ettim” diye cevap vermişti. Rasûlüllah ise tekrar biat etmesini söylemişti.

Bu esnada Rasûlüllah Seleme’ye daha önce vermiş olduğu kalkanının nerede olduğunu sormuş, o da amcasıyla karşılaştığını, onun silâhsız olduğunu görünce kalkanı ona verdiğini söylemişti. Bunun üzerine Rasûlüllah: “Senin amcanla halin, ‘Ey Allahım! Bana kendimden daha sevgili bir dost ver’ diye dua eden kişinin haline benzedi” diyerek gülmüştü.²⁸¹

Topluluktan sadece Cedd b. Kays isimli şahıs Rasûlüllah’a biat etmemişti.²⁸² O, insanlardan saklanmak için devesinin karnının altına saklanmış halde beklemişti.²⁸³

Biat esnasında Rasûlüllah’ın üstünde pamuktan bir kamîs, cübbe, ridâ ve kılıç vardı.²⁸⁴

²⁷⁸ Buhârî, Cihad ve’s-Siyer, 109; Ahkâm, 44.

²⁷⁹ Taberî, I, 633; Zehebî, s. 385-386.

²⁸⁰ Sofuoğlu, XV, 7063.

²⁸¹ Ahmed b. Hanbel, IV, 47-49.

²⁸² Mûsâ b. Ukbe, s. 239; İbn Hişâm, II, 315-316; İbn Sa’d, II, 100; Müslim, İmâre, 18; Taberî, I, 632; İbn Hibbân, s. 286; İbnü’l-Esîr, II, 203-204; Zehebî, s. 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 59-60; a.mlf., *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 167-168; Sallâbî, II, 351; Başümeyl, s. 208; Es’ad, s. 651.

²⁸³ İbn Hişâm, II, 315-316; İbn Sa’d, II, 100; Müslim, İmâre, 18; Taberî, I, 632; İbn Hibbân, s. 286; Zehebî, s. 383; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 59-60; a.mlf., *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 167-168; Sallâbî, II, 351; Başümeyl, s. 208.

²⁸⁴ Şâmî, V, 82.

İlk biat esnasında Arap örfünde görüldüğü üzere biat edenler ellerini Rasûlullah'ın eli üzerine koyarak biat etmişlerdi.²⁸⁵ Rasûlullah'ın bazı kişilerden sözle biat aldığı da bilinmektedir.²⁸⁶

Kaynaklarda Ömer b. Hattâb'ın biat meselesi ile ilgili üç farklı olaydan bahsedilmektedir. Vâkıdî'de yer alan bir bilgiye göre Ömer, biate çağırmak üzere insanlara seslenmiş, daha sonra oğlu Abdullah'ı, biati insanlara haber verdiğine dair bilgi vermesi için Rasûlullah'a göndermişti. Bu sırada insanlar biate başlamış olduğundan Abdullah da biat edip babasının yanına dönmüştü. Durumu babasına bildirince Ömer de gidip biat etmişti.²⁸⁷

Buhârî'de yer alan ve Ömer'in oğlu Abdullah'tan gelen rivâyete göre ise, Ömer ve Abdullah insanların Rasûlullah'ın başına toplandıklarını görünce Ömer, Abdullah'ı neler olduğunu öğrenmesi üzerine göndermiş, biat edildiğini gören Abdullah da Rasûlullah'a biat edip babasının yanına dönmüştü. Ardından da Ömer'in biati gerçekleşmişti.²⁸⁸ Bu rivâyetin tamamen doğru olarak bize ulaşmadığını düşünüyoruz. Çünkü Osman'ın Mekke'den dönmemesi üzerine karışık olan bir ortamda insanlar her an gelecek bir emri bekliyor olmalılar. Bununla beraber Vâkıdî'de yer alan ve ayrıca Taberî'de Seleme b. Ekvâ'dan nakledilen rivâyetlere göre de Rasûlullah biat olayını insanlara duyurması için münâdileri görevlendirmiş, böylece insanlar biat edileceğini öğrenerek Rasûlullah'a gelip biat etmişlerdir.²⁸⁹ Hattâ yukarıda da bahsettiğimiz üzere bu münâdînin veya münâdîlerden birinin Ömer olduğu da söylenmektedir.²⁹⁰ Bu durumda Abdullah'ın Ömer'den önce biat etmiş olması mümkün olmakla beraber Ömer'in biat hâdisesinden bu kadar geç haberinin olması pek mümkün gözükmemektedir.

Üzerinde tartışılması gereken bir diğer rivâyet de Buhârî'nin Nâfî kanalıyla naklettiği rivâyettir. Buna göre Ömer Hudeybiye'de iken oğlu Abdullah'ı ensardan

²⁸⁵ Vâkıdî, II, 604; Danişman, II, 10.

²⁸⁶ Buhârî, Şurût, I.

²⁸⁷ Vâkıdî, II, 604.

²⁸⁸ Buhârî, *Megâzî*, 35; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 64; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 173.

²⁸⁹ Vâkıdî, II, 604; Taberî, I, 632.

²⁹⁰ Vâkıdî, II, 604.

bir adamın yanına atını getirmesi için göndermişti. Bu esnada Rasûlullah'a biat edildiğini gören Abdullah biatini edip babasının yanına öyle dönmüştü. Ona biat hadisesini haber verince Ömer de gidip Rasûlullah'a biat etmişti.²⁹¹ Bu rivayetin de bir önceki paragrafta sunulmuş olan gerekçelerle kabul edilmesi uygun bulunmamaktadır.

Osman b. Affân bu sırada Mekke'de tutulduğu için biat etmesi söz konusu değildi.²⁹² Rasûlullah, Osman'ın bu şerefli biatten mahrum kalmaması için²⁹³ sağ eline işaret ederek onun Osman'ın eli olduğunu söylemiş,²⁹⁴ sağ eliyle sol elinin üzerine vurmuş²⁹⁵ ve bunun Osman'ın biati olduğunu bildirmişti.²⁹⁶ Burada dikkatimizi çeken bir şey var ki biat, Osman'ın öldürülmüş olduğu haberi ulaştınca gerçekleşiyor. Ölen biri için biat etmek gerekli miydi? Ayrıca bu düşüncemizi destekleyen ve İbn İshâk rivâyeti olarak Zehebî'de yer almasına rağmen İbn Hişâm'da bulamadığımız bir bilgi de Rasûlullah'ın Osman için biat ederken "Bu Osman'ın biatıdır. Tabii eğer yaşıyorsa" dediğidir.²⁹⁷ Bu durumda diğer kaynaklarda bu ayrıntının yer almadığını görüyoruz.

Berâ b. Âzib, Fetih Sûresi'nin bu olayla ilgili olduğunun açıklığını belirterek ashâbın büyük fetih olarak Rıdvân Biatı'nı kabul ettiğini söylemiştir.²⁹⁸ Bu biata bu ismin verilmesinin sebebi de Allah'ın buna katılanları övmesi ve onlardan razı olmasıdır.²⁹⁹

Osman'ın Hudeybiye'ye döndükten sonra biat tamamlanmış olduğu³⁰⁰ halde Rasûlullah'a biat etmiş bulunduğunu konu içerisinde yer vermemiz daha uygun olduğu için burada zikretmiş olduk.

²⁹¹ Buhârî, Megazi, 35; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 64; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 173.

²⁹² İbn Kuteybe, s. 193.

²⁹³ Buhârî, Fadâili Ashâbi'n-Nebî, 7.

²⁹⁴ Buhârî, Fadâili Ashâbi'n-Nebî, 7; Arcûn, IV, 271.

²⁹⁵ Vâkıdî, II, 605; İbn Hişâm, II, 316; Buhârî, Fadâili Ashâbi'n-Nebî, 7; Zehebî, s. 384.

²⁹⁶ Buhârî, Fadâili Ashâbi'n-Nebî, 7.

²⁹⁷ Zehebî, s. 384.

²⁹⁸ Algül, I, 445; Seâlebî, II, 156.

²⁹⁹ Habeşî, s. 213.

³⁰⁰ Köksal, XIII, 187.

4.2.8. Süheyl b. Amr'ın Elçi Olarak Gelmesi

Mekke tarafından Müslümanlara yapılan baskın hâdisesi üzerine Müslümanların biat meselesini de haber alan Mekkeliler Osman'ı salıverip Âmir b. Lüeyyoğulları'ndan Süheyl b. Amr'ı yanına Mikrez b. Hafs ve Huveytub b. Abdiluzzâ'yı da katarak Rasûlullah'a göndermişlerdi. Süheyl b. Amr güzel söz söyleyen ünlü bir hatipti.³⁰¹

Süheyl b. Amr ve adamları, Müslümanların ağaç altında Rasûlullah'a biat için üşüşüklerini, biat yapanların da çarpışmak için harıl harıl hazırlık yapmakta olduklarını görünce korkuları artmış ve bir an önce anlaşmak için gayret etmişlerdi.³⁰²

Grubun niyeti anlaşma yapmaktı. Kureyşliler bu konuda da Süheyl'e sıkıca tembihte bulunmuşlar, yapılacak olan anlaşmada Müslümanların bu yıl Mekke'ye giremeyeceği şartının mutlaka bulunması gerektiğini ısrarla belirtmişlerdi. Aksi takdirde Araplar, Kureyşliler'in Müslümanlara boyun eğdiğini düşüneceklerdi.

Kureyş'in Osman'ı serbest bırakması meselesinin farklı bir şekilde gerçekleştiği de söylenmektedir. Buna göre biat hadisesini öğrenen Kureyşliler Süheyl b. Amr'ı Rasûlullah'a göndermişlerdi. Ancak bundan önce Kureyş'e Osman ve beraberindeki Müslümanların serbest bırakılması isteğiyle bir elçi gönderilmişti. Kureyş de bunu kabul etmiş ve Osman ile diğer Müslümanları serbest bırakmıştı.³⁰³ Burada dikkatimizi çeken husus şu ki; eğer Müslümanlar Osman ve yanındaki Müslümanların öldürüldüğünü düşünüyorlarsa nasıl olur da serbest bırakılması talebinde bulunmuş oluyorlar. Bu açıdan bakınca ilk haberin daha doğru olduğunu söylememiz uygun gözükmektedir.

Rasûlullah Süheyl b. Amr'ı görünce ashabına "Artık işiniz kolaylaştı" buyurmuş ve Kureyş'in sulh isteği ile bu adamı gönderdiğini belirtmişti.³⁰⁴ Rasûlullah'ın bu

³⁰¹ Aktan, s. 141.

³⁰² Vâkıdî, II, 604.

³⁰³ Hammâş, s. 102.

³⁰⁴ Vâkıdî, II, 603-604; İbn Hibbân, s. 282-283; İbn Abdülber, *el-İstiab*, II, 670; İbnü'l-Esir, II, 203; Şeybe, II, 1268.

şekilde söylemesinin sebebi, Süheyl'in isminin kolaylık anlamına gelen "sehele" kökünden gelmiş olmasıdır.

Mûsâ b. Ukbe, Hırâş b. Ümeyye'nin ardından Süheyl b. Amr'ın elçiliği konusuna yer vermiştir. Ancak diğer kaynakların da ittifâk ettiği üzere Süheyl b. Amr, Rıdvân Biatı'nın ardından gönderilmiştir. Rıdvân Biatı da Osman'ın Mekke'de hapsedilmesi sebebiyle gerçekleşmiştir. Bu sebeple Hırâş b. Ümeyye'nin ardından, önce Osman b. Affân'ın, daha sonra da Süheyl b. Amr'ın elçiliğini ele almış bulunmaktayız.

Süheyl b. Amr Rasûlüllah'a gelip Müslümanlarla çarpışanların akıllı, uslu kişiler olmadığını ve kendilerinin onların davranışlarını asla tasvip etmediklerini, hattâ olayları meydana geldikten sonra öğrendiklerini söylemiş ve ondan Müslümanların esir aldığı Mekkeliler'i serbest bırakmasını istemişti.³⁰⁵ Rasûlüllah ise, Mekke'de tutulan ashâbı salıverilmediği takdirde bu isteklerini yerine getiremeyeceği cevabını vermişti. Bunun üzerine Süheyl b. Amr, Mikrez b. Hafs ve Huveytıb b. Abdiluzzâ'yı Kureys'e, Şüeym b. Abdimenâf et-Teymî'ye yollamış ve bu kişiye Rasûlüllah'la aralarında geçenleri anlatarak Müslümanları salmalarını istemişlerdi. Sonuç olarak Kureysliler yanlarında bulunan 11 kişiyi serbest bırakmışlardı. Rasûlüllah da elinde bulunan esirleri Mekkeliler'e iade etmişti.³⁰⁶

Ardından Süheyl b. Amr, Kureys'in şartlarını Rasûlüllah'a iletmişti.

Vâkıdî'de yer alan ve Ümmü Umâre'den gelen rivâyete göre Rasûlüllah o gün bağdaş kurarak oturmuştu. Abbâd b. Bişr ile Seleme b. Eslem de tamamıyla silâhlanmış olarak Rasûlüllah'ın başucunda ayakta dikilmiş duruyorlardı. Bu kişilerin demirden maskeleri olduğu da söylenmiştir.³⁰⁷ Konuşmalar sırasında Süheyl b. Amr sesini yükseltince ona Rasûlüllah'ın yanında sesini kısmasını söylüyorlardı. Öyle ki Süheyl yüksek sesle konuşurken üst dudağının yarığından

³⁰⁵ Hasan, I, 171.

³⁰⁶ Vâkıdî, II, 603-604.

³⁰⁷ Vâkıdî, II, 605-606; Şâmî, V, 85.

altlı üstlü sivri dişleri gözükiyordu. Yine bu esnada Müslümanlar da Rasûlüllah'ın çevresinde oturuyorlardı.³⁰⁸

Bu şekilde iki taraf arasındaki görüşme başlamış ve uzun bir görüşmeden sonra Müslümanlar ile Mekkeliler arasında bir anlaşma gerçekleşmişti.

4.3. Taraflar Arasında Anlaşma İmzalanması

Mekkeliler Süheyl b. Amr'ı gönderirken Müslümanların o yıl oradan ayrılmaları, gelecek yıl üç gün boyunca isteklerini yerine getirmek için Mekke'ye gelmeleri, iki taraf arasında on yıl boyunca savaşı bırakmaları ve birbirlerinden sakınmaları, Kureyş'ten onlara gelen olursa iade etmeleri ve Muhammed'den Kureyş'e gidenler olursa iade etmemeleri, dileyenin Kureyş'in akdine ve ahbine girmesi üzere anlaşması için Rasûlüllah'a göndermişlerdi.³⁰⁹ Ancak burada şu soru akla gelmektedir: Süheyl b. Amr, Rasûlüllah'a gelirken anlaşma maddeleri bu kadar kesin bir şekilde tasarlanmış mıydı? Anlaşmanın görüşülmesinden önce Rasûlüllah'ın, ashabına Kureyşliler kendilerinden ne isterse vereceğini söylemesi bunun mümkün olduğunun bir göstergesi olabilir.

Uzunca süren görüşmelerden sonra nihayet aralarında anlaşacakları hususlar belirlenmişti. Bu maddeleri ve onlarla ilgili olan olayları anlaşmanın yazıya geçirilmesinden önce ele almak daha uygun olacaktır.

4.3.1. Anlaşma Maddeleri

Taraflar Arasında On Senelik Sulh

Anlaşmanın bu maddesine göre taraflar arasında on sene sürecek olan bir barış hâkim olacaktır. Bu süre içerisinde insanlar birbirlerinden emin olacaklar, kimsenin canına ve malına zarar gelmeyecekti.³¹⁰

Bu maddeye göre Rasûlüllah'ın ashabından hac, umre yapmak veya Yemen'e, Tâif'e geçmek yahut da ticaret amacıyla Mekke'ye gelen kimselerin ve

³⁰⁸ Vâkıdî, II, 605-606.

³⁰⁹ Makdisî, s. 224-225.

³¹⁰ İbn Hişâm, II, 317; İbnü'l-Esîr, II, 203-204; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 60; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 168-169.

Kureyşliler'den de Şam'a, Batı'ya veya Mısır'a geçmek üzere Medine'ye gelen kimselerin canları ve malları güven içerisinde olacaktı.³¹¹

Ya'kûbî ise barış anlaşmasının üç senelik olduğunu bildirmektedir.³¹²

İsteyen Topluluğun İstedığı Tarafı Anlaşabilmesi

Anlaşmanın bu maddesine göre Muhammed'in akid ve ahdine girmek isteyen kimse bu konuda serbest olacak, Kureyş'in akid ve ahdine girmek isteyen kimse de yine bu hususta serbest olacaktı.³¹³ Bu maddeye göre Benû Bekr ve Huzâalılar taraflıklarını açıklamışlardı. Ancak bu, anlaşmanın yazıya geçirilmesi esnasında yaşandığı için konuyu ilerleyen sayfalarda yeri geldiğinde zikretmeyi daha uygun gördük.

Müslümanların Umrelerinin Gelecek Yıla Ertelenmesi

Anlaşmanın bu maddesine göre Müslümanlar o yıl niyet ettikleri umreyi yerine getirmeyeceklerdi. Ancak gelecek yıl Mekke'ye girebilecek ve orada üç gün kalacaklardı. Gelirken yanlarında herhangi bir yolcunun yolculuk esnasında yanında bulundurması gerekenden başka silah olmayacaktı. Bu silah da kınları içinde bulunan kılıçlardı. Bu sırada Mekkeliler şehri boşaltıp dağlara çıkacaklardı.³¹⁴ Taberî'de yer alan bir bilgiye göre bu madde yazıya geçirilirken Mekke'nin elçileri, Müslümanların gelecek yıl umre amacıyla Mekke'ye gelişlerinden dönerken yanlarında bulunan kişilerden Mekke'de kalmak isteyen olursa onların Mekke'de kalmalarına müsaade edilmesi meselesini de dile getirmişlerdi.³¹⁵

Rasûlüllah bu maddenin bu şekilde değil de tavaf etmeleri üzere Mekkeliler'in aradan çekilmeleri ve onları tavafta serbest bırakmaları şeklinde olmasını teklif etmişti. Ancak Kureyşliler'in bu konuda hiç taviz vermeye niyetleri yoktu. Aksi

³¹¹ el-Belâzürî, *Ensâb*, I, 351.

³¹² Ya'kûbî, s. 54.

³¹³ Vâkıdî, II, 611-612; İbn Hişâm, III, 248-249; İbn Sa'd, II, 93; el-Belâzürî, I, 440; Taberî, II, 635; İbn Seyyidünnâs, II, 164.

³¹⁴ Vâkıdî, II, 611-612; İbn Hişâm, II, 317; İbn Sa'd, II, 97; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 60; a.m.f., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 168-169; Ronart, s. 223.

³¹⁵ Taberî, I, 636-637.

takdirde Araplar, Rasûlullah ve ashabının Mekke'ye zorla girdikleri ve Kureyşliler'e boyun eğdirdikleri şeklinde konuşacaklardı.³¹⁶

Mekke'ye Gelenlerin İade Edilmemesi

Buna göre Arap kabileleri arasından Rasûlullah'ın tarafındaki biri Kureyş tarafına gitmek isterse buna engel olunmayacaktı.³¹⁷

Medine'ye Gelenlerin İade Edilmesi

Bu madde ise Kureyş tarafından Medine'ye gidip Rasûlullah'ın tarafına geçmek isteyenlerin Mekke'ye iade edilmesini öngörüordu.³¹⁸ Bu iki maddenin tek bir maddede zikredilmiş olması da söz konusudur.³¹⁹

Ancak burada şu ayrıntıyı da zikretmekte fayda var ki, Rasûlullah kadınların iadesi ile ilgili herhangi bir şart kabul etmemişti.³²⁰ Bununla ilgili açık emir Mümtehine Sûresi'nin 10. âyetinde yer almaktadır.³²¹ Bu âyetin Sübey'a bint Hâris hakkında nâzil olduğu da bildirilmektedir.³²² Ancak Watt bu maddeye kadınların ve çocukların da dahil edilmiş olabileceğini söylemektedir.³²³ Buna rağmen bu görüşün kabul edilmesi mümkün değildir. Çünkü bu maddeyle ilgili olarak anlaşmanın geçerli olduğu süre içerisinde ileriki zamanlarda gerçekleşen bazı olaylar düşüncemizi desteklemektedir.

Bu maddeden istisna edilen kadınlardan biri Ümmü Gülsüm bint Ukbe b. Ebî Muayt idi. Hattâ onun anlaşma süresi içerisinde Mekke'den Medine'ye hicret eden

³¹⁶ Köksal, XIII, 200.

³¹⁷ İbn Hişâm, II, 317; İbnü'l-Esîr, II, 203-204; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 60; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 168-169.

³¹⁸ Vâkıdî, II, 611-612; İbn Hişâm, II, 317; İbn Sa'd, II, 102; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II 60; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 168-169.

³¹⁹ İbn Sa'd, II, 101-102; Buhârî, Sulh, 7.

³²⁰ Hammâş, s. 103.

³²¹ "Ey iman edenler! Mümin kadınlar hicret ederek size geldiği zaman, onları, imtihan edin. Allah onların imanlarını daha iyi bilir. Eğer siz de onların inanmış kadınlar olduklarını öğrenirseniz onları kâfirlere geri göndermeyin. Bunlar onlara helâl değildir. Onlar da bunlara helâl olmazlar. Onların (kocalarının) sarfettiklerini (mehirleri) geri verin. Mehirlerini kendilerine verdiğiniz zaman onlarla evlenmeniz size bir günah yoktur. Kâfir kadınları nikâhınızda tutmayın, sarfettiğinizi isteyin. Onlar da sarfettiklerini istesinler. Allah'ın hükmü budur. Aranızda O hükmeder. Allah bilendir, hikmet sahibidir"

³²² el-Mekkî, s. 74.

³²³ Watt, "Hudaybiya", s. 539.

ilk kadın olduğu ifade edilmektedir.³²⁴ Ümmü Gülsüm Mekke'den Medine'ye hicret edince kardeşleri Umâre ve Velîd anlaşma gereği iadesini Rasûlüllah'tan talep etmişlerdi. Ancak Rasûlüllah anlaşmanın kadınları kapsamadığını söyleyerek bu tekliflerini kabul etmemişti. Eğer bu husus açıkça anlaşma maddesinde bulunsa idi karşı tarafın itiraz etmesi kaçınılmaz olurdu. Fakat böyle bir ayrıntı maddenin kabulünde dile getirilmemiş ve buna dayanarak Rasûlüllah iade taleplerini rahatlıkla geri çevirebilmişti.

Yine Rasûlüllah'ın amcası Hamza'nın öksüz kızı Ammâre, Müslümanların kaza umresi sonunda Mekke'den ayrılışları esnasında Rasûlüllah'a "Amcacığım, amcacığım!" diye seslenerek arkalarına takılmıştı. Ali b. Ebû Tâlib ona uzanarak elinden tutmuş ve eşi Fâtıma'ya amcasının kızını almasını söylemişti. Böylece onu Medine'ye götürmüşlerdi. Hattâ Medine'ye ulaştıklarında Ali b. Ebû Tâlib, Ca'fer b. Ebû Tâlib ve Zeyd b. Hârise onun bakımını üstlenme konusunda çekişmişlerdi. Rasûlüllah da Ammâre'nin bakımını Ca'fer b. Ebû Tâlib'e vermişti. Gerekçe olarak da Ca'fer'in hanımının Ammâre'nin teyzesi olmasını göstermişti. Çünkü teyze anne yarısı demektir.³²⁵

Yukarıda da bahsettiğimiz ve kadınların iade edilmemesini emreden âyet, adından da anlaşıldığı üzere imtihan âyeti denilen Mümtehine Sûresi'nin 10. âyetidir. Bu âyetin Ukbe b. Ebî Muayt'ın kızı Ümmü Gülsüm'ün hicreti neticesinde nâzil olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Rasûlüllah bu hanım sahâbinin iâdesinin reddine bu âyet neticesinde karar vermiştir.

Taberî'nin İbn Abbas'tan yaptığı nakle göre İbn Abbas'a Rasûlüllah'ın kadınları imtihan etmesinin nasıl olduğu sorulmuş ve o da Rasûlüllah'ın onlara; kocasına kızdığı için yurdundan çıkmadığı, bir topraktan bir başka toprağı arzulayarak çıkmadığı, dünya adına ve dünya peşinde koşarak çıkmadığı, yalnız ve yalnız Allah ve Rasûlü için çıktığı konusunda Allah adına yemin ettirerek söylediğini ve bu şekilde imtihan ettiğini söylemiştir.

³²⁴ İbnü'l-Cevzi, II, 271.

³²⁵ Buhârî, Sulh, 6.

Mücâhid ‘imtihan edin’ kavlinin ‘niçin geldiklerini soruşturun’ anlamında olduğunu söylemektedir. Buna göre eğer kocalarına kızarak, onları kızdırarak veya başka bir sebeple iman etmeksizin gelmişlerse onların geri gönderilmeleri gerekmektedir.

Katâde der ki: “Onların imtihan edilmeleri şöyle idi: Sizi yurdunuzdan kocanıza karşı olan nefretiniz mi çıkardı? İslâm’a ve Müslümanlara sevgi ile İslâm tutkusundan başka bir şey mi çıkardı?” diye Allah’a yemin ettirilirdi. Bunu söyledikleri takdirde imtihanları kabul edilirdi.”³²⁶

4.3.2. Anlaşma Maddelerine Müslümanların Gösterdiği Tepki

Maddeler görüşülmüş, ancak henüz yazıya geçirilmemişti ki Ömer b. Hattâb ortaya çıkan durum sebebiyle duyduğu rahatsızlığı dile getirmişti. Aynı şekilde ashâb da durumdan rahatsızlık duymuştu.³²⁷ Ömer, Rasûlullah’a gelip: “Yâ Rasûlullah! Bu mudur fetih?” demiş, Rasûlullah da: “Evet, nefsim elinde olana yemin olsun ki bu fetihtir” diye cevap vermişti.³²⁸ Sonra Ömer: “Sen, bize Mescid-i Harâm’a gireceğini, Kâbe anahtarının ele alınacağını söylememiş miydin?” deyince Rasûlullah: “Ben size, bu yıl gireceğinizi söyledim mi?” diye sormuştu. Ömer de: “Hayır” demişti. Rasûlullah: “Yine de size söylüyorum, Beyt’e girecek ve Allah’ın izniyle onu tavaf edeceksiniz” demişti. Ömer diğer bir maddeyle ilgili olarak: “Yâ Rasûlullah Müslüman olarak bize gelmiş birini nasıl iade edebiliriz” demiş Rasûlullah da: “Her kim bizden onlara giderse Allah onu iade etmiş, yani terk etmiştir. Onlardan her kim bize gelirse de biz onu iade ederiz ancak Allah onun için bir saadet ve ferahlık yolu açacaktır” diye buyurmuştur.³²⁹

Sonra da Rasûlullah, Ömer’e dönerek: “Sizler, Uhud savaşı günü, savaş meydanından boyuna uzaklaştığınızı ve bir kimseye dönüp bakmadığınızı ve o zaman, benim de sizi arkanızdan çağırıp durduğumu unuttunuz mu? Ahzâb günü de, onların hem üstünüzden hem alt tarafınızdan size geldiklerini, o zaman gözlerin döndüğünü, yüreklerin gırtlaklara dayandığını unuttunuz mu? Ve diğer şeyleri

³²⁶ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIV, 7842-7843.

³²⁷ Muranyi, s. 278.

³²⁸ Habeşî, s. 217; Nedvî, s. 240.

³²⁹ Vâkıdî, II, 609; Habeşî, s. 217; İbn Abdülber, *ed-Dürer*, s. 193.

unuttunuz mu?” demiş, Müslümanlar: “Allah ve Rasûlü doğrudur, Ey Allah’ın peygamberi, biz senin düşündüğün gibi düşünememiştik. Muhakkak ki sen Allah’ı ve Allah’ın emrini bizlerden daha iyi bilirsin” diye cevap vermişlerdi.³³⁰

Ömer, Rasûlüllah’tan sonra Ebû Bekir’e giderek ona da aynı şeyleri söylemişti. Ebû Bekir de aynen Rasûlüllah’ın verdiği cevabı vermişti. Ayrıca sözlerine Rasûlüllah’ın hak yol üzerinde olduğunu ve ölünceye kadar onun yanından ayrılmamasını da eklemişti.³³¹

Bu sırada Ebû Cendel Mekke’nin alt tarafından ıssız bir yerden ve kılıcını kuşanmış olarak kaçmış ve o sırada Süheyl’le anlaşma içerisinde olan Rasûlüllah’ın yanına gelmişti. Diğer tarih kaynaklarında silahlı geldiği ile ilgili bir bilgiye yer verilmemektedir. Daha çok onun ayaklarındaki demirleri sürüye sürüye geldiği rivâyet edilmektedir.³³² Süheyl b. Amr başını kaldırıp bakınca oğlu Ebû Cendel’i görmüş ve hemen kalkıp yanına doğru varmıştı. Ebû Cendel’in boynundan tutup elindeki dikenli, budaklı ağaç dalını onun yüzüne çarpmıştı. Yine Vâkıdî’de yer aldığına göre bu sırada Huveytıb b. Abdiluzzâ Mikrez b. Hafs’a: “Muhammed’in ashabının Muhammed’e, kendilerine tâbi ve Müslüman olanlara ve de birbirlerine karşı gösterdikleri derin sevgi kadar sevgi gösteren hiçbir kavim görmedim. Ben sana derim ki, artık bundan sonra, gelip Mekke’ye zorla girinceye kadar Muhammed’den hiçbir şey alamayacak, koparamayacağız” demiş, Mikrez b. Hafs da onun görüşüne katıldığını dile getirmişti.

Süheyl b. Amr Rasûlüllah’a, Ebû Cendel’in anlaşma gereği geri çevireceği ilk kişi olduğunu söyleyince Rasûlüllah barış ve anlaşma yazısını henüz yazıya geçirmediikleri gerekçesiyle itiraz etmek istedi ise de Süheyl’in kesin tavrı ve aksi takdirde hiçbir konuda kendileriyle anlaşmayacağını dile getirmesi³³³ üzerine Ebû Cendel’i babası Süheyl b. Amr’a iade etmek zorunda kalmıştı. Ebû Cendel yüksek bir sesle bağırarak: “Ey Müslümanlar cemaati! Beni dinimden döndürsünler diye mi

³³⁰ Vâkıdî, II, 609; Mübârekfûrî, s. 345.

³³¹ Necdî, s. 135.

³³² İbn Hişâm, II, 318-319; İbn Sa’d, II, 97; Buhârî, Sulh, 7; Megâzî, 35; el-Belâzürî, *Ensâb*, I, 253-255; Taberî, I, 635-636; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 60-61; a.mlf., *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 169; Nedvî, s. 249; *Doğuştan Günümüze*, I, 492.

³³³ İbn Hüseyin, s. 417.

müşriklere iade ediliyorum” deyince Müslümanlar onun sözlerine dayanamayıp ağlamaya başlamışlardı.³³⁴

Rasûlullah Süheyl’den Ebû Cendel’i hiç olmazsa himayesine almasını istediye de Süheyl b. Amr buna yanaşmamıştı.³³⁵ Mikrez b. Hafs ve Huveytub b. Abdiluzzâ: “Yâ Muhammed! Onu senin için himaye altına alıyoruz” diyerek Ebû Cendel’i kıldan yapılmış bir çadıra sokup korumuş ve babası da ondan elini çekmişti. Rasûlullah sesini yükselterek demişti ki: “Ey Ebû Cendel! Sen biraz sabret ve Allah’tan bunun ecrini iste. Şüphesiz Allah senin ve yanında bulunan kimsesiz Müslümanlar için bir genişlik ve çıkar yol bulacaktır. Biz şu kavim ile aramızda barış anlaşması yapmış ve bu yolda kendilerine Allah’ın ahdiyle söz vermiş bulunuyoruz. Onlar da bize Allah’ın ahdiyle söz vermiş bulunuyorlar. Biz asla ihanet etmeyiz.”³³⁶

Ömer, Rasûlullah’a dönüp: “Yâ Rasûlullah! Sen Allah’ın elçisi değil misin?” demiş Rasûlullah da onu onaylamıştı. Ömer “Peki biz hak yol üzerinde, düşmanlarımız ise bâtil üzere değiller mi?” deyince Rasûlullah yine onu onaylamış bunun üzerine Ömer: “Öyleyse niçin dinimizin küçük düşürülmesine izin veriyoruz?” diyerek memnuniyetsizliğini dile getirmişti. Rasûlullah ise: “Ben Allah’ın Rasûlüyüm, O’na karşı gelecek değilim ve O beni asla zâyi etmez” demişti. Ömer daha sonra Ebû Bekir’in yanına gelip ona da Rasûlullah’a söylediği şeylerin benzerini söylemiş, Ebû Bekir de: “O muhakkak ki Allah’ın Rasûlüdür ve asla ona karşı gelmez, o da onu zarara uğratmaz” diye karşılık vermişti.³³⁷

Ömer b. Hattâb’ın kendisinin anlattığına göre Ömer, Ebû Cendel’in yanına giderek ona sabırlı olmasını ve babasının da içlerinde olduğu karşı grubun müşrik olduğunu, kanlarının da köpeğin kanı gibi olduğunu söylemiş, bir taraftan da kılıcının kabzasını Ebû Cendel’e doğru uzatmıştı. Bundaki maksadı Ebû Cendel’in kılıcı alıp

³³⁴Vâkıdî, II, 608-609; İbn Hişâm, II, 318-319; Taberî, I, 635-636; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II 60-61; a.mlf., *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV 169; *Doğuştan Günümüze*, I, 492.

³³⁵*Doğuştan Günümüze*, I, 492.

³³⁶İbn Hişâm, II, 318-319; el-Belâzürî, *Ensâb*, I, 253-255; Taberî, I, 635-636; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II 60-61; a.mlf., *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV 169.

³³⁷İbn Hişâm, II, 318-319; Taberî, I, 635-636; İbn Kesîr, *es-Sîretü’n-Nebeviyye*, II, 60-61; *el-Bidâye ve’n-Nihâye*, IV, 169.

babasını öldürmesini sağlamaktı. Ancak Ebû Cendel babasını öldürmekten sakınmıştı. Ömer onu cesaretlendirmek için kişinin Allah yolunda babasını öldürebileceğini, eğer kendileri babalarına yetişmiş olsa idiler Allah yolunda onları öldürebileceklerini, nihayetinde Ebû Cendel'in kendisinin de babasının da bir insan olduğunu söylemişti. Buna rağmen Ebû Cendel babasını öldürmemiş³³⁸ ve Ömer'e onu niçin kendisinin öldürmediğini sorarak yanıt vermişti. Ömer ise bunun gerekçesi olarak Rasûlullah'ın kendisini onu ve başkalarını öldürmekten men ettiğini göstermişti. Bunun üzerine de Ebû Cendel, Ömer'e “Sen Rasûlullah'a itaatte herhalde benden daha lâıyk değilsin” diyerek meseleye son noktayı koymuştu.³³⁹

4.3.3. Anlaşmanın Yazıya Geçirilmesi

Rasûlullah ile Süheyl b. Amr arasındaki konuşmalar epeyce uzamıştı. Anlaşmanın yazıya geçirilmesi için gerekli olan malzemeler hazırlandıktan sonra Rasûlullah yazıyı yazması için Evs b. Havlî'yi çağırılmış, ancak Süheyl b. Amr yazıyı Rasûlullah'ın amcasının oğlu Ali veya Osman b. Affân'ın yazmasını isteyince Ali'yi görevlendirmişti.

Rasûlullah anlaşmanın yazımına besmele ile başlamak istemiş, Ali'ye “Bismillâhirrahmânirrahîm” yazmasını emretmişti. Ancak karşı tarafın yetkilisi olan Süheyl b. Amr bu konuya itiraz etmiş ve kendilerinin “Rahmân”ı bilmediklerini ve her zaman yazdıkları gibi “Bismikellâhümme” yazılmasını istemişti. Müslümanlar bu duruma çok kızmış ve Ali'ye Allah'ın rahmân olduğunu, bundan başkasını yazmamasını söylemişlerdi. Süheyl, istediği olmadığı takdirde hiçbir husus üzerine anlaşma yapmayacaklarını dile getirince Rasûlullah, “Bismikellâhümme, bu Rasûlullah'ın onunla anlaşmasıdır yaz” demişti. Ancak Süheyl b. Amr burada da “Rasûlullah” lâfzına itiraz ederek şayet kendileri Muhammed'in Allah Rasûlü olduğunu kabul etmiş olsalardı ona muhalefet etmek yerine tâbi olacaklarını söylemiş, “Rasûlullah” yerine “Muhammed b. Abdullah”

³³⁸ Mübârekfûrî, s. 342.

³³⁹ İbn Hişâm, II, 318-319; el-Belâzürî, *Ensâb*, I, 253-255; Taberî, I, 635-636; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 60-61; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 169.

yazılmasını istemişti.³⁴⁰ Müslümanlar bu itiraza da çok sinirlenmiş, öncekinden daha fazla bağrıışmaya başlamış, bazıları ayağa kalkıp “Biz de Muhammed Rasûlüllah’dan başkasını yazdırmayız” demişlerdi. Vâkıd b. Amr’ın rivâyetine göre ona Üseyd’i görenler anlatmış ki, Üseyd b. Hudayr’la Sa’d b. Ubâde Ali’nin elini tutarak “Sen, Muhammed Rasûlüllah’dan başkasını yazma, aksi takdirde aramızı ancak kılıç halleder. Biz niye dinimiz uğrunda bu eksikliği kabul ediyoruz” demişlerdi. Rasûlüllah onlara, seslerini kısmalarını ve susmalarını eliyle işaret etmişti. Bu sırada Allah Süheyl hakkında şu âyetleri indirmişti: “De ki, Allah deyin, Rahman deyin, hangisini dersiniz hep onun en güzel isimleridir (İsrâ 17/110)”.³⁴¹ Rasûlüllah onlara kendileri kabul etmese de kendisinin Allah Rasûlü olduğunu, bununla beraber Muhammed b. Abdullah olduğunu söylemiş³⁴² ve Ali’ye yazıyı düzeltmesini emredince Ali, “Rasûlüllah” lâfzını silmeyeceği cevabını vermişti. Bunun üzerine Rasûlüllah eline kalemi almış, “Rasûlüllah” ifadesinin yerine “Muhammed b. Abdullah” ibaresini yazdıktan sonra Ali’ye: “Bunun benzeriyle imtihan edilerek sen de karşı karşıya kalacaksın” diye buyurmuştu.³⁴³ Bir rivâyete göre de Ali parmağını Rasûlüllah’ın adının yazılı olduğu yere koymuş, Rasûlüllah da o ifadeyi silmişti.³⁴⁴

Zehebî’de yer alan Zührî’nin rivâyetine göre bu hususlar Rasûlüllah’ın önceden kendisinden haram dışında ne isterlerse vereceği şeylerdi.³⁴⁵

Medine’ye gelen Müslümanların Kureyş’e iade edilmelerini farklı bir açıdan lehte görenler de vardır. Buna göre Müslümanlardan bazı kimselerin bir çeşit gözcü gibi Kureyşliler arasında bulunması Müslümanlar için avantaj verici bir durumdu. Çünkü bunlar her fırsatta Medine’ye haber uçuracaklardı. Müşriklerin olası komplolarından Müslümanları haberdar edebileceklerdi.³⁴⁶

On senelik sulh meselesine iki taraftan da itiraz gelmemişti.

³⁴⁰ İbn Hüseyin, s. 418.

³⁴¹ Vâkıdî, II, 610-611; Buhârî, Sulh, 6; Müslim, Kitâbu’l-Cihâd ve’s-Siyer, 1783; Seâlibî, II, 151; Ferec, s. 527.

³⁴² Zehebî, s. 371; Abdürrezzâk, s. 338.

³⁴³ İbnü’l-Esîr, II, 203-204.

³⁴⁴ Şibli Nu‘mânî, s. 287.

³⁴⁵ Zehebî, s. 371.

³⁴⁶ Şâkir, s. 56.

Bir diğerk madde olan isteyen topluluğun istediği tarafla anlaşabileceği maddesi yazılırken Benû Bekr Kureyş'in, Huzâalılar ise Rasûlüllah'ın akdine ve ahbine girdiklerini açıklamışlardı. Bu kabilelerin tüm mensupları elbette ki orada değillerdi. Ancak orada bulunan bazıları diğerkleri adına da sözleşmişlerdi.³⁴⁷

Kaynakların genelinde Benû Bekr ve Huzâalılar'ın taraflıklarını açıklamalarının anlaşmanın yazılması esnasında olduğu bildirilmektedir. Ancak Vâkidî, anlaşmanın yazıya geçirilip bir nüshanın Rasûlüllah'a, bir nüshanın da Süheyl b. Amr'a verilmesinden sonra bu grupların taraflıklarını açıkladıklarını söylemektedir. Ayrıca bu esnada Kureyş'in Süheyl b. Amr'ın beraberinde gönderdiği elçilerden biri olan Huveytıb b. Abdiluzzâ'nın Süheyl ile yaptığı konuşmadan da bahseder. Buna göre Huveytıb, Süheyl b. Amr'a: "Dayılarının, bize düşmanlıklarına bak! Onlar bizim yanımıza hiç uğramamışlar, bizden sakınmışlardı da şimdi Muhammed'in akd ve ahbine girdiler" demiş, Süheyl de: "Senin dediğin kimseler, bunlar değildir, daha başkalarıdır. Muhammed'in akd ve ahbine girmiş olan şu kişiler ise, bizim akrabalarımızdan ve kavimlerimizdendirler. Kendileri için bir iş seçmişlerse, biz onlara ne diyebiliriz? Ne yapabiliriz?" demişti. Huveytıb: "Bunlara karşı, biz de, müttefikimiz olan Bekir oğullarına yardım ederiz" deyince Süheyl: "Sakın, Bekir oğulları, senden böyle bir şey işitmesin! Çünkü onlar uğursuz, yaramaz kişilerdir. Huzâalılar'a musallat olurlar. Muhammed de, müttefiki olan Huzâalılar'a yapılandan dolayı kızar, aramızdaki muâhedeyi bozar" demişti. Huveytıb, "Vallâhi, sen, zaten her zaman, her yönden dayılarına bir pay çıkarırsın" deyince Süheyl: "Sen dayılarımın bana Bekir oğullarından daha kıymetli, daha üstün olduğunu mu sanıyorsun? Vallahi, Kureyşîler ne zaman bir şey yapmışsa, ben de onu yapmışımdır. Huzâalılar'a karşı, Bekir oğullarına bir yardım yapılacağı zaman, ben de ancak Kureyşîlerden bir kişiyim. O zaman, elimden geleni yaparım. Kaldı ki, Bekir oğulları, bana, dayı düşen şu kişilerden soy kütüğünce daha yakındırlar. Bununla beraber, Bekir oğullarından senin de tanıdığın bir takım kimseler her yerde

³⁴⁷ Vâkidî, II, 612; İbn Hişâm, II, 318; İbn Sa'd, II, 98; el-Belâzürî, *Fütûh*, 49-50; Makdisî, s. 225; Huda'î, *Muhâdaratu Târihu'l-Ümemi'l-İslâmiyye*, I, 126.

ve bu cümleden olmak üzere Ukâz günü bize hiç de iyilik etmiş değillerdir!” demişti.³⁴⁸

Huzâalılar’ın ittifâkı ile ilgili olarak da yalnızca Hamidullah’ın *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye*’sinde rastladığımız bilgiye göre Huzâalılar’dan Übeyy b. Ka’b o gün dedelerinden kalma olan bir ittifâk yazısını getirip okumuştur.³⁴⁹

Yazı şöyleydi: “Senin adınla Allah’ım! Bu, Abdulmuttalib b. Hişâm’ın, ileri gelenleri ve görüş sahipleri (seçkinleri) geldiğinde Huzâa ile (yazdığı) ittifâkıdır. Hazır bulunmayanlar bulunanların belirlediği hükmü kabul eder. Bizimle sizin aranızda Allah’ın ahidleri ve akitleri ile ebediyen unutulmayacak şeyler vardır. El tektir, yardım tektir. Güneş Sebîr dağına doğduğu, Hîra’ya yerleştiği ve denizde bir tüy ıslatacak kadar su bulunduğu sürece (bu antlaşma geçerlidir). Bizimle sizin aranızdakine asla ve ebediyen bir şey eklenmeyecektir: bir yenileme hariç.” Bir başka rivâyete göre ise yazı şöyledir: “Senin adınla Allah’ım! Bu, Abdulmuttalib b. Hişâm ile Huzâa’dan Amr b. Rebâa’nın adamları arasındaki ittifâktır. Denizde bir tüy ıslatacak kadar su bulunduğu sürece yardımlaşma ve destekleme ittifâkı yaptılar; bu beraberlik ittifâkıdır, ayrılık değil. Yaşlılar yaşlılara, küçükler küçüklere, hazır bulunanlar bulunmayanlara. En sağlam ahdi ve en güvenilir akdi yaptılar. Bu ittifâk, güneş Sebîr’den doğduğu, çölde deve böğürdüğü [Mekke’yi kuşatan Ebu Kubeys ve el-Ahmer isimli] iki dağ yerinde durduğu ve Mekke’ye bir insan gittiği sürece bozulmaz. Ebedî bir ittifâktır. Güneşin doğuşu onu sağlamlaştırır; gecenin karanlığı uzatır. Abdulmuttalib, oğulları ve beraberindekiler ile Huzâa’nın adamları yardımlaşma ve dayanışma içindedir. Abdulmuttalib bütün bağlularıyla her istekte bulunana yardım etmekle mükelleftir. Huzâa da, Abdulmuttalib’e, oğullarına ve beraberindekilere doğuda ve batıda, dağda ve ovada

³⁴⁸ Vâkıdî, II, 612.

³⁴⁹ Huzâa, Hz. Peygamber’in dedesi Abdülmuttalib’in müttefiki idi. Amcası Nevfel’le Abdulmuttalib’in elindeki su alanları ve bahçeleri tartışma konusu olup, Nevfel onlara el koyunca, müttefiki Huzâa’yı karşı koymaya çağırıldı. Ancak bu çağrıya hiç kimse katılmadı ve “Biz seninle amcan arasına girmeyiz” dediler. Sonra dayıları Neccaroğullarına yazdı, onlardan yetmiş kişi geldi ve “Bu yapının Rabbine and olsun ki, aldığımız kızkardeşinin oğluna iade edeceksin, yoksa sana kılıç çekeriz.” dediler. Bunun üzerine Nevfel, aldığı toprağı iade etti. Daha sonra Nevfel, kardeşi Abduşems oğullarıyla ittifâk yaptı. Abdulmuttalib de Huzâa ile ittifâk kurdu. Hz. Peygamber bunu biliyordu.

bulunan bütün Araplara karşı yardımla mükelleftir. Bu ittifâka Allah'ı kefil kıldılar, kefil olarak O yeter.”

Huzâa, Hudeybiye günü bu ittifâkı Rasûlüllah'a hatırlatınca Rasûlüllah şöyle buyurmuştu: “İttifâkınızı çok iyi biliyorum. Siz Müslüman olurken daha önceden yapılmış ittifâkınız geçerlidir. Câhiliye devrinde yapılmış ittifâkı, İslâm ancak sağlamlaştırır.”

İki taraf arasındaki durum, bu ittifâkın kabûlü ve ahdin yenilenmesiyle sağlama alınmıştı. Ancak Rasûlüllah zâlime değil, mazlûma yardım etmeyi de şart koşmuştu.³⁵⁰

Yazılan anlaşmanın şahitleri olarak Ebû Bekir, Ömer b. Hattâb, Abdurrahman b. Avf, Abdullah b. Süheyl b. Amr, Sa'd b. Ebî Vakkâs, Muhammed b. Mesleme, Mikrez b. Hafs³⁵¹ isimleri zikredilmektedir. Vâkıdî'nin de içlerinde bulunduğu bazı tarih kaynaklarına göre Osman b. Affân, Ebû Ubeyde b. Cerrâh, Huveytıb b. Abdüluzzâ da şahitler arasındadır.³⁵²

Anlaşma yazılıp tamamlanınca Süheyl yazının kendi yanında durmasını istemiş, ancak Rasûlüllah, Süheyl'de değil kendisinde durmasını isteyerek itiraz etmişti. Nihâyetinde anlaşmadan bir nüsha daha yazılarak asıl nüshayı Rasûlüllah, yazılan ikinci nüshayı da Süheyl b. Amr almıştı.³⁵³

Seleme b. Ekvâ'nın anlattığı üzere o, Müslümanların Mekkeliler'le anlaşma yaptığı sırada bir ağacın yanına gidip dallarından dökülen dikenleri süpürerek altına uzanmıştı. Mekkele müşriklerden dört kişi yanına gelmişti. Rasûlüllah hakkında ileri geri konuşmaya başlamışlardı. Bu dört kişi silâhlarını asarak ağaç altına uzanmışlardı. Bu halde iken vadinin altından biri: “Yetişin ey Muhacirler! Züneym'in oğlu öldürüldü” diye seslenmişti. Seleme b. Ekvâ bunun üzerine hemen kılıcını sıyırmış ve uyuyan dört kişinin silahlarını almak için harekete geçmişti.

³⁵⁰ Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye*, s. 273.

³⁵¹ İbn Hişâm, II, 319; Taberî, I, 636; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 61; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 169.

³⁵² Vâkıdî, II, 612; İbn Sa'd, II, 97; el-Belâzürî, *Ensâb*, I, 350.

³⁵³ Vâkıdî, II, 612; el-Belâzürî, *Ensâb*, I, 350.

Ağaçta asılı duran silâhları alıp demet halinde elinde tutarak bu kişilere “Muhammed’in zâtını peygamberlikle şereflendiren Allah’a yemin ederim ki eğer sizden birisi başını kaldıracak olursa onun iki gözünün bulunduğu başına kılıcımı vururum” dedikten sonra bu kimseleri alıp Rasûlüllah’a getirmişti.

Seleme’nin amcası Âmir de Kureyş’in Abele kolundan Mikrez’in oğlunu yetmiş kişilik bir grubun başında üzeri çullu bir at üzerinde olduğu halde Rasûlüllah’ın yanına getirmişti. Rasûlüllah onlara bakınca “Bırakınız onları! Varsın kötülüğün başı da sonu da onların olsun!” diyerek hepsini affetmişti.³⁵⁴

4.4. Medine’ye Dönüş

Anlaşma tamamlanıp yazıya geçirildikten sonra artık Medine’ye dönme vakti gelmişti. Rasûlüllah ashâbına kurbanlarını kesip tıraş olmalarını emretmiş, ancak hiç kimse bu emre itibar etmemişti. Rasûlüllah’ın aynı emirleri üç kez tekrar etmesine rağmen sonuç değişmemişti. Bir görüşe göre Rasûlüllah, Kureyş’e karşı bir anlaşmazlık havası vermemek için kurbanları kesip tıraş olarak oradan ayrılmayı uygun görmüştü.³⁵⁵ Kızgın bir şekilde kırmızı çadır içerisinde bulunan³⁵⁶ hanımı Ümmü Seleme’nin yanına girince onun bu kızgın halini fark eden hanımı Rasûlüllah’a neyi olduğunu sormuş, Rasûlüllah da insanlara defalarca kurbanlarını kesmelerini, tıraş olmalarını ve ihramdan çıkmalarını söylediği halde onların hiçbir şey yapmaya yeltenmeden sadece yüzüne baktıklarını söyleyerek kızgınlığının sebebini ona bildirmişti. Bunun üzerine Ümmü Seleme, Rasûlüllah’a kendisinin gidip kurbanını kesmesini, tıraş olup ihramdan çıkmasını, bu şekilde insanların da onu taklid edeceklerini söylemişti. Rasûlüllah elbisesini alıp çıkmış, eline bir harbe³⁵⁷ alıp kurbanlığını kesmişti. Öyle ki harbeyle deveye vururken yüksek bir sesle “Bismikellâhümme” demişti. Bunun üzerine insanlar kurbanlıklara doğru öyle bir sıçramışlar ki Ümmü Seleme birbirlerini ezeceklerinden korktuğunu dile getirmişti.³⁵⁸

³⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, IV, 49; Köksal, XIII, 213.

³⁵⁵ Nâmık Kemal, s. 57.

³⁵⁶ Caetânî, IV, 405.

³⁵⁷ Mızrak.

³⁵⁸ Vâkıdî, II, 613; Taberî, I, 637; Zehebî, s. 372.

İbn Abbas'tan gelen bir rivâyette Rasûlüllah'ın tıraş olduktan sonra eşlerinin yanına gittiği ve kurban kestiği bildirilmektedir.³⁵⁹

Mücemmi' b. Ya'kûb'dan rivâyet edilen bir hadiste saçların tıraş olunup kurbanların kesilmesinden sonra Allah şiddetli bir rüzgâr göndermiş ve bu rüzgâr onların saçlarını harem bölgesine savurmuştu.³⁶⁰

Rasûlüllah'ın kurban ettiği develer arasında Ebû Cehil'e âit erkek bir deve de vardı. Bu deve Bedir ganimetlerindendi ve onun başında gümüşten bir halka vardı. Bununla müşrikleri gayza gazaba getirdiği belirtilir.³⁶¹

Câbir b. Abdullah'tan rivâyet edilen bir hadise göre bu kurbanlıklar arasında deve ve sığırlar vardı. Bunlardan her iki tür de yedi kişi için kesilmişti.³⁶²

Ümmü Kürz'ün rivâyetine göre de Müslümanlar ve orada bulunan miskinler o gün orada kesilen kurbanlardan yemişlerdi. Rasûlüllah 20 kurbanlığı Merve tepesinin yanında kesilmesi için Eslem'den bir adamla göndermiş, onlar orada kesilip dağıtılmıştı.³⁶³

Kurbanlıkların sayısından yola çıkarak o gün orada bulunanların 700 kişi olduğu da söylenmiştir. Bu sonuca kurbanlıkların 70 adet ve her birinin 10 kişi için kesilmiş olması sebebiyle ulaşılmıştır. Ancak bu haberi nakleden Vâkıdî, Müslümanların o günkü sayısının 1600 olduğunu bildiren rivâyetin daha kabul edilebilir olduğunu söylemektedir.³⁶⁴

el-Hakemî'nin yer verdiği rivayetler arasında Rasûlüllah'ın kurbanlıklardan 63 tanesini kendi eliyle kestiği söylenmektedir.³⁶⁵ Ancak bu meselenin vedâ haccı esnasında meydana geldiği kabul edilmektedir. Neticede mevcut bilgilerden kurbanlıkların kaç tanesini Rasûlüllah'ın kendi eliyle kestiği çok da açık değildir.

³⁵⁹ Buhârî, Ebvâu'l-Muhsar ve Cezâü's-Sayd, 1.

³⁶⁰ el-Mekkî, s.75.

³⁶¹ Taberî, I, 637-638.

³⁶² el-Hakemî, s. 229.

³⁶³ Vâkıdî, II, 614-616.

³⁶⁴ Vâkıdî, II, 613-614.

³⁶⁵ el-Hakemî, s. 236.

İbn İshâk'ın rivâyetine göre o gün Rasûlullah'ı tıraş eden kimse Hırâş b. Ümeyye b. el-Huzâî idi.³⁶⁶ Ancak Hırâş b. Ümeyye'nin sadece Umretü'l-Kazâ'da Rasûlullah'ın saçını kestığı de söylenmektedir.³⁶⁷

Rasûlullah'ın ardından Müslümanlar onun yaptığı gibi kurbanlarını kesip tıraş olmuşlardı. Bir kısmı ise tıraş olmak yerine saçlarını kısaltmayı yeterli görmüştü.³⁶⁸ Zehebî'de yer alan Ebû Saîd'den gelen habere göre o gün yalnızca iki kişi saçlarını kısaltmıştı. Diğerleri ise tıraş olmuşlardı.³⁶⁹ İbn Sa'd'ın yer verdiği ve yine Ebû Saîd'in rivâyetine göre bu iki kişi Osman b. Affân ve Ebî Katâde el-Ensârî idi.³⁷⁰

Rasûlullah tıraş olanlar için Allah'tan rahmet dilemiştir. Oradakilerden bazıları saç kısaltanlar için de duada bulunmasını istemiş, ancak Rasûlullah ısrarla tıraş olanlar için rahmet duasında bulunmuştur. Üç kez bu duayı yineledikten sonra saç kısaltanlar için de dua etmişti. Ashâb'dan, tıraş olanların duasını defalarca te'kid etmesine rağmen saç kısaltanlarinkini geciktirmesinin sebebini soranlara, onların şikâyetçi olmadığını söyleyerek cevap vermişti.³⁷¹ Buradaki şikâyetin Rıdvân Biati'ndeki biat emrine şikâyet olduğu bildirilmektedir.³⁷²

Hudeybiye'ye geldikten sonra Mekkeliler ile çeşitli ilişkiler içerisine girip karşılıklı elçilerin gidiş gelişinden sonra imzalanan anlaşmadan sonra ihramdan da çıkan Müslümanlar artık Medine'ye dönmek üzere yola çıkmışlardı. Hudeybiye'de 12,³⁷³ 19 veya 20 gün kaldıkları söylenir.³⁷⁴ İbn Habîb'in *Muhabber*'inde yer alan bir rivâyete göre Zilhicce ayının sonlarında veya 27 Mayıs 627 Çarşamba gününe tekabül eden Muharrem ayının 5. gününde dönülmüştü.³⁷⁵ Zuhûri Danışman'ın

³⁶⁶ Taberî, I, 637.

³⁶⁷ Çubukçu, s. 325.

³⁶⁸ Taberî, I, 637-638; İbn Hibbân, s. 285; İbnü'l-Esîr, II, 205; Zehebî, s. 391-392; Sofuoğlu, IV, 1633-1634; Hudaîf, *Muhâdaratu Târihu'l-Ümami'l-İslâmiyye*, I, 127.

³⁶⁹ Zehebî, s. 391-392.

³⁷⁰ İbn Sa'd, II, 104.

³⁷¹ Vâkıdî, II, 614-616; İbn Hişâm, II, 319-320; İbn Sa'd, 98; Taberî, I, 637-638; İbn Hibbân, s. 285; İbn Kesîr, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, II, 61; a.mlf., *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, IV, 169-170; Sofuoğlu, IV, 1633-1634.

³⁷² İbn Hibbân, s. 285.

³⁷³ Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", XVIII, 298.

³⁷⁴ Vâkıdî, II, 616; İbn Sa'd, II, 98. İbn Seyyidünnâs, II, 161; Kastallânî, I, 509; Seâlibî, II, 155; Es'ad, s. 655.

³⁷⁵ İbn Habîb, s. 115.

kitabında yer verdiği bilgiye göre Rasûlullah Hudeybiye’de üç gün kalmıştır.³⁷⁶ Ancak bu bilgiyi kabul etmek mümkün değildir. Çünkü sadece Osman’ın Mekke’de tutulma süresi üç gün iken bunun Hudeybiye’de geçirilen günlerin tamamıyla eşit olduğunu düşünmek söz konusu olamaz.

Mekke yakınlarına kadar gidilmesine rağmen umre yapamadan Hudeybiye mevkiinden Medine’ye geri dönülmesi Müslümanları çok rahatsız etmişti. Bu konudaki rahatsızlıklarını Rasûlullah’a da bildirmekten çekinmemişler ve sitemkâr bir biçimde fethin bu olmadığını, kendilerinin ve kurbanlıklarının Kâbe’den men edildiklerini, Rasûlullah’ın Hudeybiye’de tutulduğunu söylemişlerdi.³⁷⁷ Rasûlullah da onların bu sözlerine karşı çıkarak Mekkeliler’in, Müslümanların rahat içerisinde şehirlerinden çıkmalarına müsaade edip anlaşma talep ettiklerini ve Müslümanlardan eman istediklerini söyleyerek bunun en büyük fetih olduğunu belirtmişti.³⁷⁸

Yine bu yolculuk esnasında ashab yorulmuş ve artık dinlenmeleri gerekmektedir ki Rasûlullah herkese hitâben kendileri uyurken onları kimin beklemeye gönüllü olduğunu sorunca Bilâl bu görevi üstlenmek istediğini söylemişti. Ancak Bilâl de dahil olmak üzere ashabın tamamı uyuyakalmış ve uyandıklarında da güneş doğmuştu. Abdullah b. Mes’ûd’dan yapılan rivâyete göre ashab uyandığında Rasûlullah henüz uyumaktaydı. Ashab onun uyanması için yüksek sesle konuşmaya başlamıştı. Nihâyetinde Rasûlullah uyanmıştı.³⁷⁹

Sonuç olarak sabah namazını kılamamışlardı. Bunun üzerine Rasûlullah: “Daha önce yaptığınız gibi yapınız” buyurmuş, yani namazı vaktinde edâ eder gibi kılmalarını emretmişti. Ashab da onun dediğini yaparak namazlarını kılmışlardı. Bundan sonra da Rasûlullah: “Uyuyan veya unutan işte böyle yapsın” buyurarak bu

³⁷⁶ Danişman, II, 16.

³⁷⁷ Mûsâ b. Ukbe, s. 240.

³⁷⁸ Mûsâ b. Ukbe, s. 240; Seâlibî, II, 156-157.

³⁷⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIII, 7334.

uygulamanın her zaman geçerli olacağını belirtmişti.³⁸⁰ Mes‘ûdi’nin bir hadisinde ise bu göreve talip olan kişinin İbn Mes‘ûd olduğu nakledilmektedir.³⁸¹

Bu sıralarda Rasûlüllah’ın ve topluluğun develeri dağılmışlardı. İnsanlar onları aramak için çıkmış, Rasûlüllah’ın devesi dışında hepsini getirmişlerdi. Sonra Rasûlüllah, Abdullah’a deveyi oraya getirmesini söylemişti. Abdullah da onu, ön ayağı ağacın dallarına takılmış halde bulmuş, sonra onu Rasûlüllah’a getirmiş ve deveyi ne halde bulduğunu ona anlatmıştı. Bundan sonra da Rasûlüllah’a “Muhakkak ki biz sana apaçık bir fetih verdik” âyeti nâzil olmuştu.³⁸²

Bu âyetlerin nüzülü ile ilgili başka bir rivâyete göre ise dönüş esnasında bir gece yol alırlarken Ömer b. Hattâb, Rasûlüllah’a bir şey sormuştu. Rasûlüllah ise ona cevap vermemiş ve bu üç kez tekrarlanmıştı. Sonra Ömer kendisi için üzülen devesini hızla sürmüş ve insanların önünden gitmeye başlamıştı. Bu sırada hakkında bir âyet inmesinden de korkuyordu. Çok geçmeden bir münâdînin kendisine seslendiğini işitmiş ve nihâyetinde Rasûlüllah’ın yanına varmıştı. Rasûlüllah sevinçli bir şekilde ona, indirilen âyeti haber vermişti. Bunlar Fetih Sûresi’nin âyetleriydi.³⁸³

Bu âyetleri halka Kürâu’l-Gamim’de³⁸⁴ veya Dacenân³⁸⁵ denen yerde bildirdiği söylenmiştir.

Mücemmi‘ b. Cârîye el-Evsî’nin nakline göre Rasûlüllah Kürâu’l-Gamim’de iken insanlara Fetih Sûresi’nin ilk âyetini okumuştur. İnsanlar bu sırada onun başında toplanmış haldeydiler. İnsanlardan biri “Fetih bu mudur? Biz ve kurbanlıklarımız Beyt’ten men edildik” diye seslenince Rasûlüllah bu sözün çok kötü bir söz olduğunu söylemiş ve açıklama yapmıştı. “Elbetteki bu fetihtir. Müşrikler şehirlerinden rahatlık içinde dönmenize müsaade ettiler, sizden anlaşma talep

³⁸⁰ Ebû Dâvud, Salât, 11.

³⁸¹ el-Hakemî, s. 244.

³⁸² Ahmed b. Hanbel, I, 391.

³⁸³ Mûsâ b. Ukbe, s. 240; Vâkıdî, II, 617; Buhârî, Tefsîr, Sûretu’l-Feth, I; Kitâbu Fadâilî’l-Kur’ân, 12; Megâzî, 35.

³⁸⁴ Vâkıdî, II, 616; İbn Sa’d, II, 105; İbn Seyyidünnâs, II, 161; Kastallânî, I, 509; Seâlibî, II, 155; el-Ömerî, II, 449; Es’ad, s. 655.

³⁸⁵ İbn Sa’d, II, 98.

ettiler, yine sizden eman istediler. Sizden istemedikleri şeyi gördüler. Allah onlara karşı sizi muzaffer kıldı. Sizi salimen, ganimet sahibi olarak ve kazanmış olarak döndürdü. Bu en büyük fetihtir. Uhud gününü unuttunuz mu? Siz çıkıyordunuz, ben sizi arkanızdan çağırıyordum da hiçbir şey görmüyordunuz. Ahzâb gününü unuttunuz mu? Üstünüzden ve altınızdan size gelmişlerdi. Gözler dönmüştü, kalpler boğazlara gelmişti ve Allah hakkında çeşitli zanlara kapılmıştınız.” demişti.³⁸⁶ Aynı haber Mûsâ b. Ukbe’de de yer almaktadır. Rasûlüllah’ın verdiği cevaptan sonra Müslümanlar: “Allah ve Rasulü doğru söylemiştir. Bu fetihlerin en büyüğüdür. Yâ Nebiyyallah, Allah’a yemin olsun ki biz senin düşündüğün konuda düşünmedik. Sen Allah’ı ve bizden olan şeyleri en iyi bilensin” demişlerdi.³⁸⁷ Ancak orada dikkatimizi çeken, bahsedilen âyetlerin ashab ile Rasûlüllah arasında geçen bu konuşmadan sonra indirildiğinin söylenmesidir. Bu durumda henüz âyetler nazil olmadan Rasûlüllah’ın bu seferin fetih olduğunu söylediğini veya âyetlerin ashaba nakli esnasında tartışmanın yaşanıp daha sonra tekrar Rasûlüllah’ın ayetleri okumaya devam ettiğini düşünebiliriz.

İmâm Ahmed’in Enes b. Mâlik’ten rivâyet ettiğine göre Rasûlüllah’a Hudeybiye dönüşünde Fetih Sûresi’nin ikinci âyeti olan “Tâ ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahını bağışlasın” âyeti nazil olunca Rasûlüllah ashâbına “Bana öyle bir âyet inzâl olundu ki; o bana, yeryüzünde olan her şeyden daha sevimidir” diye buyurduktan sonra bu âyeti okumuştur. Bunun üzerine ashab: “Ey Allah’ın peygamberi, mübârek olsun. Allah arttırsın. Allah Teâlâ sana ne yapacağını beyân buyurmuştur. Peki bize ne yapacak?” deyince Rasûlüllah “İşte Allah katında en büyük kurtuluş budur” kısmına gelinceye kadar “Tâ ki mü’min erkeklerle mü’min kadınları, içinde ebediyen kalacakları cennetlere koysun” âyetini onlara okumuştur.³⁸⁸

Yine bu sûrenin 24. âyetindeki “Onların ellerini sizden, sizin ellerinizi de onlardan çeken O’dur” ibâresinin de Kureyşliler’den seksen kişinin Rasûlüllah ve ashâbına saldırmak istemesi, ancak muzaffer olamamaları ve Müslümanlar tarafından

³⁸⁶ İbn Sa’d, II, 105; Seâlibî, II, 156-157.

³⁸⁷ Mûsâ b. Ukbe, s. 240.

³⁸⁸ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur’ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIII, 7333.

yakalanıp Rasûlüllah'a getirildikten sonra serbest bırakılmaları hakkında nâzil olduğu belirtilmektedir.

Ancak Katâde'nin nakline göre ise bu âyet, İbn Züneym'in öldürülmesi üzerine Rasûlüllah'ın bunu yapanlar üzerine atlıları göndermesi ve neticede Kureyşliler'den 12 süvârînin yakalanıp Rasûlüllah'a getirilmesi konusunda nâzil olmuştur. Bu karşılaşmada Rasûlüllah onlara: "Siz herhangi bir anlaşma üzere misiniz? Siz herhangi bir zimmet üzere misiniz?" diye sormuş onların hayır cevabı üzerine de kendilerini serbest bırakıp göndermişti.³⁸⁹

Bu dönüş yolu üzerindeyken önce Merru'z-Zahrân'da daha sonra da Ufân'da konaklamışlardı. Bu sırada yol azıkları da tükenmişti. Sahâbîler, açlıklarının son dereceye vardığını Rasûlüllah'a şikâyet edip halkta olan binit develerinin bazılarını kesip etlerinden kavurup yağ sızdırmayı ve derilerinden de çarık yapmayı teklif etmişlerdi. Rasûlüllah da onlara izin vermişti. Ömer b. Hattâb bunu haber alınca Rasûlüllah'ın yanına gelip binit develerinin kesilmesine izin vermemesini, çünkü binit develerinin yanlarında kalmasının daha uygun olacağını söylemişti. Bunun üzerine Rasûlüllah'ın bu tasvibinden vazgeçtiği ve mevcut yiyeceklerin bir araya getirilerek bir müddet daha sabredildiği anlaşılmaktadır.

Bundan sonra Rasûlüllah, hareket etmek üzere tâlimat vermişti. Hareket edileceği sırada da sıcaktan bitkin durumda olmaları sebebiyle çokça arzuladıkları yağmura kavuşmuşlardı. Bunun üzerine Rasûlüllah ve onunla beraber ashab da oraya tekrar inmiş, kana kana su içmişlerdi. Rasûlüllah orada ayakta durarak: "Üç kişi gelip ikisi peygamberin yanında oturmuş, birisi ise peygamberden yüz çevirip geri gitmiştir. Oturanlardan biri, Allah'tan utanmış, Allah da ondan utanmıştır. İkincisi tövbe etmiş, Allah da onun tövbesini kabul etmiştir. Üçüncüsü ise Allah'dan yüz çevirmiş, Allah da ondan yüz çevirmiştir" buyurmuştu.³⁹⁰

³⁸⁹ İbn Kesîr, *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, XIII, 7353-7355.

³⁹⁰ Vâkıdî, II, 616-617; Zehebî, s. 379; Şâmî, V, 94-95.

Medine'ye varılan günün kesin tarihi kaynaklarda belirtilmemektedir. Ancak İbn Habîb'in yer verdiği bir bilgiye göre Medine'ye Zilhicce ayının sonlarında veya Muharrem ayının beşinci günü dönülmüştü.³⁹¹

³⁹¹ İbn Habîb, s. 115.

SONUÇ

İlk dönem İslam Tarihi'nde önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilen Hudeybiye Anlaşması ile neticelenen Hudeybiye Seferini konu alan bu çalışmada tarihî malzemenin imkân verdiği ölçüde Medine'den çıkıştan dönüşe kadar yaşananlar tüm detayları da işlenerek sunulmaya çalışılmıştır.

Bu seferin yaşanmasına sebep olan olaylar çok çeşitli olmakla beraber tarafların hicrî 6. yıla kadar yaşayageldiği siyasî hadiselerin en önemli faktör olduğu anlaşılmaktadır.

Hudeybiye Seferi amacı açısından diğer askerî seferlerden ayrılan bir seferdir. Çünkü onda Müslümanlar umre niyeti taşıyarak yola çıkmış, ancak amaçlarına ulaşmadan geri dönmek zorunda kalmışlardı.

Seferin gerçekten umre niyetiyle mi yoksa görünüşte umre amaçlı gösterilerek Mekke'yi ele geçirme amacıyla mı yapıldığı tartışılan konulardan biri olmuştur. Rasûlüllah'ın hazırlıklarından ve yanlarına silah almamaları konusundaki emrinden amacın gerçekten bir umre ziyareti olduğu anlaşılmaktadır.

Nitekim Arap örfüne göre hac veya umre için yola çıkan kimse bu niyetini çeşitli şekillerde belli ederdi. Bunlardan biri yanlarına kurbanlık hayvan almaları şeklindeydi. Rasûlüllah da umre niyetini belirtmek üzere yanına kurbanlıklar almıştı. Yine Arap geleneğindeki emân sistemine göre Haram aylar içerisinde Mekke'ye giden hac veya umre yolcuları emân altında kabul edilirdi. Rasûlüllah ve Müslümanların Mekke'ye girişlerinin engellenmesi geleneklere aykırıydı. Ancak bazı kaynakların, umre yolcularının ayrıca kabile veya önemli bir kişiden emân alması gerektiğini vurguladığı da ifade edilmektedir. Bu durumda Mekkeliler, Müslümanlara bu emânı vermemiş, onları kutsal Kâbe'yi ziyaretten men etmişlerdi. Fakat bu mesele Arap toplumu içinde hoş karşılanacak bir durum değildi. Neticede taraflar arasında uzlaşma sağlanması kaçınılmaz hale gelmişti.

Ancak Rasûlüllah'ın umre niyetiyle çıkmadığını ifade eden rivâyetlerin olduğu da vurgulanması gereken bir meseledir. Hamidullah'ın naklettiği bilgiye göre

Rasûlullah yolda iken ashabın da tavsiyesi üzerine savaş gereçlerini Medine'den getirtmişti. Bu bilgi gerek Musa b. Ukbe gerekse Vâkıdî'nin rivâyetleriyle uyuşmamaktadır. Üstelik böyle bir olay söz konusu olmuş ise Rasûlullah'ın, gönderilen ve kendisinin gönderdiği elçiler vasıtasıyla karşı tarafa ısrarla umre niyetiyle geldikleri haberini göndermesi içerisinde bulunulan duruma uygun düşmemiş olurdu.

Hudeybiye mevkiinde taraflar arasında yaşanan ilk münasebet, birbirlerine elçiler göndermeleri olmuştur. Bu süreçte önce, gönderiliş sıraları hakkında kaynakların ittifak edemediği Kureyş tarafından üç elçi Rasûlullah'a gönderilmiştir. Bunlar Mikrez b. Hafs el-Ahyâf, Huleys b. Alkame el-Kinânî ve Urve b. Mes'ud es-Sekafi'dir. Bu elçilerin sıraları konusunda biz, kesin bir sonuca ulaşmamızın mümkün olmadığını görerek ulaşabildiğimiz en eski kaynak olan Mûsa b. Ukbe'nin eserinde yer verdiği sırayı esas almayı uygun gördük. Karşı taraftan gelen bu üç elçinin ardından Müslümanlar tarafından Hıraş b. Ümeyye el-Ka'bî ve sonra da Osman b. Affân gönderilmiştir.

Osman b. Affân'ın tahmin edilen süre içerisinde Mekke'den dönmemesi ve öldüğü şeklindeki bir haberin yayılması üzerine Rasûlullah, durum neyi gerektirirse gerektirsin her hâlükârda onun yanında olacaklarına dair ashabını biat etmeye çağırmıştır. Bu biat sonraları İslâm Tarihi'nde Rıdvân Biatı diye şöhret bulmuştur.

Tüm bu yaşananların ardından Rıdvân Biatı'nı da haber alan Mekkeliler, Süheyl b. Amr'ı Rasûlullah'a göndermiş ve onun elçiliği ile Mekkeliler ile Müslümanlar arasında bir anlaşma imzalanmıştır.

Anlaşma maddelerinin kapsamı ile ilgili bazı farklı görüşlerle karşılaştık. Örneğin Montgomery Watt, Mekke'den Medine'ye gelen Müslümanların velilerinin isteği çerçevesinde iâde edilmesi ile ilgili olan maddeye kadınların ve çocukların da dahil edilmiş olabileceğini söylemektedir. Ancak daha sonraları bu maddeyle ilgili yaşananlar, Mekke'den gelen bazı Müslüman kadınları Rasûlullah'ın iâde etmemiş olması bu konunun maddede zikredilmiş olabileceği düşüncesini haksız kılmaktadır.

Hudeybiye mevkiinde yaşanan gelişmeler neticesinde Müslümanlar büyük bir coşkuyla çıktıkları yolculuktan hazin bir son ile dönmek zorunda kalmışlar, üstelik imzalanan anlaşmanın maddeleri her açıdan Müslümanların aleyhinde olarak kabul edilmişti. Ancak dönüş esnasında nâzil olan Fetih Sûresi sebebiyle ashab biraz daha sükûnet bulmuş ve zamanla yaşanan gelişmeler sonrasında da anlaşmanın aslında tamamen kendi lehlerinde bir olay olduğunu anlamışlardı.

Sonuç olarak diyebiliriz ki Hudeybiye Seferi, hicretten sonra Müslümanları Medine’de de baskı altında tutan ve onların varlıklarını tanımayan Kureyşliler’in tutumlarının değişmesini sağlayan bir adım olmuştur. Ayrıca bu çalışmada, Hudeybiye Seferi’yle ilgili detaylar tespit edilebildiği kadarıyla sunulmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

- ABDÜRREZZÂK, Ebû Bekir Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (1983), *el-Musannef* (nşr. Habîburrahmân el-A'zamî), I-XII, Beyrut.
- AHMAD, Maulvi Mohammad Inayat (1982) , *The Authenticated Miracles of Mohammad*, New Delphi.
- AHMED B. HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (1???), *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, I-VI, Beyrut.
- ÂKİL, Nebih (1980-1981), *Târîhu Asri'r-Rasûl ve'l-Hulefâü'r-Râşidîn*, Dımaşk.
- AKTAN, Ali (2003), *İslâm Tarihi-Başlangıçtan Günümüze*, Kayseri.
- ALGÜL, Hüseyin (1986), *İslâm Tarihi*, I-IV, İstanbul.
- el-ALİ, İbrahim (1995), *Sahîhu's-Sîreti'n-Nebevî*, Ürdün.
- ÂL-İ ÂBİD, Ebû Dedr Muhammed b. Bekr (1???), *Hadîsu'l-Kur'ani'l-Kerîm an Gazveti'r-Rasûl*, I-II, Beyrut.
- ALWAYE, Mohiaddin (1973), "The Truce of Hudeybiya and The Conquest of Mecca", *Mecelletü'l-Ezher*, Cilt X, Kâhire, s. 1-6.
- ARCÛN, Muhammed Sâdık İbrâhîm (1985), *Muhammed Rasûlüllah*, I-IV, Dımaşk.
- BAŞÛMEYL, Muhammed Ahmed (1985), *Mevsûatü'l-Gazavâti'l-Kübra: Sulhu'l-Hudeybiyye*, *Gazvetü'l-Hayber*, I-V, Kâhire.

el-BEKRÎ, Abdullah b. Abdülazîz b. Muhammed Ebû Ubeyd (1983), *Mu‘cem Me‘sta‘cem min Esmâi‘l-Bilâd ve‘l-Mevâdi‘* (nşr. Mustafa es-Sekâ) I-IV, Beyrut.

el-BELÂZÜRÎ, Ebü‘l-Abbas Ahmed b. Yahyâ b. Câbir (1987), *Fütûhu‘l-Büldân* (nşr. Abdullah Enîs et-Tabbâ‘ ve Ömer Enîs et-Tabbâ‘), Beyrut.

_____ (1996), *Ensâbü‘l-Eşrâf* (nşr. Süheyl Zekkâr ve Riyâz Zerkeşî), I-XIII, Beyrut.

BİLGE, Mustafa L. (1993), “Cuhfe”, *DİA*, Cilt XIII, İstanbul, s. 82-83.

BOZKURT, Nebi (2002), “Kasvâ”, *DİA*, Cilt XXV, Ankara, s. 2-3.

el-BUHÂRÎ, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fî (1979), *Sahîhu‘l-Buhârî*, I-VIII, İstanbul.

el-BÛTÎ, Muhammed Saîd Ramazan (1980), *Fıkhu‘s-Sîretü Dirâseti Menheciyyeti İlmiyyeti li‘-Sîreti Mustafa*, B.y.y.

CAETÂNÎ, Leon (1924-1927), *İslâm Tarihi*, Çev. Hüseyin Câhit Yalçın, I-X, İstanbul.

CANAN, Mehmet Zeki (1977), *İslâm Tarihi- Cahiliye Devri-Siyer-i Nebî-Halifeler Devri*, İstanbul.

ÇUBUKÇU, Asri (1998), “Hırâş b. Ümeyye”, *DİA*, Cilt XVII, İstanbul 1998, s. 325.

DANIŞMAN, Zuhûri (1967), *Büyük İslâm Tarihi*, I-V, İstanbul.

DÂRİMÎ, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. Fazl (1966), *Sünenü Dârimî* (nşr. Abdullah Hâşim el-Yemânî el-Medenî), I-II, Kâhire.

DARYAL, Ali Murat (1989), *İslâm'ın Doğuş ve İlk Yayılışının Psiko-Sosyal Açıdan Tahlîli*, İstanbul.

DAVUTOĞLU, Ahmed (1977-1980), *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, I-XI, İstanbul.

DİYARBEKRÎ, Kadı Hüseyin b. Muhammed b. el-Hasan (1??), *Târihu'l-Hâmis fi Ahvâli'l-Enfüsi Nefis*, I-II, Beyrut.

DOĞUŞTAN GÜNÜMÜZE BÜYÜK İSLAM TARİHİ (1986-1989), (haz. Hakkı Dursun Yıldız ve diğr.), I-XIV, İstanbul.

EBÛ DÂVUD ES-SİCİSTÂNÎ, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (1??), *Sünenü Ebû Dâvud* (nşr., Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), I-IV, Beyrut.

EBÛ HALÎL, Şevkî (1986), *Silsiletü Gazavâtü'r-Rasûli'l-A'zam: Sulhü'l-Hudeybiye*, Dimaşk.

ERKAYA, H. Ali, *Hudeybiye Foto Albümü: Mekke ve Medine Fotoğrafları*, <http://www.sonuyari.org/hudeybiye/index.html>, 12.05.2007.

ES'AD, Mahmûd (1995), *İslâm Tarihi* (haz. Ahmet Lütfi Kazancı ve Osman Kazancı), İstanbul.

FAYDA, Mustafa (1992), *Halid bin Velid*, İstanbul.

_____(1992), "Bey'atürrıdvân", *DİA*, Cilt VI, İstanbul, s. 39-40.

_____ (1994), “Ebvâ”, *DİA*, Cilt X, İstanbul, s. 378-379.

_____ (1997), “Hâlid b. Velîd”, *DİA*, Cilt XV, İstanbul, s. 289-292.

FEREC, Muhammed (1977), *el-Abkâriyyetü'l-Askeriyye fî Gazavâti'r-Rasûl, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kâhire.*

FERRÛH, Ömer (1085), *Târîh-u Sadri'l-İslâm ve'd-Devleti'l-Emeviyye*, Beyrut.

FOTOĞRAFLARLA KUTSAL TOPRAKLAR (2006), Hicaz Albümü, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara.

HABEŞÎ, Muhammed (1996), *Sîret-i Rasûlillah: Safvetü's-Siyer*, Dimeşk .

el-HAKEMÎ, Hâfız Muhammed (1990), *Merviyyât Gazvetü'l-Hudeybiyye*, Medîne.

HALÎL, İmâdüddîn (2003), *Muhammed Aleyhisselâm*, Çev. İsmail Hakkı Sezer, Konya.

HAMİDULLAH, Muhammed (1985), *el-Vesâiku's-Siyâsiyye liahdi'n-Nebevî ve'l-Hilâfeti'r-Râşid*, 5. Baskı, Beyrut.

_____ (2002) *Hz. Peygamber'in Savaşları*, İstanbul.

_____ (2003) *İslâm Peygamberi*, Çev. Salih Tuğ, 5. Baskı, I-II, Ankara.

_____ (1998) “Hayber”, *DİA*, Cilt XVII, İstanbul, s.20-22.

_____ (1998) “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, Cilt XVIII, İstanbul, s. 297-299.

_____ (2000) “Îlâf”, *DÎA*, Cilt XXII, İstanbul, s. 63.

HAMMÂŞ, Necde (2003), “Hudeybiye”, *el-Mevsûatü'l-Arabiyye*, Dımaşk.

HASAN, Hasan İbrahim (1987-1995), *Siyâsî Dînî Kültürel Sosyal İslâm Tarihi*, Çev. İsmail Yiğit ve dğr., I-X, İstanbul.

HUDARÎ, Muhammed b. Afîfî el-Bacurî (1???), *Muhadaratu Târihu'l-Ümeme'l-İslâmiyye*, I-II, Beyrut.

_____ (1???), *Nûru'l-Yakîn fî Sîreti Seyyidi'l-Mürselîn*, B.y.y.

İBN ABDÜLBER, Ebû Ömer Cemâlüddîn Yusuf b. Abdullah b. Muhammed en-Nemerî (1???), *el-İstâb fî Ma'rifeti'l-Ashâb* (nşr. Ali Muhammed el-Becavî), I-IV, Kâhire.

_____ (1984), *ed-Dürer fî İhtisâri'l-Megâzî ve's-Siyer* (nşr. Mustafa Dîb el-Buğâ), Beyrut.

İBN HABÎB, Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb b. Ümeyye Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî (1???), *el-Muhabber* (nşr. Ilse Lichtenstadter), Beyrut.

İBN HACER, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî (1972), *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe* (nşr. Ali Muhammed el-Becavî), I-VIII, Kâhire.

İBN HİBBÂN, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Bustî (1991), *es-Sîretü'n-Nebeviyye ve Ahbâru'l-Hulefâ'*, Beyrut.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî (1956), *es-Sîretü'n-Nebevî* (nşr., Mustafa es-Sakkâ ve dğr.), I-II, Kâhire.

İBN HÜSEYİN, Abdullah (1985), *el-Âsâru'l-Kâmile li'l-Melik*, Beyrut.

İBN İSHÂK, Muhammed b. Yesâr (1981), *Kitâbü'l-Mübtede' ve'l-Meb'as ve'l-Megâzî- Sîretu İbn İshâk* (thk. Muhammed Hamidullah), Konya.

İBN KESİR, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr b. el-Kaysî el-Kureşî el-Busravî ed-Dımeşkî eş-Şâfiî (1???), *es-Sîretü'n-Nebevî* (nşr. Ahmed Abduşşâfi), I-II, Beyrut.

_____ (1966), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XIV, Beyrut.

_____, (1983-1992) *Hadislerle Kur'ân-ı Kerîm Tefsîri*, Çev. Bekir Karlığa, Bedrettin Çetiner, I-XVI, İstanbul 1983-1992.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (1992), *el-Meârif* (nşr. Servet Ukkâşe), Kâhire.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî (1992), *Sünenü İbn Mâce*, (*el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ*), XVII-XVIII, İstanbul.

İBN SA'D, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (1985), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, I-IX, Beyrut.

İBN SEYYİDÜNNÂS, Ebü'l-Feth Fethüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî (1???), *'Uyûnu'l-Eser fî Fünûni'l-Megâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, I-II, Beyrut.

İBNÜ'L-CEVZÎ, Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali b. Muhammed (1992), *el-Muntazam fî Târîhi'l-Ümem ve'l-Mülûk* (nşr. Muhammed Abdülkâdir Atâ-Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-XVIII, Beyrut.

İBNÜ'L-ESÎR, İzzeddîn Ebü'l-Hasan Ali b. Ebi'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdülkerîm b. Abdulvâhid eş-Şeybânî (1979-1982), *el-Kâmil fi't-Târîh* (nşr. Carolus Johannes Tornberg), I-XIII, Beyrut.

KANDEMİR, M. Yaşar (1992), “Büdeyl b. Verkâ”, *DİA*, Cilt VI, İstanbul, s. 482-483.

KAPAR, M. Ali (1994), “Ehâbîş”, *DİA*, Cilt X, İstanbul, s. 496-497.

_____ (1995) “Fezâre”, *DİA*, Cilt XII, İstanbul, s. 538-539.

_____ (1996) “Gıfâr”, *DİA*, Cilt XIV, İstanbul, s. 49.

el-KASTALLÂNÎ, Ebü'l-Abbas Şehâbüddîn Ahmed b. Muhammed (1991), *el-Mevâhibü'l-Ledûniyye bi'l-Minâhi'l-Muhammediyye* (nşr. Sâlih Ahmed eş-Şâmî), I-IV, Beyrut.

KAYA, Büşra Sıdıka (2007), *İslâm Öncesi Arap Toplumunda Emân Uygulamaları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

KEHHÂLE, Ömer Rıza (1982), *Mu'cemü Kabâili'l-Arab*, I-V, Beyrut.

KEMAL, Nâmık (1975), *Büyük İslâm Tarihi* (haz. İhsan İlgar), İstanbul.

KÖKSAL, Mustafa Âsım (1987), *İslâm Tarihi*, I-XVIII, İstanbul.

KÜÇÜK, Râşit (1988), “Abbâd b. Bişr”, *DİA*, Cilt I, İstanbul, s. 12.

LAMMENS, H (1988), “Hudeybiye”, *MEB İslâm Ansiklopedisi*, Cilt V/I, İstanbul, s. 578-579.

LİNGS, Martin (2003), *Hz. Muhammed'in Hayatı*, İstanbul.

MAHMUDOV, Elşad (2005), *Sebepler ve Sonuçları Açısından Hz. Peygamber'in Savaşları*, Basılmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

el-MAKDİSÎ, Ebû Nasr el-Mutahhar b. Tâhir (1899), *el-Bed' ve't-Târîh*, I-VI, Beyrut.

el-MEKKÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İshâk b. Abbâs el-Fâkihî (1994), *Ahbârü Mekke fî Kadîmi'd-Dehr ve Hadîsihî*, I-VI, Beyrut.

el-MES'ÛDÎ, Ebû'l-Hasan Ali b. el-Hüseyn b. Ali (1973), *Mürûcu'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher* (nşr. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), I-IV, B.y.y.

MURANYÎ, Miklos (1976), “Die Auslieferungsklausel des Vertrages von al-Hudaibia und Ihre Folgen”, *Arabica*, Cilt XXIII, Leiden, ss. 275-295.

MÛSÂ B. UKBE, Ebû Muhammed Mûsâ b. Ukbe b. Ebû Ayyâş Esedî (1994), *el-Megâzî* (nşr., Muhammed Bâkşîş Ebû Mâlik), Rabat.

MÛBÂREKFÛRÎ, Safiyyurrahmân (1???), *er-Rahîku'l-Mahtûm*, Katar.

MÛSLİM, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nîsâbûrî (1???), *Sahîhu Müslim*, I-IV, İstanbul.

NEBHÂNÎ, Yusuf b. İsmail b. Yusuf (1989), *Gazavâtü'r-Rasul*, Suse.

NECDÎ, Muhammed b. Abdulvehhâb b. Süleyman et-Temîmî (1956), *Muhtasar Sîreti'r-Rasûl* (nşr. Muhammed Hamid el-Fâki), Kâhire.

NEDVÎ, Ebü'l-Hasan Ali el-Hasenî (1982), *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, Beyrut.

NESÂÎ, Ebü Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb (1992), *Sünenü Nesâî (el-Kütübü's-Sitte ve Şurûhuhâ)*, XV-XVI, İstanbul.

el-ÖMERÎ, Ekrem Ziyâ (1994), *es-Sîretü'n-Nebevîti's-Sahîha*, I-II, 6. baskı, Medine.

ÖNKAL, Ahmet (1993), "Cüheyne", *DİA*, Cilt VIII, İstanbul, s. 107.

ÖZTÜRK, Levent (2001), *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, İstanbul.

RONART, Stephan (1959), "Hudaybiyah", *Concise Encyclopedia of Arabic Civilization*, Cilt IX, Amsterdam, s. 223.

SEÂLİBÎ, Abdülazîz b. İbrâhim b. Abdurrahmân et-Tunûsî (1997), *er-Risâletü'l-Muhammediyye* (nşr. Sâlih el-Hirafî), Beyrut.

SALLÂBÎ, Ali Muhammed Muhammed (2004), *es-Sîretü'n-Nebî: Arzu Vekâi' ve Tahlîlü Ehdâs Durûs ve 'İber*, I-II, Beyrut.

SARI, Yasemin (2006), *Hendek Savaşı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

SARIÇAM, İbrahim (2003), *Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı*, Ankara.

SOFUOĞLU, Mehmed (1987-1989), *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, I-XVI, İstanbul.

SÖNMEZ, Abidin (1984), *Rasulullah'ın Diplomatik Münasebetleri ve Sulh Muahedeleri*, İstanbul.

ŞÂKİR, Mahmud (1993), *Hz. Adem'den Bugüne İslâm Tarihi*, I-VIII, İstanbul.

ŞÂMÎ, Muhammed Yusuf es-Sâlihî (1971), *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-Reşâd fî Sîreti Hayri'l- 'İbâd* (nşr. Mustafa el-Bâbî el-Halebî), I-VIII, Kâhire.

ŞEYBE, Mustafa (1990), "Sulhu'l-Hudeybiyye fî İtâr Nizâmi't-Te'âhüdi'l-İslâmiyyi", *el-Mevsim*, Cilt II, Beyrut, s. 1263-1272.

ŞİBLİ NU'MÂNÎ, Mevlânâ (2003), *Sîretü'n-Nebî (Son Peygamber Hz. Muhammed)*, Çev. Yusuf Karaca, İstanbul.

TABERÎ, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (1967), *Târihu't-Taberî:Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk* (nşr. Muhammed Ebü'l-Fadl İbrâhîm), I-XI, Kâhire.

TİRMİZÎ, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî (1???), *Sünenü Tirmizî*, I-X, İstanbul.

ÜLKÜ, Hayati (1979), *Başlangıçtan Günümüze Kadar İslâm Tarihi*, İstanbul.

VÂKIDÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. Ömer (1966), *el-Megâzî* (nşr. Marsden Jones), I-III, London.

WATT, W. Montgomery (1971), "Al-Hudaybiya", *The Encyclopaedia of İslâm (New Edition)*, Cilt III, Leiden, s. 539.

_____ (1997), "Hz. Muhammed", Çev. İlhan Kutluer, *İslâm Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, I-IV, İstanbul.

YA'KÛBÎ, Ahmed b. Ebû Ya'kûb b. Ca'fer b. Vehb b. Vâdih (1???), *Târîhu'l-Ya'kûbî*, I-II, Beyrut.

YÂKÛT, Şihâbüddîn Ebî Abdillâh Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî (1957), *Mu'cemu'l-Büldân*, I-V, Beyrut.

YAŞAROĞLU, Kamil (2002), "Kureş Sûresi", *DİA*, Cilt XXVI, Ankara, s. 444-445.

YENİEL, Necati (1987-1991), *Sünen-i Ebû Dâvud Terceme ve Şerhi*, I-XII, İstanbul.

ZAKZÛK, Mahmud Hamdi (2001), "Sulhu'l-Hudeybiye", *el-Mevsûatü'l-İslâmiyyetü'l-Âmme*, Cilt LVI, Kâhire, s. 881.

ZEHEBÎ, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman (1990), *Târîhu'l-İslâm ve Vefeyâtü'l-Meşâhîr ve'l-A'lâm: Megâzî* (nşr., Ömer Abdusselâm Tedmurî), Beyrut.

EKLER

EK 1: Listeler

Liste 1: İbn Abdülber'in *İstiâb* adlı eserinde Hudeybiye'ye katıldıkları belirtilen şahıslar

1. Abdullah b. Ebî Evfâ el-Eslemî³⁹²
2. Abdullah b. Ebî Hadred el-Eslemî³⁹³
3. Abdullah b. Mugaffel el-Müzenî³⁹⁴
4. Abdullah b. Mes'ûd³⁹⁵
5. Abdullah b. Ömer³⁹⁶
6. Abdullah b. Revâha³⁹⁷
7. Abdullah b. Übeyy b. Selûl³⁹⁸
8. Ali b. Ebî Talib³⁹⁹
9. Ammâr b. Yâsir⁴⁰⁰
10. Amr b. Abdünnühm el-Eslemî⁴⁰¹
11. Büreyde el-Eslemî⁴⁰²
12. Câbir b. Abdillâh⁴⁰³
13. Cedd b. Kays⁴⁰⁴
14. Cehcâh b. Mes'ûd el-Gıfârî⁴⁰⁵
15. Cü'süm el-Hayr b. Huleybe es-Sadeffî⁴⁰⁶
16. Ebû Huzeyfe b. Utbe⁴⁰⁷

³⁹² İbn Abdülber, *el-İstiab*, III, 870.

³⁹³ A.g.e., III, 887.

³⁹⁴ A.g.e., III, 996-997.

³⁹⁵ A.g.e., III, 987-988.

³⁹⁶ A.g.e., III, 950.

³⁹⁷ A.g.e., III, 898.

³⁹⁸ A.g.e., III, 940.

³⁹⁹ A.g.e., III, 1096.

⁴⁰⁰ A.g.e., III, 1136.

⁴⁰¹ A.g.e., III, 1192.

⁴⁰² A.g.e., I, 185.

⁴⁰³ A.g.e., III, 1386.

⁴⁰⁴ A.g.e., I, 266-267.

⁴⁰⁵ A.g.e., I, 268.

⁴⁰⁶ A.g.e., I, 277.

⁴⁰⁷ A.g.e., IV, 1631.

17. Ebû Sa'lebe el-Huşenî⁴⁰⁸
18. Halid b. Ubâde el-Gıfârî⁴⁰⁹
19. Hâris b. Hâtıb el-Ensârî⁴¹⁰
20. Hâtıb b. Ebî Beltea⁴¹¹
21. Hıraş b. Ümeyye b. Fazl Huzâî⁴¹²
22. Huzeyfe b. Esîd (Ebu Süreyha el-Gıfârî)⁴¹³
23. Külsüm b. Husayn (Ebû Rühm el-Gıfârî)⁴¹⁴
24. Ma'kıl b. Yesâr⁴¹⁵
25. Mâlik b. Rabîa es-Selûlî⁴¹⁶
26. Mes'ûd b. Esved el-Belevî⁴¹⁷
27. Muğîre b. Şu'be⁴¹⁸
28. Müseyyeb b. Hazn⁴¹⁹
29. Nâciye b. Cündüb⁴²⁰
30. Ömer el-Fâruk⁴²¹
31. Rübeyyi' bint Muavviz b. Afrâ⁴²²
32. Sâbit b. Dahhâk⁴²³
33. Sehl b. Hanzele⁴²⁴
34. Sehl b. Haseme⁴²⁵
35. Sinan b. Ebi Sinan el-Esedî (Vehb b. Abdullah)⁴²⁶
36. Süleym b. Sâbit⁴²⁷

⁴⁰⁸ A.g.e., IV, 1618.

⁴⁰⁹ A.g.e., II, 433.

⁴¹⁰ A.g.e., I, 285.

⁴¹¹ A.g.e., I, 312.

⁴¹² A.g.e., II, 445.

⁴¹³ A.g.e., I, 335; IV, 1667.

⁴¹⁴ A.g.e., III, 1327, 1659;

⁴¹⁵ A.g.e., III, 1432-1433.

⁴¹⁶ A.g.e., III, 1352.

⁴¹⁷ A.g.e., III, 1390-1391.

⁴¹⁸ A.g.e., IV, 1441.

⁴¹⁹ A.g.e., III, 1400.

⁴²⁰ A.g.e., IV, 1522.

⁴²¹ A.g.e., III, 1144.

⁴²² A.g.e., IV, 308.

⁴²³ A.g.e., I, 205

⁴²⁴ A.g.e., II 662.

⁴²⁵ A.g.e., II, 661.

⁴²⁶ A.g.e., II, 658, 1684.

37. Sürâka b. Amr b. Atiyye⁴²⁸
38. Umeyr b. Habîb b. Hubâşe⁴²⁹
39. Umeyr b. Sâbit b. Nu‘man (Ebû Dayyâh)⁴³⁰
40. Üseyd b. Hudayr⁴³¹
41. Ya‘lâ b. Mürre⁴³²
42. Zeyd b. Hattâb b. Nüfeyl⁴³³
43. Zübeyr b. Avvâm⁴³⁴

⁴²⁷ A.g.e., II, 646.

⁴²⁸ A.g.e., II, 580.

⁴²⁹ A.g.e., III, 1213.

⁴³⁰ A.g.e., IV, 1695.

⁴³¹ A.g.e., I, 93.

⁴³² A.g.e., IV, 1587.

⁴³³ A.g.e., II, 550.

⁴³⁴ A.g.e., II, 513.

Liste 2: İbn Abdülber'in İstiâb adlı eserinde Bedir veya Uhud'dan sonraki tüm savaşlara katıldıkları belirtilen şahıslar

1. Abdullah b. Abs (İbn Ubeys)⁴³⁵
2. Abdullah b. Ka'b b. Amr⁴³⁶
3. Abdullah b. Mahreme b. Abduluzza⁴³⁷
4. Abdullah b. Mirba' b. Kayzî⁴³⁸
5. Ammâr b. Muâz b. Zûrâre (Ebu Nemle el-Ensârî)⁴³⁹
6. Amr b. Ebî Serh b. Rabîa⁴⁴⁰
7. Amr b. Evs b. Atîk⁴⁴¹
8. Amr b. Sürâka b. Mu'temir⁴⁴²
9. Dîhye b. Halîfe el-Kelbî⁴⁴³
10. Ebû Ahzem b. Atîk⁴⁴⁴
11. Ebû Bürde b. Niyâr⁴⁴⁵
12. Ebû Eyyûb el-Ensârî⁴⁴⁶
13. Ebû Hâlid (Hâris b. Kays b. Hâlid)⁴⁴⁷
14. Ebû Hasme el-Ensârî⁴⁴⁸
15. Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir (Beşîr b. Abdülmünzir)⁴⁴⁹
16. Ebû Leylâ⁴⁵⁰
17. Ebû Selîl el-Ensârî (Üseyre b. Amr b. Kays)⁴⁵¹
18. Ebû Sırma el-Ensârî⁴⁵²

⁴³⁵ A.g.e., III, 944.

⁴³⁶ A.g.e., III, 981.

⁴³⁷ A.g.e., III, 985.

⁴³⁸ A.g.e., III, 986.

⁴³⁹ A.g.e., IV, 1766.

⁴⁴⁰ A.g.e., III, 1176-1177.

⁴⁴¹ A.g.e., III, 1165.

⁴⁴² A.g.e., III, 1176.

⁴⁴³ A.g.e., II, 461.

⁴⁴⁴ A.g.e., IV, 1594.

⁴⁴⁵ A.g.e., IV, 1608-1609.

⁴⁴⁶ A.g.e., IV, 1606.

⁴⁴⁷ A.g.e., IV, 1634.

⁴⁴⁸ A.g.e., IV, 1629.

⁴⁴⁹ A.g.e., IV; 1740.

⁴⁵⁰ A.g.e., IV, 1742.

⁴⁵¹ A.g.e., IV, 1683.

19. Ebû Ukayl el-Belevî⁴⁵³
20. Fedâle b. Ubeyd⁴⁵⁴
21. Ferve b. Amr⁴⁵⁵
22. Ferve b. Nu‘man⁴⁵⁶
23. Habbâb b. Eret⁴⁵⁷
24. Hadîc b. Selâme⁴⁵⁸
25. Hânî b. Niyâr⁴⁵⁹
26. Havlî b. Ebî Havlî⁴⁶⁰
27. Hubeyb b. Îsâf⁴⁶¹
27. Ka‘b b. Amr⁴⁶²
28. Ka‘b b. Mâlik⁴⁶³
29. Kudâme b. Maz‘ûn⁴⁶⁴
30. Kutbe b. Âmir⁴⁶⁵
31. Ma‘n b. Adiyî⁴⁶⁶
32. Mes‘ûd b. Evs⁴⁶⁷
33. Mikdâd b. Esved⁴⁶⁸
34. Muâz b. Cebel⁴⁶⁹
35. Nehîk b. Evs⁴⁷⁰
36. Râfi‘ b. Hâris b. Sevâd⁴⁷¹

⁴⁵² A.g.e., IV, 1691.

⁴⁵³ A.g.e., IV, 1718.

⁴⁵⁴ A.g.e., III, 1262.

⁴⁵⁵ A.g.e., III, 1259-1260.

⁴⁵⁶ A.g.e., III, 1262.

⁴⁵⁷ A.g.e., II, 438.

⁴⁵⁸ A.g.e., II, 459-460.

⁴⁵⁹ A.g.e., IV, 1535.

⁴⁶⁰ A.g.e., II, 453.

⁴⁶¹ A.g.e., II, 443.

⁴⁶² A.g.e., III, 1322.

⁴⁶³ A.g.e., III, 1323-1324.

⁴⁶⁴ A.g.e., III, 1277.

⁴⁶⁵ A.g.e., III, 1282.

⁴⁶⁶ A.g.e., IV, 1441.

⁴⁶⁷ A.g.e., III, 1391.

⁴⁶⁸ A.g.e., IV, 1480-1481.

⁴⁶⁹ A.g.e., III, 1402.

⁴⁷⁰ A.g.e., IV, 1511.

⁴⁷¹ A.g.e., II, 479.

37. Râfi‘ b. Sehl b. Râfi‘⁴⁷²
38. Rifâa b. Râfi‘ b. Mâlik⁴⁷³
39. Rifâa b. Abdülmünzir⁴⁷⁴
40. Sâib b. Avvâm⁴⁷⁵
41. Sa‘d b. Hârise⁴⁷⁶
42. Sa‘d b. Hîmar⁴⁷⁷
43. Saîd b. Zeyd⁴⁷⁸
44. Sâlim b. Umeyr⁴⁷⁹
45. Sehl b. Amr⁴⁸⁰
46. Seleme b. Eslem⁴⁸¹
47. Seleme b. Selâme⁴⁸²
48. Selît b. Kays⁴⁸³
49. Sevâd b. Gâziyye⁴⁸⁴
50. Sürâka b. Ka‘b⁴⁸⁵
51. Süheyl b. Râfi‘⁴⁸⁶
52. Süleym b. Kays⁴⁸⁷
53. Sünen b. Amr⁴⁸⁸
54. Süveyd b. Nu‘man⁴⁸⁹
55. Şüca‘ b. Ebî Vehb⁴⁹⁰
56. Ukbe b. Âmir b. Nâbi b. Zeyd⁴⁹¹

⁴⁷² A.g.e., II, 481.

⁴⁷³ A.g.e., II, 497.

⁴⁷⁴ A.g.e., II, 500.

⁴⁷⁵ A.g.e., II, 575.

⁴⁷⁶ A.g.e., II, 583.

⁴⁷⁷ A.g.e., II, 585.

⁴⁷⁸ A.g.e., II, 615.

⁴⁷⁹ A.g.e., II, 567.

⁴⁸⁰ A.g.e., II, 666;

⁴⁸¹ A.g.e., II, 638.

⁴⁸² A.g.e., II, 641

⁴⁸³ A.g.e., II, 646.

⁴⁸⁴ A.g.e., II, 673.

⁴⁸⁵ A.g.e., II, 580.

⁴⁸⁶ A.g.e., II, 668.

⁴⁸⁷ A.g.e., II, 647.

⁴⁸⁸ A.g.e., II, 659.

⁴⁸⁹ A.g.e., II, 680.

⁴⁹⁰ A.g.e., II, 707.

57. Ukkâşe b. Mihsan⁴⁹²
58. Umâre b. Hazm b. Zeyd⁴⁹³
59. Umeyr b. Evs b. Atîk⁴⁹⁴
60. Umeyr b. Adiyî el-Hatamî⁴⁹⁵
61. Umeyr b. Ma'bed b. Ez'ar⁴⁹⁶
62. Usayme el-Eşcaî⁴⁹⁷
63. Utbe b. Gazvân b. Câbir⁴⁹⁸
64. Utbe b. Mes'ûd⁴⁹⁹
65. Uveymir b. Âmir⁵⁰⁰
66. Uveyf b. Ezbât ed-Deylî⁵⁰¹
67. Vâkîd b. Abdullah et-Temîmî⁵⁰²
68. Vahvah b. Eslet⁵⁰³
69. Vedka b. İyâs⁵⁰⁴
70. Yezid b.Kays⁵⁰⁵
71. Zeyd b. Erkâm⁵⁰⁶
72. Zeyd b. Sâbit b. Dahhâk⁵⁰⁷
73. Zeyd b. Su'ne⁵⁰⁸
74. Ziyâd b. Lebîd b. Sa'lebe⁵⁰⁹

⁴⁹¹ A.g.e., III, 1074.

⁴⁹² A.g.e., III, 1080;

⁴⁹³ A.g.e., III, 1141.

⁴⁹⁴ A.g.e., III, 1212-1213.

⁴⁹⁵ A.g.e., III, 1217-1218.

⁴⁹⁶ A.g.e., III, 1220.

⁴⁹⁷ A.g.e., III, 1070.

⁴⁹⁸ A.g.e., III, 1026.

⁴⁹⁹ A.g.e., II, 1030.

⁵⁰⁰ A.g.e., III, 1227.

⁵⁰¹ A.g.e., III, 1247-1248.

⁵⁰² A.g.e., IV, 1550.

⁵⁰³ A.g.e., IV, 1566.

⁵⁰⁴ A.g.e., IV, 1567.

⁵⁰⁵ A.g.e., IV, 1578-1579.

⁵⁰⁶ A.g.e., II, 535.

⁵⁰⁷ A.g.e., II, 537.

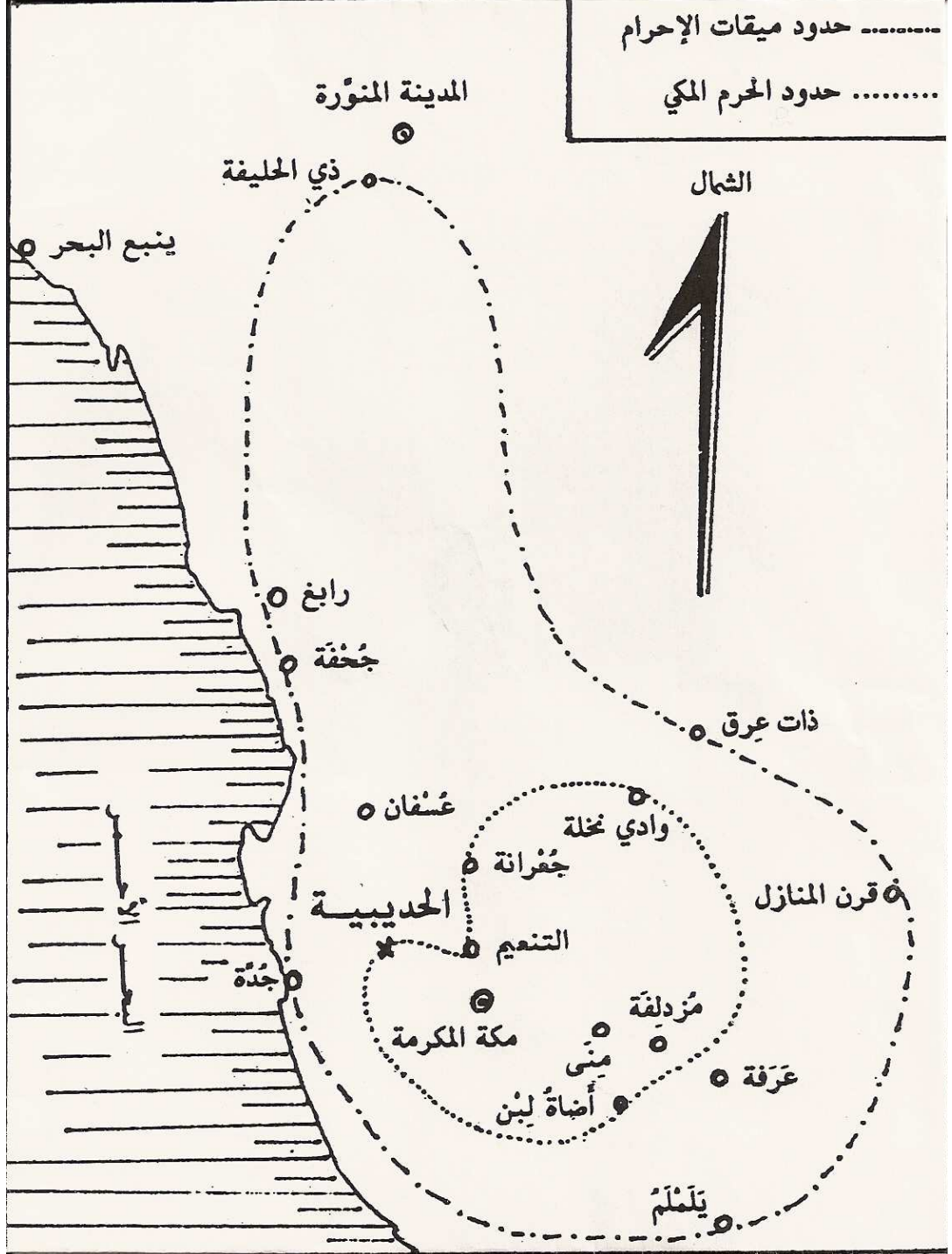
⁵⁰⁸ A.g.e., II, 553.

⁵⁰⁹ A.g.e., II, 533.

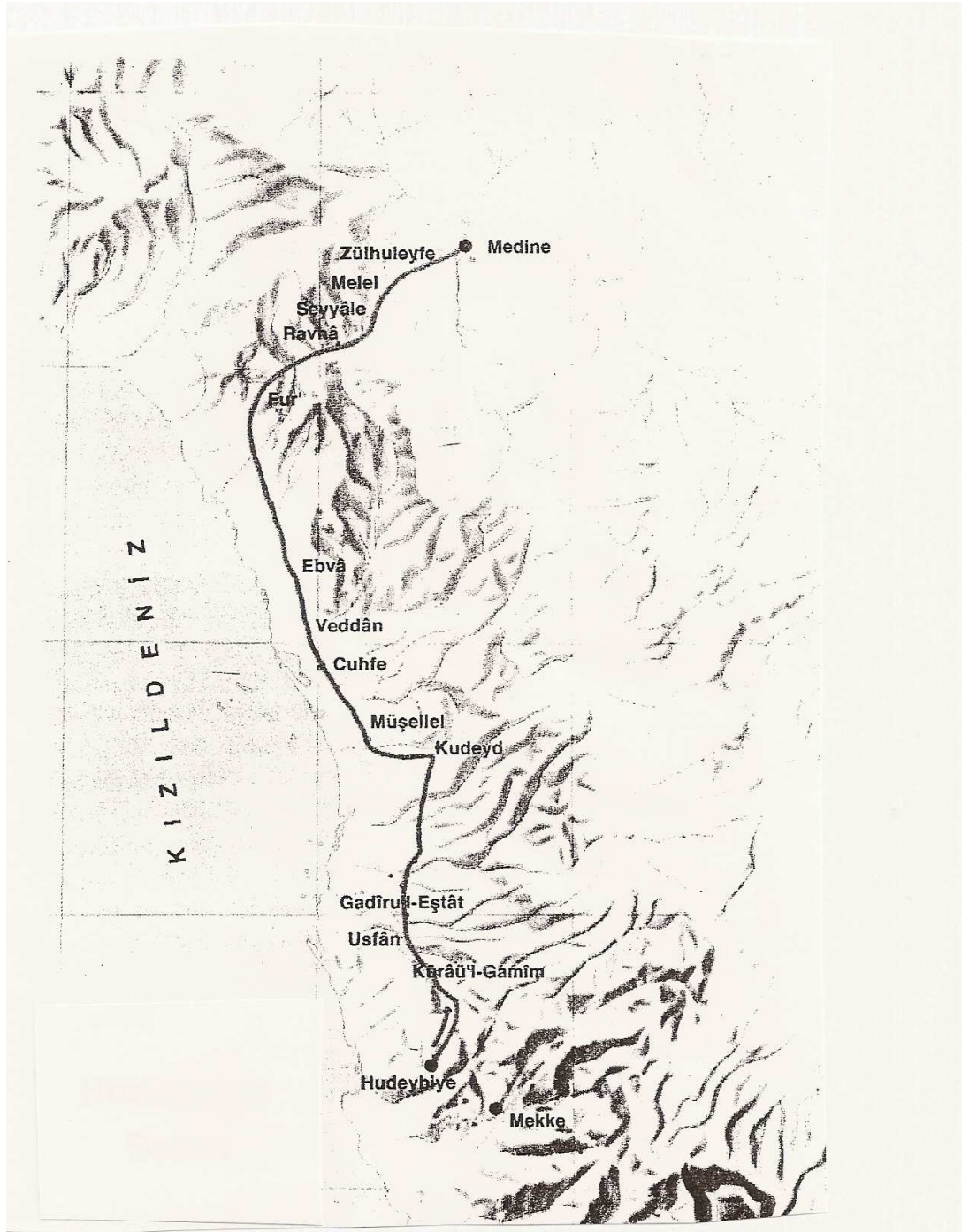
EK 2: Kronoloji

- Medine 2 Zilka'de 6/14 Mart 628 Pazartesi
- Zülhuleyfe 2 Zilka'de 6/14 Mart 628 Pazartesi
- Melel 3 Zilka'de 6/15 Mart 628 Salı
- Seyyâle 3 Zilka'de 6/15 Mart 628 Salı
- Ravhâ 4 Zilka'de 6/16 Mart 628 Çarşamba
- Ebvâ
- Cuhfe
- Ufsân
- Zâtu'l-Hanzal tepesi
- Zerâ
- Seniyyetü'l-Mürâr
- Hudeybiye

EK 3: Haritalar

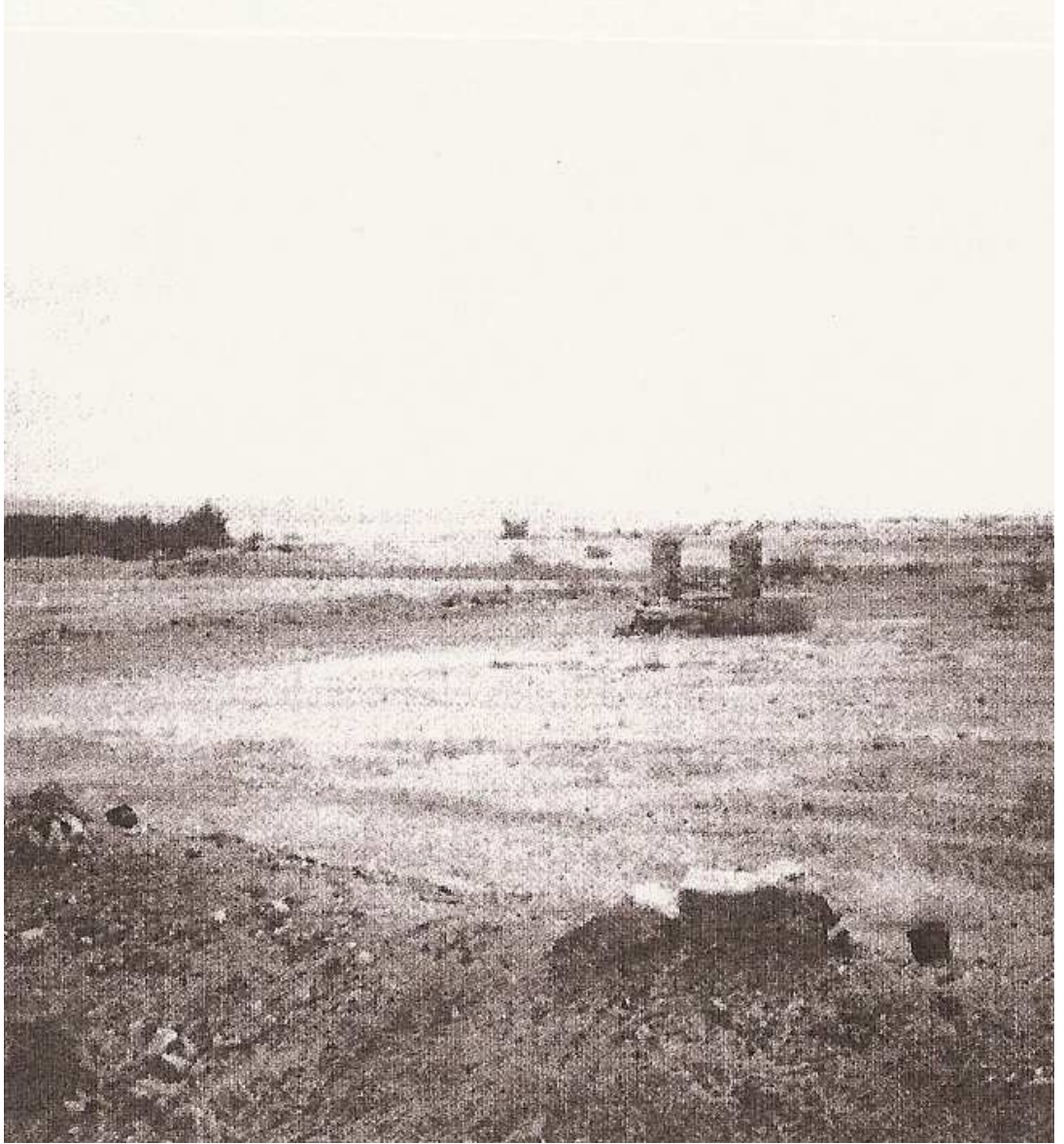

Harita 1: Hudeybiye Mevkii ve Harem Sınırları (Ebû Halil, s. 120)

Harita 2: Hudeybiye Seferi'nin Güzergâhı (Sarıçam, s. 197)

EK 4: Resimler

Resim 1: Hudeybiye Alanı ve Hudeybiye Kuyusundan Bir Görünüm (Sarıçam s. 201)

Resim 2: Hudeybiye Kuyusu'nun Yakından Görünümü
(D.İ.B. Albümü s. 77)

Resim 3: Hudeybiye Mevkiinden Bir Görünüm (H. Ali Erkaya)

Resim 4: Hudeybiye Kuyusu'ndan Bir Başka Görünüm
(H. Ali Erkaya)

Resim 5: Bugünkü Hudeybiye Mescidi'nden Bir Görünüm (H. Ali Erkaya)

ÖZGEÇMİŞ

28.02.1983'te Sakarya'nın Hendek ilçesinde doğdu. 2000 yılında Hendek İmam Hatip Lisesi'nden mezun olduktan sonra aynı yıl Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne başladı. 2004 yılında lisans eğitimini tamamlayarak Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi bilim dalında Yüksek Lisans çalışmasına başladı.